

**Міністерство освіти і науки України
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя**

**Факультет педагогіки, психології, соціальної роботи та
мистецтв**

Кафедра дошкільної освіти

Освітня програма «Дошкільна освіта»
Спеціальність 012 Дошкільна освіта

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
на здобуття освітнього ступеня «магістр»

**ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ЗАГАЛЬНИХ
ПЕДАГОГІЧНИХ ТА СПЕЦІАЛЬНИХ КОРЕКЦІЙНИХ
МЕТОДІВ У ПРОФІЛАКТИЦІ НЕГАТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ У
ДОШКІЛЬНИКІВ**

УЗУНОВОЇ ІРИНИ ВОЛОДИМИРІВНИ

Науковий керівник:

Пихтіна Н.П., к.пед.н., доцент кафедри дошкільної освіти Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

Рецензенти:

Пісоцький О.П., к.психол.н., доцент кафедри дошкільної освіти Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

Новгородський Р.Г., к.пед.н., доцент кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

Допущено до захисту: Протокол №7 від 28.11.2022 р.

Завідувач кафедри дошкільної освіти:

Кононко О.Л., д. псих. н., професор

Ніжин – 2022

АНОТАЦІЯ

Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня Магістр «Особливості використання загальних педагогічних та спеціальних корекційних методів у профілактиці негативної поведінки дошкільників» (Узунова І.В.)

Мета кваліфікаційної роботи – теоретично обґрунтувати проблему використання загальних педагогічних та спеціальних корекційних методів у профілактиці негативних проявів у поведінці дошкільників; практично вивчити педагогічні умови їх використання у превентивній роботі з дошкільниками; розробити й перевірити ефективність системи роботи щодо використання загальних та спеціальних методів у превентивній роботі з дітьми.

Магістерська робота складається зі вступу, основної частини, яка включає два розділи, висновків, списку використаних джерел та додатків.

В 1 розділі наведено теоретичне обґрунтування реалізації профілактики негативної поведінки дошкільнят з використанням загальних педагогічних та спеціальних корекційних методів. Показано, що в науковій літературі описано широкий набір інструментів превентивної діяльності вихователя, проте він потребує створення певних педагогічних умов та володіння теоретичними знаннями та практичними навичками їх реалізації.

В 2 розділі представлено результати експериментального дослідження із використання загальних педагогічних та спеціальних корекційних методів профілактики вихователями ЗДО «Чарівний замок» с. Петропавлівська Борщагівка Бучанського району Київської області. Наведено результати виконання констатувального етапу педагогічного експерименту. Показано, що контингент вихователів має досить приблизне уявлення про теоретичні основи профілактики. Застосування загальних педагогічних та спеціальних корекційних методів має переважно інтуїтивно-ситуаційний характер. Проте вихователі щиро прагнуть до поглиблення своїх знань та практичних навичок у області дослідження магістерської роботи.

За результатами роботи зроблено висновки та запропоновано методичне забезпечення лекторію або семінару-тренінгу для вихователів з метою підвищення кваліфікації у області застосування загальних педагогічних та спеціальних корекційних заходів для профілактики негативної поведінки дітей у ЗДО.

Ключові слова: негативна поведінка, дошкільний вік, діти, профілактика, загальні педагогічні методи, спеціальні корекційні методи.

ABSTRACT

Qualification research of Master's Education Degree "The features of common pedagogical and special correctional methods application in negative behavior prevention of preschoolers" (Uzunova I.V.)

The purpose of the research is to justify theoretically the problem of common pedagogical and special correctional methods used for the negative manifestations prevention of the preschoolers' behavior; to study practically the pedagogical conditions of their application in preventive work with preschoolers; to develop and expand the effectiveness of the executing system and how to overcome the common and special methods in preventive activity with children.

The master's dissertation is composed of the introduction, the main part, including two subdivisions, conclusions, a references list, and appendices.

In the first section, a theoretical approach was introduced to the implementation of the prevention of preschoolers' negative behavior with common pedagogical and special correctional methods. It is shown that in the scientific literature a wide range of tools for the educator's preventive activity has been described. But it should be required the creation of pedagogical minds and theoretical knowledge and practical skills for their implementation.

In the second section, the results of an experimental follow-up from the selection of common pedagogical and special correctional methods of prevention by the educators of the ZDO "Charivniy Zamok", Petropavlivska small community, Borshchagivka, Bucha district of Kyiv region. The results of the observation of the ascertaining stage of the pedagogical experiment are given. It was shown that the pedagogical community receives some information about the theoretical foundations of prevention. It has been established that the using of common pedagogical and special correctional methods is intuitive and situational in most cases. However, educators are sincere to deepen their knowledge and practical skills in the field of of master's research.

Based on the results of the research, conclusions were done It was developed and methodological support of the training-lecture, or a seminar-training for educators. The purpose of the learning project is to promote the skills of common pedagogical and special correctional approaches for the prevention of preschoolers' negative behavior of children in a kindergarten.

Key words: negative behavior, preschool age, children, prevention, common pedagogical methods, special corrective methods.

ЗМІСТ

АНОТАЦІЯ	2
ВСТУП	5
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНЕ ОБГРУНТУВАННЯ ПРОБЛЕМИ ПРОФІЛАКТИКИ НЕГАТИВНИХ ПРОЯВІВ У ПОВЕДІНЦІ ДОШКІЛЬНИКІВ ЗАСОБАМИ ЗАГАЛЬНИХ ПЕДАГОГІЧНИХ ТА СПЕЦІАЛЬНИХ КОРЕКЦІЙНИХ МЕТОДІВ.....	9
1.1 Вивчення проблеми профілактики негативних проявів у поведінці дітей у психолого-педагогічній літературі	9
1.2 Характеристика загальних педагогічних методів у профілактиці негативних проявів у поведінці дошкільників	20
1.3 Характеристика спеціальних корекційних методів у профілактиці негативних проявів у поведінці дошкільників	26
ВИСНОВКИ ДО ПЕРШОГО РОЗДІЛУ	33
РОЗДІЛ II. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ВИВЧЕННЯ ПРОФІЛАКТИКИ НЕГАТИВНИХ ПРОЯВІВ У ПОВЕДІНЦІ ДОШКІЛЬНИКІВ ЗАСОБАМИ ЗАГАЛЬНИХ ПЕДАГОГІЧНИХ ТА СПЕЦІАЛЬНИХ КОРЕКЦІЙНИХ МЕТОДІВ.....	34
2.1 Методика і процедура констатувального етапу дослідження педагогічних умов використання загальних педагогічних і спеціальних корекційних методів у профілактиці негативних проявів у поведінці дошкільників	34
2.2 Характеристика рівнів обізнаності педагогів щодо використання загальних і спеціальних методів у профілактиці негативних проявів у поведінці дітей .	40
2.3. Рекомендована система роботи з використання загальних педагогічних та спеціальних корекційних методів у профілактиці негативної поведінки дошкільників	53
ВИСНОВКИ ДО ДРУГОГО РОЗДІЛУ	Ошибка! Закладка не определена.
ВИСНОВКИ.....	64
ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА	71
ДОДАТКИ.....	82

ВСТУП

Актуальність теми. Дошкільне дитинство – короткий, але важливий період ствердження особистості. В ці роки дитина отримує початкові знання про навколишній світ, у неї починає формуватися певне відношення до людей, до праці, виробляються навички і звички правильної поведінки, складається характер. У сучасній системі освіти особлива увага приділяється моральному вихованню підростаючого покоління. Одним із напрямків у моральному розвитку дитини є виховання культури поведінки.

Різні соціально-психологічні умови виховання дітей дошкільного віку по-різному впливають на формування їхньої поведінкової сфери. Характер такого впливу обумовлює як зміни, так і взаємодію в певному колі ознак психологічних особливостей, які формують поведінку. Визначення таких ознак дозволить не тільки уточнити тенденції розвитку культури поведінки сучасних дітей, які перебувають у різних умовах виховання, але й розробити адекватні психолого-педагогічні засоби попередження і корекції небажаних проявів в поведінковому компоненті розвитку дітей.

Останнім часом в Україні постає проблема збільшення дітей з девіантною поведінкою, яка суперечить загально визнаним у суспільстві нормам. У сучасних педагогів і вихователів особливе занепокоєння викликає той факт, що вже 14-17 % шестирічних дітей зараховують до розряду важковиховуваних, близько 10% дітей пізнають смак нікотину та алкоголю ще в дошкільному віці. Н. Пихтіна відмічає, що у цих дітей немає навичок культурної поведінки (акуратність, ретельність, ввічливість) [52].

Враховуючи критичність ситуації багато робіт педагогів і дослідників як сьогодення так і минулого характеризуються пошуком нових фундаментальних підходів до побудови навчально-виховного процесу, що стане основою попередження і подолання негативних проявів у поведінці дітей дошкільного віку. Зокрема, О. Замановська, О. Киричук, О. Кононко, Н. Максимова, В. Оржеховська, О. Пилипенко досліджували механізми та етапи формування поведінкових відхилень у дітей. Л. Завадська, О. Зверєва, Т. Федорченко, Н.

Харитоновна, М. Шакурова працювали над аспектами профілактики негативних проявів у поведінці дитини, вивчаючи її рівні, структуру. Рівень підготовки фахівців дошкільного закладу до превентивної діяльності досліджували у своїх працях Ю. Кулікова, Н. Пихтіна. У працях Л. Герасина, В.Кравцова, І.Ковальової, К. Малютіної, І. Моринець, Л. Мороз та інших розробляються інноваційні підходи і конкретні психолого-педагогічні методи профілактики й корекції такої поведінки.

Ця проблема набуває особливої гостроти і вимагає швидкого реагування з боку педагогів і сім'ї. Але на жаль професійна підготовка фахівців дошкільної освіти, а також поінформованість і обізнаність батьків з питання попередження і подолання негативних проявів знаходиться на низькому рівні.

Тому темою магістерської роботи було обрано проблему **«Особливості використання загальних педагогічних та спеціальних корекційних методів у профілактиці негативних проявів у поведінці дошкільників»**.

Науковий напрямок: превентивне виховання дітей дошкільного віку.

Наукова проблема: використання педагогічних методів у профілактиці негативних проявів у поведінці дошкільників.

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати проблему використання загальних педагогічних та спеціальних корекційних методів у профілактиці негативних проявів у поведінці дошкільників; практично вивчити педагогічні умови їх використання у превентивній роботі з дошкільниками; розробити й перевірити ефективність системи роботи щодо використання загальних та спеціальних методів у превентивній роботі з дітьми.

Завдання дослідження:

1. Теоретично обґрунтувати проблему профілактики негативних проявів у поведінці дітей у психолого-педагогічній літературі.
2. Охарактеризувати загальні педагогічні та спеціальні корекційні методи профілактики негативних проявів у поведінці дошкільників.

3. Розробити критерії та показники, визначити рівні обізнаності вихователів щодо використання загальних та спеціальних методів у профілактиці негативних проявів у поведінці дошкільників.

4. Визначити педагогічні умови використання загальних педагогічних та спеціальних корекційних методів у профілактиці негативних поведінкових проявів у дітей.

5. Розробити рекомендовану систему роботи з вдосконалення педагогічних умов використання загальних та спеціальних методів у профілактичній роботі з дітьми дошкільного віку.

Об'єкт дослідження: попередження і подолання негативних проявів у поведінці дошкільників.

Предмет дослідження: педагогічні умови використання загальних педагогічних та спеціальних корекційних методів у профілактиці негативних проявів у поведінці дошкільників.

Методи дослідження:

- **теоретичні:** аналіз, синтез, систематизація, узагальнення;
- **емпіричні:** вивчення психолого-педагогічної літератури, педагогічний експеримент, спостереження за негативними проявами у поведінці дітей та за використанням вихователями загальних педагогічних і спеціальних корекційних методів профілактики, інтерв'ювання вихователів, анкетування педагогів.

Методи математичної статистики та обробки педагогічного дослідження: обчислення відсоткових співвідношень щодо окреслених педагогічних умов.

Наукова новизна дослідження: полягає у тому, що *уточнено* зміст понять: загальні педагогічні та спеціальні корекційні методи у профілактиці негативних проявів у поведінці дітей; *розроблено* критерії, показники та рівні обізнаності вихователів щодо використання загальних та спеціальних методів у профілактиці негативної поведінки у дітей; *розроблено систему роботи з* використання загальних і спеціальних методів у превентивній діяльності

вихователя; *удосконалено* форми і методи профілактичної роботи педагога в означеному напрямі.

Теоретичне значення дослідження: теоретично обґрунтована проблема попередження і подолання негативних проявів у поведінці дошкільників; вивчені педагогічні умови використання загальних та спеціальних методів у профілактичній роботі з дошкільниками.

Практичне значення дослідження: практично вивчені педагогічні умови використання загальних педагогічних та спеціальних корекційних методів у профілактиці негативних проявів у поведінці дошкільників; розроблена система роботи з використанням вихователям загальних педагогічних та спеціальних корекційних методів у профілактичній роботі з дітьми.

Апробація результатів дослідження. Основні положення дослідження знайшли відображення у статті «Особливості використання загальних педагогічних та спеціальних корекційних методів у профілактиці негативної поведінки у дошкільників» та участі у конференції молодих науковців, проведеної дистанційно 16-20 травня 2022 р. в Ніжинському державному університеті імені Миколи Гоголя (http://www.ndu.edu.ua/storage/2022/Програма%20конф_мол_наук_2022.pdf) та статті «Загальні педагогічні та спеціальні корекційні методи у профілактичній роботі з дошкільниками», надрукованій у збірнику статей ІХ Всеукраїнської студентської науково-практичної конференції «Сучасна дошкільна освіта: актуальні проблеми, інноваційні пошуки» / за заг. ред. проф. О. Л. Кононко. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2022. С. 166-170).

Структура роботи: магістерська робота складається зі вступу, двох розділів з підрозділами, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг роботи складає 119 сторінок, з них основного тексту – 70 сторінка.

РОЗДІЛ І

ТЕОРЕТИЧНЕ ОБГРУНТУВАННЯ ПРОБЛЕМИ ПРОФІЛАКТИКИ НЕГАТИВНИХ ПРОЯВІВ У ПОВЕДІНЦІ ДОШКІЛЬНИКІВ ЗАСОБАМИ ЗАГАЛЬНИХ ПЕДАГОГІЧНИХ ТА СПЕЦІАЛЬНИХ КОРЕКЦІЙНИХ МЕТОДІВ

1.1 Вивчення проблеми профілактики негативних проявів у поведінці дітей у психолого-педагогічній літературі

Протягом останніх років в Україні фахівцями у області психології, педагогіки відмічається тривожна тенденція до збільшення кількості дітей з негативними проявами поведінки, відхиленнями різного спектру, які суперечить усталеним загальноприйнятим суспільним нормам.

Сучасне розуміння поведінки, сформульоване у роботах І. Беха, О. Змановської, Ю. Клейберга, В. Оржеховської, В. Шапара. Вони описують її як процес взаємодії особистості з довкіллям, яка передається через зовнішню (рухову) та внутрішню (психічну) активність. Поведінка дитини має природні передумови. Але у своїй основі це соціально програмована, опосередкована через мовлення та інші знаково-сміслові системи діяльність, типова форма якої – праця, а атрибут – спілкування.

Саме поняття «норми поведінки особистості» є відносним. Між нормальним типом поведінки і патологічним (девіантним) існує багато перехідних варіацій. Так, відхилення у поведінці дитини, у її відносинах із колективом можуть бути викликані надмірністю проявів особливостей психіки або певною стороною особистості дитини, її характерологічними властивостями.

Аналізуючи дитячу поведінку, на думку М. Раттера [66], слід порівнювати її прояви не тільки з тими рисами, які характерні для дітей взагалі, але і з тими, які є звичайними для конкретної дитини. Безумовно, різноманітні форми поведінки можуть бути дуже складними, але, якщо у поведінці дитини виникають зміни, які складно пояснити законами нормального дозрівання і

розвитку, до цих змін потрібно ставитися уважно, як вказують Т. Піроженко, С. Ладивір, К. Карасьова [84].

Під терміном «негативні прояви у поведінці дітей, негативна поведінка» у цілому розуміють такі відхилення, що виникають під цією сукупністю чинників (суспільних, сімейних, біологічних, медичних), через які дитина порушує, свідомо чи ні, прийняті норми поведінки (Н. Пихтіна [53], Р. Козубовський, О. Шелевер [26], К. Ющенко [98], Психологічна енциклопедія [92], Т. Федорченко [92, 93]. Хоча знову ж таки, це визначення не можна трактувати однозначно, бо воно потребує розкриття поняття «прийнятих норм». Так, І. Кон [27] трактував відхилення у поведінці не як педагогічний, а як соціологічний термін. Він означає такі вияви поведінки, які не відповідають чи суперечать прийнятим у конкретному суспільстві нормам, етичним стандартам та рольовим функціям (В. Кузьменко [33], Н. Гуцуляк [16]). Дослідники вважають, що поняття «негативні прояви у поведінці» та «негативна поведінка» досить близькі. Напевне, термін «негативна поведінка» більш доцільно вживати для означення сутності поведінки, яка не відповідає нормам на початкових етапах її фіксації. «Негативні прояви» краще описує ситуації, коли мають на увазі класифікацію проявів чи їх різновиди (З. Шевців [94, 95], М. Федорова [90]).

Т. Журавель [19], Р. Козубовський [24, 25], А. Самойлов [68, 69] та ін. вказують на те, що причини та прояви негативної поведінки дітей мають різну природу: незбалансованість психофізіологічних процесів, як наслідок проблем медичного характеру; складнощі адаптації до соціуму, який прагне до одноманітності і впорядкованості (синдром «білої ворони»); порушення самоідентичності та самоактуалізації; проблему відсутності меж моральності як такої, розуміння категорій добра та зла.

Фактори, які зумовлюють негативну поведінку, класифікують наступним чином: - біологічні – зумовлені особливістю організму дитини, які гальмують чи утруднюють її соціальну адаптацію. До них відносяться генетичні, психофізіологічні та фізіологічні чинники; - психологічні – наявність у дитини психопатології або акцентуації окремих рис характеру;

соціально-педагогічні – дефекти освітянського, сімейного або суспільного виховання; соціально-економічні – соціальна нерівність, розшарування суспільства на багатих та бідних, безробіття, інфляція, і, як наслідок, соціальна напруга; морально-етичні – низький моральний рівень сучасного суспільства в цілому.

Порушення, які викликаються негативною поведінкою, відбуваються за певними лініями поведінки, спілкування, навчання та самосвідомості. Коли дитина приходить у ЗДО, у неї вже закладено можливі причини подальшого негативного стереотипу, який склався у сім'ї.

До причин поведінкових відхилень внаслідок впливу сімейного чинника віднести наступне, за визначенням Т. Піроженко, С. Ладивір, О. Вовчик-Блакитної [80], Н. Пихтіної [51]:

- низький рівень освіченості батьків чи опікунів;
- низький рівень моральності та загального культурного рівня сім'ї, нехтування встановленими соціальними нормами та правилами співжиття;
- неадекватне виховання та низький контакт дітей та батьків; сімейні конфлікти; жорстоке ставлення батьків до дітей;
- зловживання батьками алкоголем та психостимуляторами;
- високий рівень сімейного стресу в дитини;
- значна кількість дітей у сім'ї, внаслідок чого батькам не вистачає часу та сил на адекватне виховання кожної дитини;
- психологічно та соціально нестабільна сім'я;
- асоціальні, психічно хворі батьки;
- відсутність сім'ї або виховання батьками-одинаками.

Найбільш важливим елементом роботи вихователя з профілактики негативної поведінки є оволодіння певними технологіями та прийомами, виробленими для різних ситуацій по відношенню до різних проявів негативізму (Н. Пихтіна [50, 53, 54]), Л. Мафтин [60], О. Лящук [39]).

На нашу думку, є стандартні та нестандартні ситуації, тому єдиного шаблону, стандартних прийомів тут існувати не може. Узагальнюючи, слід

відмітити, що ці технології повинні включати комплекс умов для забезпечення ефективності профілактичної роботи, має передбачати наступні етапи:

- Встановлення особистого довірливого контакту з дитиною;
- Вивчення особистості дитини, сильних та слабких сторін її характеру, рівня психічного та фізичного розвитку;
- Визначання причин чи передумов виникнення стресогенної ситуації, реакцією на яку є негативна поведінка; після чого намагатися вивести дитину з неї;
- Визначання чинників зовнішнього середовища, які спричиняють соціальну дезадаптацію та є причиною негативної поведінки;
- Вироблення плану психолого-педагогічної реабілітації із залученням сім'ї, штатного психолога здо;
- Коригування рис особистості дитини, які можуть бути причиною негативної поведінки, створення позитивного настрою на подолання існуючих перешкод;
- Виявлення фактів цькування, булінгу в середовищі дитячого колективу чи у сімейному оточенні, які можуть ігноруватися педагогами та сім'єю;
- Психологічну всебічну підтримку та зворотний зв'язок, тобто постійне відслідковування ефективності заходів і врахування реакції та думки самої дитини, з обов'язковим залученням її до процесу самореалізації та адаптації до соціальної групи однолітків.

Отже, профілактика негативної поведінки дітей у ЗДО повинна базуватися на теоретичних розробках провідних вітчизняних та світових науковців, які розробили понятійний апарат, принципи та заходи для комплексної реалізації попередження проявів негативізму в дитячому колективі. Ці заходи повинні мати комплексний характер, проводитися як на рівні колективу, так і на рівні окремої дитини.

За визначенням О. Беспалько [4], профілактикою вважають сукупність заходів соціально-психологічного, медичного та педагогічного профілю. Їхня

мета – нейтралізація впливу негативних чинників соціуму на особистість дитини з метою попередження відхилень її поведінки О. Беспалько [4] визначила основні напрямки профілактичних заходів:

- Створення оптимальних психологічних, педагогічних та соціально-психологічних умов для соціалізації дитячої особистості;
- Психолого-педагогічна та соціальна допомога сім'ї та дитині;
- Забезпечення заходів соціально-правового захисту дітей.

Базуючись на класифікації ВООЗ, виділяють три рівні педагогічних профілактичних заходів для попередження негативної поведінки дошкільнят: первинну, вторинну та третинну профілактику Т. Журавель [19]. Для реалізації завдань усіх рівнів профілактики використовують різні методи: педагогічні, загальні та спеціальні корекційні, психологічні, соціологічні.

У практиці корекційної педагогіки використовуються загальні і спеціальні методи. Загальні методи превентивного виховання, на думку Н. Пихтіної [50], запозичені з педагогіки, та поділяються на три великі групи: методи формування свідомості, організації діяльності і стимулювання.

На думку авторів навчального посібника [94], під превентивним виховним середовищем у будь-якому закладі освіти слід розуміти систематизовану, цілісну систему педагогічно-організаційних умов, за рахунок інтеграції яких забезпечується соціальна, правова, духовна підтримка усестороннього розвитку особистості; формування здорової самооцінки та ціннісного ставлення до своєї персони; здатність стійко опиратися деформуючому впливу соціального оточення на особистість.

Виходячи із цього, метою формування такого середовища є повноцінна реалізація педагогічної концепції, покладеної в основу виховання – всебічний розвиток дитини, реалізації її здібностей, нівелювання негативних рис характеру чи незадовільних тенденцій впливу довкілля чи сімейного оточення. Найбільш складним моментом в реалізації цієї програми є, на нашу думку, формування цілісного, неперервного виховного процесу від народження до досягнення повноліття. І початковим етапом, після домашнього виховання, стає

етап перебування в ЗДО, у якому закладається фундамент особистості. Тому формування превентивного виховного середовища в ЗДО полягає в узгодженні різних форм педагогічної та виховної діяльності, з метою формування системи соціально значущих цінностей та потреб дитини, формування здорового ставлення до проявів асоціального характеру [58].

А. Макаренко [40], Л. Виготський [12], Л. Вольнова [10, 11], Л. Мафтин [60] наголошують, що винятково потужним загально-педагогічним методом профілактики негативної поведінки є власний приклад вихователя, батьків. Діти дуже спостережливі, і прояви негативізму зі сторони вихователя, його помічника до дітей та між собою дають їм хибну підставу вважати, що це нормально. Наслідування є психологічною основою прикладу (Т. Янченко [100]).

Загальні методи виховання не використовуються ізольовано, а поєднуються і об'єднуються, утворюючи спеціальні методи. На думку І. Підласого [55], В. Кашенка [23], спеціальними можуть бути названі методи, що адресно використовуються педагогом для усунення якого-небудь недоліку поведінки або порушень, викликаних однією загальною причиною.

На думку сучасних науковців (О. Волошина [9], І. Середя, Н. Савінова, Н. Стельмах [70]), перелік спеціальних методів корекційно-виховної роботи включає наступні різновиди:

- суб'єктивно-прагматичний метод;
- метод природних наслідків;
- метод логічних наслідків;
- метод відшкодування;
- метод корекції через працю ("трудотерапія");
- арт-терапію;
- метод «вибуху» тощо.

Застосування спеціально-корекційних методів потребують участі кваліфікованого дитячого психолога, або принаймні, його консультації. У роботі з дошкільниками ефективними є всі загальні педагогічні методи; окремі

спеціальні корекційні методи: метод природних та логічних наслідків (О. Башків [86], О. Янкович, О. Кікінежді, І. Козубовська [87]).

Арт-терапія набуває наразі все більшого поширення як спеціальний корекційний метод профілактики негативної поведінки дітей (М. Михайлюк [43], О. Сорока [74]). На думку А. Копитіна [28], вона є потужним засобом адаптації дитини до суспільства з використанням широких можливостей творчої діяльності.

За визначенням П. Блонського [6], рання педагогічна профілактика розглядається як система попереджувальних заходів, пов'язаних із усуненням зовнішніх причин, факторів та умов, які викликають ті чи інші недоліки розвитку дітей. Вона здійснюється за рахунок гуманізації та оптимізації цілісного педагогічного процесу, спеціальна – через роботу з мікросоціумом проблемної дитини, спеціальну підготовку вихователів до роботи із дітьми, схильними до негативної поведінки.

За визначенням словника-довідника із соціальної педагогіки [75], дослівно процитованого багатократно різними науковцями (наприклад, Т. Журавель [19], В. Лютим [38]), профілактикою вважають сукупність заходів соціально-психологічного, медичного та педагогічного профілю. Їхня мета, за Т. Журавель, – нейтралізація впливу негативних чинників соціуму на особистість дитини з метою попередження відхилень її поведінки. Отже, профілактика – це сукупність науково обґрунтованих та своєчасно реалізованих заходів, спрямованих на попередження можливих ментальних, фізичних чи соціокультурних колізій, які можуть проявитися у окремих особистостях із груп ризику, збереження, підтримання та здійснювані дії, спрямовані на запобігання можливих фізичних чи соціокультурних колізій у окремих індивідів груп ризику, збереження, підтримання та захист загальноприйнятого рівня життя та здоров'я особистості. Багатократно процитоване визначення рівнів профілактики, з посиланням на класифікацію ВООЗ [48], наведено, наприклад, у монографії О. Безпалько [3], навчально-методичних посібниках Н. Рудкевич [69], В. Сокаль [73]:

Первинна профілактика носить переважно інформаційний характер, її мета - формування в особистості несприйняття та категоричної відмови від асоціальних стандартів поведінки та негативних звичок та установок. Зміст його етапу стосовно дошкільного виховання – надання інформації у доступній для дитини формі про наслідки асоціальної поведінки, роз'яснення ставлення суспільства до таких аспектів; популяризація здорового способу життя, формування навичок цивілізованої поведінки, створення умов для самореалізації свого особистісного потенціалу.

С. Кузікова [32] вважає, що первинний рівень повинен охоплювати весь дитячий колектив і ставити метою виховання всебічно розвинутої дитячої особистості, здорової фізично і психічно. Він включає базові завдання вихователя:

- Сформувати у дитини поняття щодо відповідальності за свої вчинки, розуміння, що таке добре, а що – погано, тобто закласти основи моралі для подальшого існування у соціумі;
- Виховати здатність дитини до розуміння власних бажань та потреб, співвідношення їх із суспільними нормами поведінки, моральної свідомості;
- Оцінка впливу соціальних, сімейних чинників на розвиток дитини;
- Навчити дітей оцінювати вчинки свої та інших членів колективу на основі соціальної компетентності дитячої особистості;
- Сформувати розуміння педагога, що дитина – це особистість з низкою прав, свобод, можливостей, які необхідно знати, враховувати і поважати.

Вторинна профілактика ставить метою обмежити поширення окремих негативних явищ, що мають місце в суспільстві чи соціальній групі. Стосовно дитячого колективу дошкільників, це пояснення наслідків агресії, фізичної та вербальної, булінгу, ябедництва тощо.

Отже, вторинна педагогічна профілактика (Т. Журавель [19, 59], З. Шевців [95, 96]), спрямована на:

- Підвищення рівня обізнаності вихователів та батьків щодо аналізу чинників, що призводять до негативної поведінки;

- Більш глибоке дослідження індивідуальних психологічних особливостей та мотивації дітей, схильних до проявів негативної поведінки;
- Визначання таких граней структури особистості дитини (темпераменту, інтелекту, фізіології), вплив на які дає найбільший відгук для попередження негативної поведінки. Наприклад, попередити істерику однієї дитини можна, переключивши її увагу на яскраву іграшку, а іншої – дати можливість переробити адреналін у фізичному русі;
- Визначення умов на чинників, які провокують дитину до афективної поведінки внаслідок її індивідуальних психологічних особливостей;
- Вивчення впливу чинників та поведінки дитини поза дитячого закладу (вдома, в гостях, у лікарні, у магазині тощо);
- Вибір на основі діагностики комплексу корекційних заходів у різних ситуаціях життєдіяльності дитини;
- Створення емоційно затишної атмосфери для кожної дитини, почуття, що вона гарантовано отримає підтримку та справедливе рішення в конфліктних ситуаціях. Це приведе до зниження психологічної напруги, тривожності, які й знаходять «розрядку» через прояви негативної поведінки дитини.

Третинна профілактика – це сукупність соціальних, освітніх та медико-психологічних заходів, мета яких – відновити особистісний та соціальний статус дитини, налагодити нормальні відносини у сімейному колі дитини, у ЗДО, організувати її суспільно-корисну діяльність, підвищити самооцінку та ліквідувати комплекси особистості, сформовані раніше. Як правило, на цьому рівні соціально-педагогічна діяльність зосереджується в спеціалізованих службах психологічної допомоги, інших осередках допомоги. Третинна профілактика використовує арсенал педагогічних засобів для індивідуальної роботи із дітьми з яскраво вираженими проявами негативної поведінки. Також у цьому комплексі аналізують проблеми соціального оточення дитини, психологічний клімат у сім'ї. Залучаються спеціальні корекційні програми, тренінги, причому до них слід залучати і батьків чи опікунів. Вихователю в цій

роботі слід працювати у тісному контакті із соціальними службами, психологами, за необхідності – рекомендувати звертання до медичних закладів (Концепція... [44], З. Шевців [95]).

Р. Козубовський, О. Шелевер [26] вказують, що термін «профілактика» використовують в багатьох галузях наук, де вивчають поведінкові проблеми. Найчастіше його інтерпретація полягає у тому, що під профілактикою розуміють комплекс заходів із попередження чи запобігання негативних наслідків певних небажаних, деструктивних трендів поведінки особистості, соціальних явищ тощо.

У монографії [87], підручнику із спеціальної педагогіки (авторів О. Мартинчук, І. Маруненко, К. Луцько та ін. [78]) різновиди загальних та спеціальних заходів психолого-педагогічної профілактики характеризуються через *загальну і спеціальну профілактику*.

Відповідно до інструментарію впливу, спеціалісти різного профілю реалізують профілактичну діяльність через *наступні підходи* (Р. Козубовський, О. Шелевер [26]; Т. Федорченко [91-93], Т. Журавель [19]): інформаційний; соціальний; медико-фізіологічний; психологічний; педагогічний.

Психолого-педагогічний підхід до профілактики негативної поведінки дітей дошкільного віку полягає у тому, що вихователь повинен досягти поставленої мети, використовуючи загальнопедагогічні методи та допомогу фахівця-психолога дошкільного віку. Основне завдання при цьому – урівноважити психічні прояви та передбачати ситуації емоційного зриву дитини. Узагальнення шляхів профілактики наведено на рис. 1.1. У межах первинної, вторинної і третинної профілактики науковці і практики радять застосовувати загальні-педагогічні та спеціальні корекційні методи.

На думку О. Товканець [88], під терміном «педагогічна профілактика» слід розуміти систему профілактичних заходів, спрямованих на усунення зовнішніх факторів та умов, які викликають негативну поведінку дитини та відхилення у розвитку її особистості. Успішність цього різновиду зумовлена синхронною та погодженою роботою всіх суб'єктів педагогічного процесу,

його гуманізацією, орієнтацією на особистісно-орієнтовану модель. За визначенням, наведеним у термінологічному словнику [30], гуманізація виховного процесу являє собою сучасну науково-практичну освітню стратегію, де в центрі уваги знаходиться конкретна дитяча особистість, що ставить метою врахування траєкторії її особистого розвитку та навчання методам та способам позитивного самовираження.

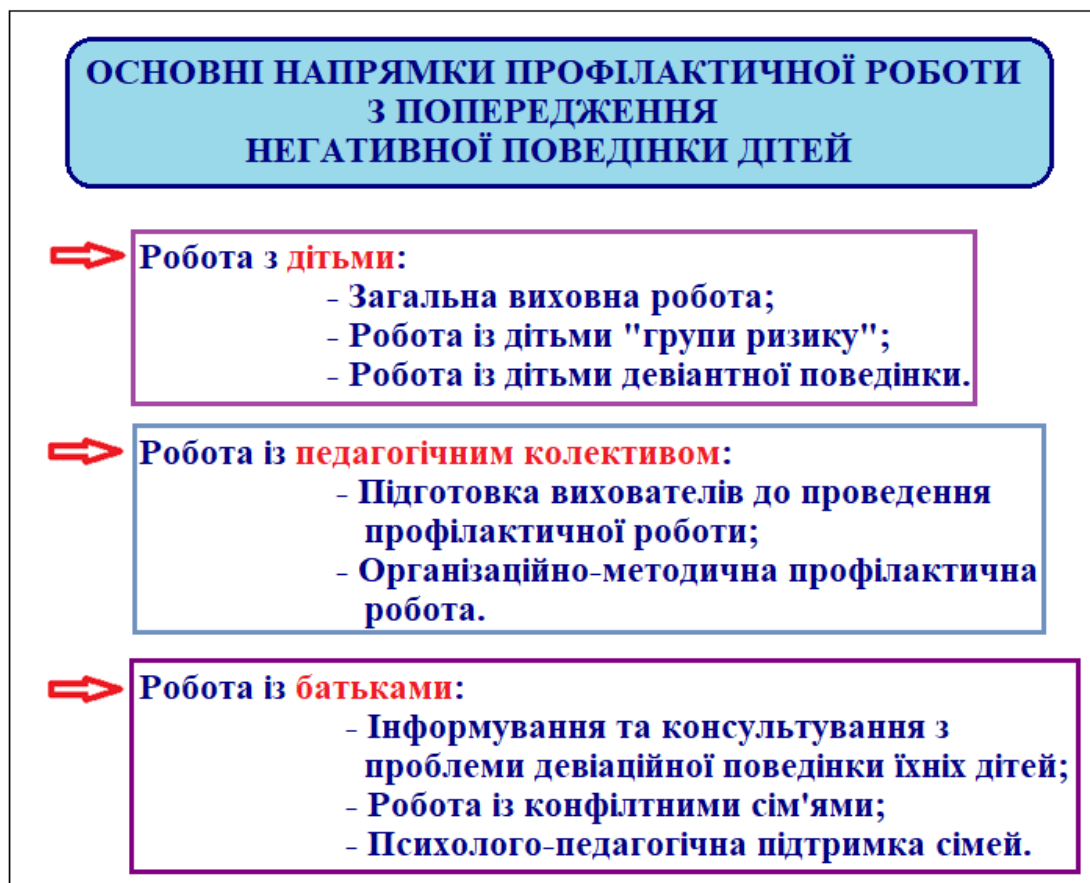

Рисунок 1.1 – Напрямки профілактичної роботи вихователя з попередження негативної поведінки дітей у ЗДО (власна схема)

Сама педагогіка як наукова галузь не виділяє профілактичну діяльність у окремий напрямок. На нашу думку, ці функції та методи «розпорошені» між загальною педагогікою, спеціальною педагогікою, корекційною педагогікою, віковою педагогікою, соціальною педагогікою. Проблема класифікації та використання загальнопедагогічних та корекційних методів для профілактики негативної поведінки якраз і полягає у тому, що вони передбачають:

- орієнтацію на різні вікові групи;

- виокремлення дітей із сформованими ознаками важковиховуваності;
- виділення груп дітей з особливими проблемами здоров'я, як фізичного, так і ментального;
- дітей із неблагополучних сімей, педагогічно занедбаних;
- дітей із сформованими ознаками девіантної поведінки.

Тому розроблення загальних та спеціальних методів профілактики негативної поведінки дітей – одне із найбільш актуальних напрямків педагогіки та психології.

1.2 Характеристика загальних педагогічних методів у профілактиці негативних проявів у поведінці дошкільників

Загальнопедагогічні методи профілактики базуються на традиційних формах роботи вихователя (Н. Пихтіна [50, 53], Р. Козубовський [24-26], В. Оржеховська [45]) та поділяються на три великі групи: методи формування свідомості, організації діяльності і стимулювання.

Методи формування свідомості має метою засвоїти знання, відносини, моральні установки, які в подальшому повинні стати базою формування моделі поведінки, емоційного балансу особистості. Їх завдання полягає у створенні стійких моральних орієнтирів. Їх завдання полягає у створенні стійких моральних орієнтирів. (М. Стельмахович [81], О. Башків [86]).

Бесіда – метод отримання інформації за допомогою спілкування з метою виявлення особливостей, які найбільш повно характеризують особистість. Бесіда також є методом навчання, що передбачає запитання-відповіді. Бесіда є одним із базових виховних і профілактичних методів. Основна умова її успішності – ненав'язливий, не патерналістський, а партнерський характер.

Виховна ситуація – реальні обставини, які викликають у вихованця необхідність діяти певним чином. Роль вихователя – непомітно спрямувати дитину в потрібному напрямку, так, щоб вона мала повню ілюзію самостійного вибору моделі поведінки (О. Товканець [88]).

Етична бесіда зі створення поведінкового ідеалу має метою створення взірця для наслідування, до якого прагне суспільство і кожна окрема особистість. Цей різновид загальнопедагогічних методів включає комплекс ціннісних орієнтацій та характеристик особистості, до формування яких варто прагнути.

Етична бесіда – систематичне і послідовне обговорення ситуацій негативної поведінки зі сторони не учасника, а її оточення. В ній приймає участь і вихователь, і самі діти. Вихователь не лише розповідає, аналізує, а й дає слово висловити свої думки дітям. Важливо прийняти правильний тон, щоб розмова велася на рівних. Мета етичної бесіди – дати можливість дітям поглянути на свої вчинки та поведінку очима інших дітей. Обговорюючи ситуації, конкретні вчинки, діти легше осягають їх сутність і значення. Така бесіда, як правило, проводиться по «гарячих слідах», відразу ж після події, вчинку або дещо пізніше, коли діти осмислять і зрозуміють їх.

Розповідь на етичну тему – це емоційно яскраве викладення конкретних фактів, ситуацій, що мають моральний підтекст, зрозумілий дітям. Пояснення треба проводити так, щоб діяти на емоційну сферу, впливаючи на природні почуття, одночасно допомагаючи дітям зрозуміти і засвоїти зміст моральних оцінок і норм поведінки. Така розповідь збагачує дітей моральним досвідом інших людей, особисто вихователя. Якщо вихователь є авторитетом для дітей, то така профілактика будує систему моральних цінностей дитини на все життя (Н. Пихтіна [50]).

Ефективність етичної бесіди залежить від дотримання ряду важливих умов: наявності чітко сформульованої проблеми, а не розмови про все зразу; можливості дітей не «затискатися», а почувати себе невимушено та спокійно. Найбільша помилка вихователя – обірвати діалог із дітьми і замінити його нудним повчанням. Матеріал для розмови може бути близький емоційному досвіду вихованців. Не можна очікувати і вимагати від них активності при обговоренні складних питань. У ході бесіди важливо виявити і порівняти всі точки зору. (М. Федорова [90]). Високого професіоналізму вимагають

індивідуальні етичні бесіди з вихованцями, що провинилися. Дуже важливо, щоб під час такої бесіди не виник психологічний бар'єр. Якщо дошкільник неправильно розуміє ситуацію, треба тактовно, не зачіпаючи його гідності, пояснити йому, що він помиляється.

Роз'яснення – це метод емоційно-словесного впливу на вихованців. Важлива риса, що відрізняє роз'яснення від пояснення і розповіді, – орієнтованість дії на дану групу чи окрему особистість. Застосування цього методу ґрунтується на знанні особливостей групи та особистісних якостей окремих дітей. Ефективними для дошкільнят є прості конструкції «Діяти потрібно так», «Всі так роблять», «Так роблять твої мама і тато» тощо (В. Вертугіна [8]).

Роз'яснення застосовується: а) щоб сформувати або закріпити нову моральну якість або форму поведінки, б) для вироблення правильного ставлення вихованців до певного вчинку, який вже складений.

Роз'яснення спирається на *навіювання*. Для нього характерно некритичне сприйняття дитиною слів вихователя. Навіювання створюється шляхом особливих інтонацій, довірливого тону, зрозумілих та простих слів, спокійної релаксуючої обстановки, відсутності збудження у дитини. Воно проникає у підсвідомість, діє непомітно, створюючи потрібні мотиви поведінки. Педагог використовує навіювання в тих випадках, коли вихованець повинен прийняти певні установки. Навіювання використовується і для посилення впливу інших методів виховання (Є. Змановська [21]).

У практиці профілактики негативної поведінки застосовують й *умовляння*, що поєднує прохання з поясненням і навіюванням. Дія умовляння майже цілком залежить від прийнятої вихователем форми звернення. Застосовуючи напучування, пояснюючи недопустимість насильства, вихователь проєктує в особистості вихованця позитивне, вселяє віру в краще, в можливість подолати свої вади і досягти значних успіхів (Л. Сирота, В. Позднякова [72]).

Педагогічна ефективність умовляння як засобу профілактики негативної поведінки залежить від авторитету вихователя, його особистих моральних

якостей, переконаності у правоті своїх слів і дій. Опора на позитивне, похвала, звернення до почуття власної гідності створюють необхідні передумови для майже безвідмовного дії вмовляння навіть у дуже складних ситуаціях виховання.

Приклад – виховний метод виняткової сили. Приклад дає конкретні зразки для наслідування і тим самим активно формує свідомість, почуття, переконання, активізує діяльність. Коли говорять про приклад, мають на увазі передусім приклад живих конкретних людей - батьків, вихователів, друзів. Але велику виховну силу має і приклад героїв книг, фільмів, історичних діячів, видатних вчених. Психологічною основою прикладу служить наслідування. Завдяки їй діти опановують соціальні і моральні правила та норми поведінки (А. Макаренко [40]). Винятково потужним загально-педагогічним методом профілактики негативної поведінки є власний приклад вихователя, батьків.

Методи формування поведінки: вимоги, вправляння, привчання, доручення, метод виховних ситуацій. Вони передбачають організацію формування досвіду поведінки у дитячому колективі (О. Башків, [86]).

Педагогічна вимога – вплив на свідомість дитини для спонукання її до позитивних дій та гальмування негативних. Діє через активізацію вольових якостей, перебудови мотиваційної та чуттєвої сфери, сприяючи формуванню позитивного стандарту. Вимога повинна бути доцільною, посильною та зрозумілою для дитини. Коли поведінка змінилася на краще, слід підвищувати вимоги, щоб випереджати зростання особистості дитини. Важливо, щоб вимоги у всіх вихователів ЗДО були приблизно однаковими до дітей одного віку. Для дітей дошкільного віку на початковому етапі звикання до ЗДО кращим є варіант прямої вимоги. Далі можна формулювати їх у вигляді прохання, умови, натяку тощо.

Вправляння полягає у поступовому створенні умов, при дотриманні яких дитина виконує певні дії для вироблення і закріплення позитивних норм поведінки. Це перш за все в ЗДО – виконання розпорядку дня.

Привчання – вимоги до дитини систематично виконувати певні дії, наприклад, прибирання іграшок після закінчення гри. Його функція полягає у забезпеченні постійної економії зусиль та нервової енергії дитини та вихователя й батьків, вчасного виконання завдань, дотриманні встановлених вимог. Так формуються поведінкові норми на все життя.

Доручення – вправління в позитивних діях та вчинках через виконання індивідуальних завдань. Наприклад, неорганізованим дітям дають посильні доручення, які потребують самостійності, ініціативи. Ефективність цього методу залежить від організації контролю за його виконанням.

Метод виховних ситуацій – прийоми формування соціальної поведінки. Кожна із ситуацій потребує визначення необхідних умов для реалізації задуманого, складання плану дій та поведінки в нових умовах. У результаті у дітей повинні проявитися нові відчуття, зумовлені новою педагогічною ситуацією, нові позитивні мотиви поведінки, стимули до подолання недоліків.

Методи стимулювання: заохочення та покарання.

Покарання - це спеціальний метод профілактики негативної поведінки, який повинен попереджати небажані вчинки, гальмувати їх, викликати почуття провини перед собою та іншими людьми. Види покарання, пов'язані з: 1) накладенням додаткових обов'язків; 2) позбавленням або обмеженням певних прав; 3) вираженням морального осуду, засудження. У практиці вихователя наразі практикуються різноманітні форми покарань: несхвалення, зауваження, осуд, попередження, стягнення.

Ефективність методу покарання як профілактичного методу зумовлюється рядом факторів: незаперечний авторитет для дитини. Не слід використовувати покарання для всієї групи, це неефективно. Не можна лякати покаранням, а потім відмінити його. Покарання як спосіб профілактики дієве, коли дитина розуміє, за які вчинки воно призначене. (Н. Пихтіна [51], П. Блонський [6]).

При вирішенні питання, за що карати, рекомендується дотримуватися такої лінії розвитку: від покарань, спрямованих переважно на гальмування

негативних вчинків, рис характеру, звичок, – до покарань, головний зміст яких у виробленні певних позитивних якостей.

Основа для застосування методу покарання – конфліктна ситуація. Покарання – сильнодіючий метод. Помилку при призначенні покарання виправити дуже складно, інколи неможливо. Тому не рекомендується поспішати з покаранням поки немає повної впевненості в справедливості і корисності покарання (А. Макаренко [40]).

Покарання вимагає педагогічного такту, гарного знання вікової психології, а також розуміння того, що одними покараннями справи не допомогти. Тому покарання застосовується тільки в комплексі з іншими методами виховання.

Джерела наукової та навчально-методичної літератури у області даного дослідження (Н. Пихтіна [50], Є. Змановська [21], О. Сокаль [73], В. Кащенко [23], Т. Дем'янюк [17], О. Беспалько [19]) наводять такий перелік основних загальнопедагогічних методів профілактики негативної поведінки, які власне являють собою стандартний набір інструментарію педагога-вихователя: виховну ситуацію; тренінг; етичну бесіду; групові вправи; рольові ігри; дискусії, обговорення; релаксаційні методики у ігровій чи вербальній формах; індивідуальну роботу із дитиною (за наявності такої можливості – у присутності та за участю батьків чи опікунів).

Функції загальнопедагогічних методів профілактики (Л. Мафтин [60], І. Підласий [55]):

- *Діагностична та відновлювальна* – методи переконання, вправи, приклади;
- *Виправна та компенсаторна* – методи балотування, релаксації, корекції;
- *Коректуюча та прогноуюча* – методи змагання, примусу, заохочення;
- *Стимулююча та спонукальна* – методи конкурсного змагання, самопрофілактики, створення ситуації успіху.

Основна ідея профілактичних загальнопедагогічних заходів, як вважають провідні дослідники цієї проблеми (Н. Пихтіна, Т. Журавель, Р. Козубовський

та ін.) – не звинувачувати дитину, яка не вміє керувати своїми емоціями, а спільно шукати спосіб управління ними.

Багато поведінкових проблем, які демонструють діти дошкільного віку, є наслідком їхньої боротьби з керуванням своїми емоціями, особливо гнівом. Так, автори монографії Н. Максимова, А. Грись, І. Манілов [63], навчально-методичних посібників Н. Самойлова [61], С. Бородуліна [7] радять вправи для дітей різного віку, за допомогою яких вони зможуть навчитися простим технікам керування гнівом.

Так як негативна поведінка проявляється по-різному, то загальнопедагогічні методи профілактики можна структурувати за видами впливу на можливі відхилення поведінки:

- Моральні;
- Організаційні,
- Через сімейні стосунки.

Інший класифікаційний критерій – за стадіями чи етапами профілактичного впливу:

- Первинна діагностика проявів негативної поведінки;
- Вплив на ситуацію, що склалася;
- Індивідуально-профілактичні (виховні) [Н. Пихтіна [53], Л. Мафін [60)].

Таким чином, профілактика негативних проявів поведінки дошкільнят є функціональним обов'язком, складовою повсякденної роботи всіх соціальних організацій та установ, у тому числі і освітніх.

1.3 Характеристика спеціальних корекційних методів у профілактиці негативних проявів у поведінці дошкільників

У практиці профілактики негативної поведінки дітей використовуються спеціальні корекційні методи. Вони є предметом вивчення корекційної педагогіки (викладені у підручниках та статтях авторів І. Середи, Н. Савінової, Н. Стельмах [70], О. Волошиної [9], В. Кордонець, М. Назаренко [39]). Вони

включають як загальні, так і спеціальні корекційні різновиди. До спеціальних методів профілактики негативної поведінки, за І. Підласим [55], відносять:

- суб'єктивно-прагматичний;
- метод природних наслідків;
- метод відшкодування,
- метод корекції через працю («трудоий метод») та деякі інші.

Ця галузь педагогіки призначена для профілактики дітей із певними хворобами, як фізичних особливостей, так і психологічного плану.

Спеціальними вважають методи, які використовуються в переважно індивідуальному порядку. Вони потребують спеціальних знань та навичок, яких не має вихователь із загально-педагогічним рівнем підготовки. Тому, на наш погляд, у практичній роботі вихователя ЗДО ця група методів навряд чи має широке практичне значення. На жаль, хибно інтерпретована та насильно нав'язана ідея інклюзивності освіти (В. Вертутіна [8]). привела до того, що у групах дітей з нормальним розвитком стали потрапляти діти з особливими виховними потребами. Але ніхто із провідників цієї концепції не віддає собі звіту про те, що наявність однієї такої дитини без супроводу персонального тьютора перетворює роботу рядового вихователя на пекло. Маючи у групі 20-30 дітей, вихователь змушений більшу частину часу приділяти особливій дитині, намагаючись передбачити її непрогнозовані вчинки та попередити нанесення фізичної шкоди собі та іншим дітям. Нерідко додається проблема булінгу (навіть довелося приймати спеціальну державну програму, яка залишилася на папері) (А. Сидорова, [71]) із сторони дітей, і ця гримуча суміш приводить до нервових зривів у вихователів та нещасних випадків.

Тому спеціальні методи профілактики негативної поведінки, при всьому віртуальному багатстві вибору, залишаються більшою мірою предметом дослідження теоретиків спеціальної педагогіки (приклад – стаття Т. Баєвої [2]). На практиці їх, напевне, використовували лише у спеціалізованих закладах, які наразі в Україні фактично ліквідовано.

Вживані педагогом у звичайному дитячому колективі методи допомоги дітям з відхиленнями у поведінці істотно відрізняються від методів психічної, медичної, психотерапевтичної корекції, які використовуються у лікувально-оздоровчих установах і школах для дефективних дітей.

В. Кашенко [23] класифікував ці методи за ознакою відхилень, які можуть бути виправлені з їх допомогою: корекції активно-вольових дефектів; корекції страхів; методу ігнорування; методу «здорового сміху»; релаксації при сильному збудженні дитини; корекції неуважності; корекції сором'язливості; корекції нав'язливих думок та вчинків; методу проф. П. Бельського; самокорекції; корекції судомних дій; корекції істеричного характеру; корекції недоліків поведінки дитини в сім'ї.

Як вважають О. Мартинчук, І. Маруненко, К. Луцько [78], О. Чепка [79], вихователеві бажано ознайомитися з цими методами, але застосовувати їх у групі без спеціальної підготовки не можна. Не можна рекомендувати використовувати прийоми викликання стресового стану («ігнорування», «переслідування», «підглядання», «замикання під замок», «ізоляція», «афективна гімнастика», гіпнотичний вплив і багато інших, які використовуються в медичній та психотерапевтичній практиці. Незначні відхилення поведінки нормальних дітей вихователь повинен попереджати загальнопедагогічними методами.

Характеристика деяких прийомів спеціальних корекційних методів у профілактиці негативних проявів у поведінці дошкільників

До спеціальних методів профілактики відхилень в поведінці відносять також (за Е. Стребелевою із співав. [82]):

- Сугестії і гетеросуггестивні методики психокорекції, побудовані на самонавіюванні і педагогічному навіюванні;
- Дидактичні методики психокорекції, що включають роз'яснення, переконання, метод «сократичного діалогу», методики навчання саногенному мисленню, направлені на управління собою, на зміцнення свого нервово-психічного здоров'я, саморефлексію;

- Методики групової психокорекції, розігрування рольових ситуацій: методи конгруентної комунікації, метод руйнування конфліктів; методи арт-терапії; метод соціальної терапії: метод поведінкового тренінгу тощо.

Рядовому вихователеві можна запропонувати за можливості використати прості та ефективні методи профілактики – методи арт-терапії (описані у роботах О. Копитіна [28], М. Михайлюк [43], О. Сороки [74]).

Сутність арт-терапії полягає в терапевтичному і корекційному впливі мистецтва на дитину і проявляється в реконструюванні психотравмуючої ситуації за допомогою художньо-творчої діяльності, виведенні переживань, пов'язаних з нею, у зовнішню форму через продукт художньої діяльності, а також створенні нових позитивних переживань, формуванні креативних потреб і способів їх задоволення. Виходячи із засобів впливу, розрізняють види арт-терапії: музикотерапія, ізотерапія, казкотерапія, лялькотерапія, драмтерапія та ін.

Музикотерапія. Позитивний вплив музичного мистецтва можна використати при наданні психолого-педагогічної допомоги дітям з інтелектуальними, мовленнєвими, руховими, сенсорними, емоційними порушеннями, що приводять до проявів негативної поведінки та конфліктів у групі. Перш за все, музика необхідна, як засіб емоційного впливу на дитину, а також як засіб невербальної комунікації та один з можливих способів пізнання світу.

Ізотерапія – корекція засобами образотворчої діяльності. Може бути індивідуальною чи груповою, активною чи пасивною.

Типи завдань:

1. Предметно-тематичні – малювання на задану тему, зображення людини та її відносин з предметним світом і оточуючими людьми. Приклади завдань: «Моя сім'я», «Я в садочку», «Я вдома», «Мій найкращий вчинок», «Що я люблю».

2. Образно-символічні – зображення абстрактних понять (добро, зло, щастя), емоційних станів і почуттів (радість, гнів, здивування).

3. На розвиток образного сприйняття, уяви, символічної функції – дітям пропонують, спираючись на неоформлені стимули (крапки, лінії, плями), відтворити цілісне зображення.

4. Ігри і вправи із зображувальним матеріалом – експериментування з фарбами, папером, пластиліном, крейдою. Стимулюють потребу в образотворчій діяльності, інтерес до неї, зменшують емоційну напруженість, підвищують впевненість у собі.

5. Завдання на спільну діяльність – можуть включати всі перераховані вище завдання, які пропонуються для колективного виконання.

При роботі з агресивними дітьми можливе малювання пов'язаних з агресією сюжетів з поступовим переключенням на нейтральні теми.

Для дітей з порушеннями міжособистісного спілкування корисним є спільне малювання на великому аркуші. При цьому тема повинна бути широкою, щоб кожна дитина могла зобразити щось улюблене (наприклад, «Місто», «Казкова країна»). В ході спільного малювання виникає загальний сюжет, розвивається взаємодія між дітьми.

Лялькотерапія. Використовується при різних порушеннях поведінки, страхах, труднощах у розвитку комунікативної сфери та ін. Ідея цього методу полягає в наступному: з улюбленим персонажем розігрується історія, пов'язана з психотравмуючою, конфліктною ситуацією. Необхідно досягти того, щоб дитина захопилась інсценуванням, ідентифікувалась з його героєм. Сюжет будують з розгортанням конфлікту та його вирішенням наприкінці. Після завершення дитина повинна відчувати полегшення.

Образно-рольова *драматерапія* передбачає розігрування сюжетів, ролі для учасників обираються відповідно до індивідуальних особливостей і проблем. Драматерапія дозволяє збагатити і зміцнити емоційні ресурси і комунікативні можливості дитини; виховати здатність адекватно реагувати на виникнення несприятливих ситуацій, виконувати роль відповідно до оточення; виховувати вольові якості, саморегуляцію, здатність до мобілізації життєвого досвіду в

потрібний момент. Програвання ролей спрямовується на руйнування старих патологічних комунікативно-поведінкових стереотипів.

Казкотерапія використовує казкову форму для інтеграції особистості, розвитку творчих здібностей, розширення свідомості, вдосконалення взаємодії з оточуючим світом.

Казки викликають інтенсивну емоційну реакцію. Казкові образ звертаються одночасно до свідомості та до підсвідомості. Казка дозволяє вийти за рамки звичайного життя, в доступній формі вивчати світ почуттів і переживань, ідентифікувати себе з певним персонажем і таким чином подивитись на свої проблеми зі сторони.

Привабливість казки як засобу педагогічного впливу для дитини обумовлена її властивостями: відсутність прямих повчань, напучувань; події казкової історії логічні, природно витікають одна з одної, що дозволяє дитині засвоювати причинно-наслідкові зв'язки і спиратись на них; через образи казки дитина знайомиться з досвідом багатьох поколінь (М. Стельмахович [81]).

В казкових сюжетах зустрічаються ситуації і проблеми, які переживає кожна людина (відділення від батьків, життєвий вибір, взаємодопомога, кохання, боротьба добра і зла). Перемога добра забезпечує дитині відчуття психологічної захищеності.

В сучасному світі комп'ютер став необхідним атрибутом культурного середовища. Використання можливостей новітніх інформаційних технологій дозволяє успішно вирішувати деякі важливі завдання навчання та виховання дітей з стереотипами негативної поведінки у дитячому колективі.

Оскільки відхилення в поведінці частіше за все існує як складна інтегрована проблема, то і його корекція здійснюється комплексно, тобто на основі глибокої діагностико-корекційної діяльності, виявлення і вивчення, природи і етіології відхилення в розвитку і поведінці; в програмі корекційно-педагогічної діяльності повинна бути передбачена як робота по подоланню дефекту, так і кроки по його профілактиці, а також дії по формуванню особистості дитини з опорою на позитивні якості.

Корекційно-педагогічні методи профілактики повинні бути спрямовані не тільки на ліквідацію відхилень у поведінці, але і на формування світогляду, соціально значущих знань, умінь і навичок; вся корекційно-педагогічна діяльність повинна бути практично орієнтована (І. Шишова [97], О. Волошина [9]).

До кожної дитини повинен бути застосований свій метод. Тому шляхи корекційного виховання нерідко відхиляються від магістралі загальної педагогічної теорії. Нехай їх іноді визнають антипедагогічними, неправильними і шкідливими, але якщо є шанс врятувати дитину – ними не можна нехтувати (В. Сластенін [49]).

Напевне, найбільш часто стихійно вихователі ЗДО, батьки вживають такі спеціальні корекційні методи, як метод природних та логічних наслідків (Н. Пихтіна [54]). Їхня популярність пояснюється просто – дитина фізично відчуває наслідки своєї негативної поведінки – не хочеш їсти – залишишся голодною; ламаєш іграшки – нових не буде, грайся з тими, які залишилися цілими; обливаєшся водою при вмиванні – будеш ходити мокрим тощо. Проблема їх застосування в ЗДО полягає в тому, що батьки та керівництво закладу можуть неадекватно реагувати на них. Тому вихователі часто не ризикують їх застосовувати на практиці.

Таким чином, спеціальні корекційні методи профілактики негативної поведінки дошкільників мають обмежене застосування через значні застороги. А саме, їхнє використання передбачає наявність у вихователя спеціальної підготовки, тонкого відчуття грані, коли, наприклад, покарання перетворюється на моральну травму для дитини. Їхнє використання, очевидно, потребує участі фахівців із психології, арт-терапевтів тощо.

ВИСНОВКИ ДО ПЕРШОГО РОЗДІЛУ

1. Аналіз наукових та методичних вітчизняних та іноземних джерел літератури із питання профілактики негативної поведінки дітей дошкільного віку засвідчив, що ця проблема на даний час висвітлена недостатньо повно. Переважна частина публікацій присвячена або вирішенню окремої складової проблеми профілактики шляхом вузькоспеціальних педагогічних пошуків стосовно дітей шкільного віку та підлітків, або розгляду нішевих проблем, що стосуються:

- девіантної поведінки дітей та підлітків в окремих колективах (інтернатах, школах, виправних закладах), пов'язаних із правопорушеннями, шкідливими звичками;

- проблемами профілактики у роботі із педагогічно запущеними, важковиховуваними дітьми;

- дітьми, що мають особливі потреби у вихованні, пов'язані із фізичним чи психічним станом здоров'я.

2. Спеціальні методи профілактики негативної поведінки, при всьому їхньому багатстві вибору, залишаються більшою мірою предметом дослідження теоретиків спеціальної педагогіки. Більшість авторів вважає, що вони є інструментом фахівців зі спеціальною підготовкою психолога чи психотерапевта. Вихователю слід ознайомитися із найбільш простими та доступними для використання на практиці. Особливої делікатності та уваги потребує використання методів покарання як профілактичного заходу, бо він може мати наслідком психологічні травми у дитини. Найбільш «м'якими» та доступними є методи арт-терапії з використанням її широких можливостей.

РОЗДІЛ II. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ВИВЧЕННЯ ПРОФІЛАКТИКИ НЕГАТИВНИХ ПРОЯВІВ У ПОВЕДІНЦІ ДОШКІЛЬНИКІВ ЗАСОБАМИ ЗАГАЛЬНИХ ПЕДАГОГІЧНИХ ТА СПЕЦІАЛЬНИХ КОРЕКЦІЙНИХ МЕТОДІВ

2.1 Методика і процедура констатувального етапу дослідження педагогічних умов використання загальних педагогічних і спеціальних корекційних методів у профілактиці негативних проявів у поведінці дошкільників

При здійсненні експериментального дослідження проблеми, основою стало теоретичне обґрунтування сутності профілактики негативних проявів поведінки дітей, здійснене у першому розділі.

Повноцінний педагогічний експеримент із дотриманням всіх етапів його проведення (констатувального, формувального та контрольного), в умовах, які наразі склалися, провести неможливо. Експериментально-дослідницька робота була здійснена на етапі констатувального експерименту.

Експериментальна база даного дослідження – заклад дошкільної освіти «Чарівний замок», с. Петропавловська Борщагівка Бучанського району. Кількість педагогів, що прийняли участь у експерименті, – 10, з яких закінчену фахову освіту мають 6, незакінчену фахову – 2, непрофільну вищу освіту – 2.

Мета експерименту:

- Вивчення проблеми профілактики негативних проявів у поведінці старших дошкільників, її причини та наслідки;
- Дослідження реалізації профілактичних заходів інструментами загальних педагогічних і спеціальних корекційних методів вихователями ЗДО;
- Дослідження особливостей корекції негативних проявів поведінки у дітей старшого дошкільного віку.

Реалізація поставлених завдань відбувалася за такими **напрямами:**

- Практичне вивчення рівня готовності вихователя ЗДО здійснювати попередження і подолання негативної поведінки дітей старшого дошкільного віку;
- Встановлення рівня компетентності вихователя щодо використання методів профілактики негативної поведінки;
- Самооцінка рівня ефективності профілактичних заходів, які реалізує вихователь;
- Оцінювання ефективності взаємодії вихователя та батьків дитини у попередженні негативної поведінки дитини в умовах ЗДО.

Основним **методом** констатувального етапу експерименту стало тестування та анкетування.

Протягом виконання педагогічного дослідження було реалізовано наступні етапи:

1. Підготовчий;
2. Педагогічний експеримент;
3. Обробка результатів;
4. Розробка методичних рекомендацій.

На I етапі узагальнювалися висновки щодо теоретичної підготовки вихователів до реалізації профілактичної роботи з дітьми дошкільного віку з негативними проявами поведінки; розроблялася програма педагогічного експерименту; добирались та розроблялись діагностичні методики щодо вивчення предмету дослідження.

Діагностичні можливості використання у роботі емпіричних методів дослідження

Для виявлення рівня знань вихователем технології виховання дітей з негативними проявами у поведінці, нами використаний як основний метод – анкетування вихователя, а як допоміжний – спостереження за вихователем та дітьми.

Готовність фахівців до профілактичної роботи з дітьми, схильних до негативної поведінки, слід розглядати як цілісний прояв діяльності особистості.

Реалізована готовність – це активність особистості, інтегративним показником якої є включення в процес профілактики (В. Галузьяк, І. Холковська [13], І. Бех [5]).

Спираючись на теоретичні дослідження (І. Козубовська, Р. Козубовський [24]), нами було систематизовано критерії готовності вихователів до профілактики негативних проявів у поведінці дошкільників. Вони представлені у вигляді схеми на рис. 2.1.

Рисунок 2.1 – Класифікація критеріїв оцінювання готовності вихователів ЗДО до проведення профілактики негативної поведінки

Використавши таку класифікацію, було сплановано напрямки досліджень вказаних критеріїв.

Для виявлення рівня знань вихователем технології виховання дітей з негативними проявами у поведінці, нами використаний у якості основного методу анкетування вихователів, а у якості допоміжного – спостереження за вихователем та дітьми.

Для виявлення рівня знань і вмінь (когнітивна складова) вихователя щодо технології виховання дітей з негативними проявами у поведінці було проведено анкетування (див. Додаток А). Авторську анкету розроблено згідно рекомендацій Г. Лаврентьевої, М. Шишкіної [34], Н. Тверезовської, В. Сидоренка [85]. Анкета складається з трьох розділів: до I розділу належать

питання, що стосувалися загальної інформації про респондента (вік, освіта, посада, педагогічний стаж, місце роботи, посада); до II розділу входять питання, що спрямовані на виявлення рівня знань вихователів про негативні прояви поведінки дошкільників, чинники їх виникнення; до III розділу входять питання, що стосувалися безпосередньої практичної реалізації профілактики поведінки дошкільників з негативними проявами.

Щоб порівняти одержані емпіричні кількісні характеристики з суб'єктивним оцінюванням знань власне самими респондентами, було складено діагностичну картку для визначення рівня володіння базовими знаннями останніх (В. Галузяк [13]) (додаток Б).

Для визначення практичних вмінь вихователя здійснювати попередження негативних проявів поведінки дітей, для оцінки позитивного емоційного ставлення вихователів до формування і накопичення досвіду з реалізації профілактичної роботи з дітьми, надання їм допомоги, вивченню ціннісних орієнтації, власного ставлення вихователів (емоційно-вольовий критерій) було проведено тестування «Стиль педагогічної діяльності» (за рекомендаціями освітнього порталу «На урок» [47]) (Додаток В).

Щоб дослідити наявність умінь з організації профілактичної роботи (процесуальний критерій), було обрано тестування «Готовність педагогів до впровадження підтримки позитивної поведінки» (за С. Кривцовою) [31] (Додаток Г).

На нашу думку, здатність до професійного росту, оволодіння новими педагогічними технологіями, а отже, досягнення позитивного результату в розв'язуванні існуючих педагогічних задач та проблем являється однією з найважливіших складових професійних компетенцій вихователя. Для її оцінювання було здійснено тестування «Шляхи саморозвитку» (за рекомендаціями освітнього порталу «На урок» [46]) (Додаток Д).

Більшість відхилень, які впливають на формування культури поведінки дітей, зумовлені хибами виховання в сімейному середовищі і пов'язані з

виховною неспроможністю батьків. Тому аналіз сімейних відносин, знання чинників сімейного життя (особистості батьків, їхнього ставлення до дітей, а також уміння використовувати різноманітні методи виховання) надзвичайно важливий для планування та здійснення профілактичної роботи. Для цього було підготовано і проведено парне тестування: для вихователів щодо питання наявності знань про класифікацію, ознаки різних типів сімейного виховання та їх вплив на формування рис характеру дитини, та для батьків для виявлення стилю виховання, прийнятого у сім'ї (за рекомендаціями, представленими на порталі «Всеосвіта» [57]) (Додаток Е).

У ході експериментально-дослідного етапу застосовувалася також форма бесіди з вихователем. Додаткова інформація безпосередньо від них дозволила уточнити і більш повно дослідити практичний аспект здійснення вихователями попередження негативних проявів поведінки дітей, прийняти до уваги їх проблеми, здобутки та перспективи. Для проведення цієї роботи було складено опитувальник, що включав 12 питань, які охоплювали когнітивний, емоційно-вольовий, процесуальний та діяльнісний критерії готовності вихователів до здійснення профілактики негативних проявів у поведінці старших дошкільників. Експертом при цьому виступив методист закладу.

На підготовчому етапі було сплановано таку форму, як спостереження за роботою вихователя щодо корекції негативних проявів у поведінці дошкільників спрямоване на виявлення форм і методів, які застосовує вихователь при цьому. Було розроблено програму спостереження, визначено мету спостереження, предмет, об'єкт, завдання, форму фіксації, вид спостереження.

Мета спостереження: вивчити зміст корекційно-виховної роботи, що проводить вихователь з дітьми, що мають негативні прояви у поведінці.

Предмет спостереження: зміст, форми, методи, які використовує вихователь для виховання дітей з негативними проявами у поведінці.

Об'єкт спостереження: діти дошкільного віку та вихователь.

Завдання спостереження:

1. Вивчення реакції вихователя на конфліктну ситуацію.
2. Прояви недисциплінованості дітей та педагогічні прийоми вихователя щодо їх нейтралізації.
3. Використання вихователем методів попередження негативної поведінки на різних етапах роботи з дітьми.
4. Фіксація різновидів загальних та спеціальних методичних прийомів щодо попередження та усунення негативних проявів поведінки вихованців.
5. Поведінка дітей у присутності батьків та вихователя.

Форма фіксації: протокол спостереження.

На II етапі – здійснювався власне констатувальний експеримент, метою якого була практичне вивчення готовності вихователів до здійснення профілактичної роботи з попередження негативних проявів у поведінці. Експеримент проводився на базі ЗДО «Чарівний замок» с. Петропавлівська Борщагівка Бучанського району протягом 5 місяців. Експериментом були охоплено вихователів (10 осіб), психолога (1 особа), методиста (1 особа), дітей старшого дошкільного віку групи «Капітошка» (20 осіб).

Проте через об'єктивні причини, які виникли після 24 лютого 2022 року, проведення експерименту було пов'язано з надзвичайними труднощами: робота дитячого садочка була призупинена на три місяці, відновлена лише в червні 2022 року, причому шляхом об'єднання педагогічних та дитячих колективів ЗДО «Чарівний замок» та «Малютко». Спланована робота ЗДО була суттєво порушена, всі види експериментально-дослідного етапу довелося коректувати згідно існуючих реалій.

Було здійснено анкетування та опитування вихователів, по мірі проведення занять, та в інші режимні моменти, здійснювалось спостереження за роботою вихователів, поведінкою дітей (склад і кількість яких постійно змінювалися). План та зміст роботи методиста та психолога ЗДО були максимально спрямовані на психологічну підтримку дітей та батьків в умовах війни, забезпечення умов безпеки як вихованців так і колективу, проте вони по мірі можливості, не відмовляли в допомозі в цій роботі на експериментально -

дослідному етапі. Дуже важко було реалізувати дослідження стосовно батьківського виховання, вдалося провести анкетування та нечисленні опитування, на основі яких і було проведено аналіз сімейного виховання дітей.

На III етапі проведено аналіз та інтерпретацію результатів констатувального експерименту шляхом математичної обробки зібраної інформації та із залученням методу математичного моделювання. Останній полягав у апроксимації кількісних результатів для загальної оцінки проведених анкетувань та тестів, оскільки досліджувалися різні чинники готовності педагогів до здійснення профілактичної роботи по попередженню негативних проявів поведінки у вихованців (згідно розроблених ключів для їх аналізу). Це дало змогу визначити відповідність кількісних критеріїв рівням готовності вихователів до цієї роботи.

Таким чином, нами розроблена програма і методика констатувального етапу експерименту з вивчення готовності вихователя володіння технологією профілактики негативної поведінки дошкільників. З цією метою розроблені критерії і показники вивчення такої готовності. Підібрані діагностичні методики і процедури.

2.2 Характеристика рівнів обізнаності педагогів щодо використання загальних і спеціальних методів у профілактиці негативних проявів у поведінці дітей

Аналіз результатів констатувального етапу педагогічного експерименту щодо використання загальнопедагогічних та спеціальних корекційних методів для профілактики негативної поведінки дошкільнят наведено на рис. 2.2- 2.5.

Аналіз анкетування щодо когнітивного аспекту готовності вихователів здійснювати профілактику негативної поведінки (відповідно до анкети, Додаток Б, частина 2).

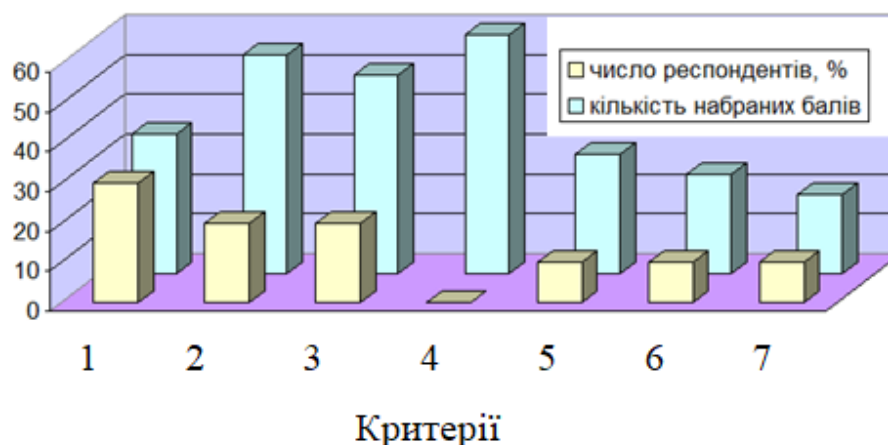

Рисунок 2.2 – Результати оцінювання когнітивного аспекту діагностичної карти вихователя (номери критеріїв відповідають змісту у частині 2 Додатку Б), максимально можлива кількість балів – 60.

Слід зазначити, що практично всі респонденти у відповідь на питання «Що таке негативна поведінка дитини» відмітили майже всі перелічені у якості прикладів прояви, серед яких непослух і недисциплінованість вказувалися практично завжди (90 % відповідей). Немає також чіткого розуміння чинників негативної поведінки (70% неправильних або частково-правильних відповідей). Соціально-педагогічну занедбаність дитини у якості основної причини негативної поведінки назвали лише 30 % опитаних.

Визначення найпоширеніших форм порушень поведінки у дітей старшого дошкільного віку не викликало особливих труднощів (90 % правильних відповідей, при чому 10%-частково-правильні). Проте лише 10% респондентів змогли визначити такі прояви, які відносяться до ситуативних.

Аналіз обраних варіантів відповіді на питання «Зміст поняття «Попередження негативних проявів у поведінці дитини» показав, що у вихователів відсутнє його чітке розуміння. Діяльність вихователя в цьому напрямі базується більше на інтуїтивному рівні. Також несформованим виявилось розуміння того, що профілактика негативних проявів є комплексним цілеспрямованим впливом на дитину з метою вироблення в неї неприйняття негативізму (30 % правильних відповідей).

Майже порівну поділилася думка вихователів щодо направленості даної роботи: відповідно у відсотковому відношенні 40% і 50% обрано варіанти, що:

- Ця робота стосується дітей, які виявляють негативні прояви поведінки,
- Всього дитячого колективу (50 %), яка і є правильною.

Залишилося відкритим для вивчення педагогами питання кількості рівнів здійснення профілактично-корекційної роботи з дошкільнятами, а отже і вибір методів на кожному з етапів її здійснення (30 % правильних відповідей).

Відповідаючи на 3.5 питання анкети (Додаток А) щодо призначення методів профілактики, вихователі визнавали кожен з трьох варіантів (30 %, 30 %, 40 %). Це є свідченням того факту, у них немає чіткого розуміння мети профілактики як дії щодо усунення дискомфортних умов та забезпечення сприятливого психологічного стану дитини в ЗДО.

Проте питання практичного змісту (п. 3.6, Додаток А) «Які існують профілактичні методи виховного впливу на дитину?» не викликало особливих труднощів: правильно обрали всі методи 80 % респондентів, решта були частково-правильними.

Зміст та призначення методів покарання та попередження (п. 3.7, Додаток А) не склали труднощів для 70 % опитуваних, а ось питання відносно спеціальних педагогічних методів в практичній діяльності вихователів виявилось складним (30 % правильних відповідей). Більшість вихователів ототожнюють їх з вихованням дітей з відхиленнями у розвитку, що є метою корекційних методів, а не з тим, що вони використовуються у окремому, частковому напрямі педагогічного виховання, як відзначає Т. Поніманська [56].

Аналіз результатів, які стосуються питань роботи з батьками щодо організації попередження негативних проявів поведінки дітей, свідчать про належну компетенцію вихователів (85 % правильних відповідей).

Дослідження вміння вихователя (емоційно-вольовий критерій) здійснювати профілактичну роботу по попередженню негативної поведінки дошкільників проводилося з використанням двох анкет.

Метою анкетування «Стилі педагогічного впливу» (Додаток В) було визначити педагогічний стиль педагогів, як одну з характеристик їх професійності.

Керуючись загальноприйнятою класифікацією стилів педагогічного спілкування (за В. Ягуповим, [99]) на авторитарний, демократичний і ліберальний, було досліджено їх наявність у вихователів та враховано їх вплив на формування вміння у виховній роботі здійснювати профілактику негативних проявів поведінки дітей.

Так, авторитарний стиль педагогічного спілкування передбачає, що педагог займає домінуючу позицію, не дозволяє дітям проявляти самостійність та ініціативу. Вихованці в даному випадку виступають об'єктом виховних впливів. Діти при таких способах взаємодії будуть, швидше за все, прекрасно озброєні знаннями, вміннями та навичками, і навіть демонструвати їх на практиці. Проте така демонстрація обумовлена не реальними потребами і цінностями дитини, а необхідністю реалізовувати бажану поведінку в присутності вихователя. Дана модель, згідно до висновків психологів, не сприяє формуванню здорових міжособистісних контактів, а, отже, буде перешкоджати реалізації напряму виховної роботи, який досліджувався.

Демократичний стиль – це стиль взаєморозуміння і співробітництва. Педагог орієнтований на залучення вихованців до обговорення та спільного вирішення загальних справ, проблем. У виховній роботі він керується методами попередження негативних проявів поведінки, а не їх усуненням. Саме він створює умови для самореалізації і прояву творчої ініціативи дітей.

Ліберальний стиль виховання можна назвати невизначеним. У ньому виховна позиція вихователя не має чіткого окреслення, хоча іноді вона виявляється, особливо тоді, коли діти «що-небудь зроблять» і треба «реагувати». До настання наступного негативного прояву вимогливість слабшає, вихованці надані самі собі. В основі ліберального стилю виховання лежить байдужість до життя і діяльності вихованців. Ліберальний стиль виховання непослідовний, але найчастіше вихователь вважає, що не треба

заважати особистісному зростанню дітей. У них свої інтереси, в які ні вихователі, ні батьки не присвячені. Вихователя, який має таку спрямованість педагогічного стилю, важко націлити принаймні на систематичність даного виду виховного впливу на дітей. Він потребує методичної допомоги та контролю при виконанні професійних обов'язків.

Проведене тестування, згідно наданого ключа (Додаток В), дало наступні результати (рис. 2.3).

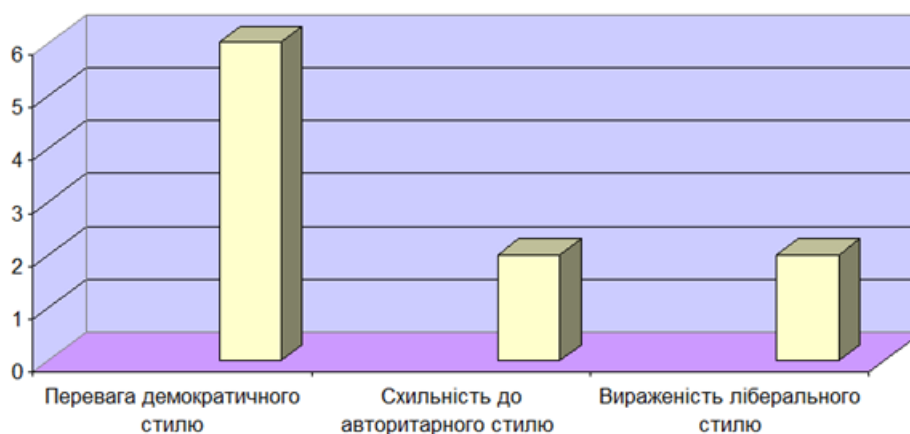

Рисунок 2.3 – Кількісні показники оцінювання стилів педагогічного спілкування у проведеному експерименті

Оцінювання проводилося за такою шкалою:

Сума 25-30 балів – відповідає демократичному стилю, коли вихователь надає перевагу попередженню негативних проявів поведінки, а не їх усуненню, в цій роботі керується принципом дитиноцентризму – 60 % респондентів;

Сума 20-24 балів – схильність до авторитарного вирішення проблем поведінки, вироблення системи правил поведінки, сподівання на їх безумовне виконання всіма дітьми – продемонстрували 20 % опитаних;

Сума 10-19 балів – це ліберальна спрямованість виховної роботи, тобто позиція мінімального втручання, забезпечення позитивної поведінки лише засобом контролю, профілактика, як правило, відсутня – виявлено у 20% респондентів.

Тестування «Готовність вихователя до підтримки позитивної поведінки дитини» (Додаток Г) дозволило уточнити результати попереднього тесту.

Згідно результату підрахунку за доданим ключем тесту, отримано наступні результати: готові підтримати позитивну поведінку дитини 75 % респондентів, не зовсім готові – 25%, що в загалом узгоджується з попереднім тестуванням (рис. 2.4).

Рисунок 2.4 – Результати тестування готовності вихователів до підтримки позитивної поведінки дитини

Недостатність професійних вмінь, зокрема, вміння правильно будувати профілактичну виховну роботу щодо попередження негативних проявів поведінки дошкільниками, узгоджені з бажанням їх набути, є єдиним реальним шляхом подолання цієї проблеми.

Анкетування «Здатність вихователя до саморозвитку» (Додаток Д) було проведено саме з метою виявлення готовності вихователя самоудосконалюватися, змінюватися, вивчати існуючі, шукати нові, креативні прийоми здійснення профілактики негативних проявів поведінки своїх вихованців. Візуалізацію отриманих результатів представлено на рис. 2.5.

Кількісні показники говорять про готовність 75 % опитуваних активно працювати у цьому напрямі, 25 % для цього потрібно лише визначити чіткий план. Вихователів, які перебувають у стані призупиненого саморозвитку, виявлено не було.

Діагностичні анонімні картки, заповнені вихователями (Додаток Б, частина 1), дозволили кількісно оцінити всі критерії готовності вихователів до здійснення профілактичної роботи з негативними проявами поведінки дітей більш об'єктивно.

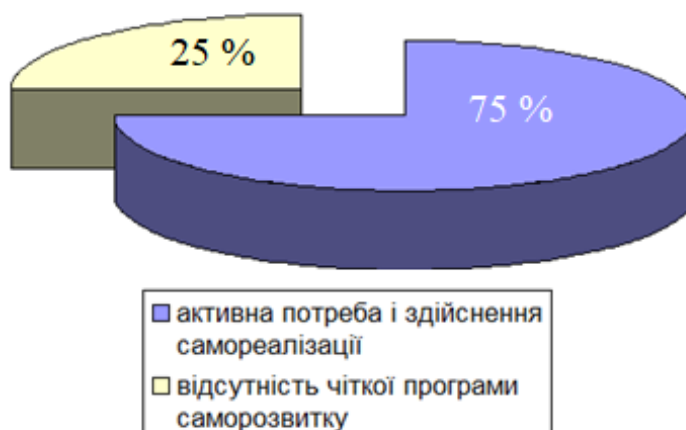

Рисунок 2.5 – Результати оцінювання здатності вихователя до саморозвитку

Їх аналіз дозволив більш точно математично, а отже і об'єктивно, оцінити загальні критерії готовності. Одержані результати представлено у табл. 2.1.

Таблиця 2.1 – Результати заповнення діагностичної картки вихователя

№ з/п	Особистісно-вольовий, діяльнісний аспект	постійно	майже завжди	часто	іноді	ніколи
1.	Створюю умови для гармонійного розвитку дитини	80	17	3	-	-
2.	Дотримуюсь педагогічної етики, кожную дитину сприймаю такою, якою вона є	90	10	-	-	-
3.	Вибудовую довірливі стосунки з дітьми	85	15	-	-	-
4.	Створюю комфортне освітнє середовище, з дотриманням правил безпеки життєдіяльності, санітарії та гігієни	95	5	-	-	-
5.	Планую виховний процес з урахуванням індивідуальних особливостей дітей	100	-	-	-	-
6.	Визначаю мету, завдання та очікувані результати кожного виховного заходу,	100	-	-	-	-
7.	Поєдную різні види діяльності дітей (зокрема комунікативну, ігрову, навчальну, дослідницьку)	100	-	-	-	-
8.	Виховую повагу до особистості Людина	100	-	-	-	-
9.	Мотивую вихованців до позитивної поведінки	100	-	-	-	-
10.	Використовую прийоми активного слухання	70	20	5	5	-
11.	Супроводжую всі позитивні прояви поведінки дітей вербальними судженнями	80	15	5	-	-
12.	Формую у дітей навички коректного спілкування	100	-	-	-	-
13.	Формую навички взаємодопомоги та співпраці у	100	-	-	-	-

	дитячому колективі					
14.	Знайомлю вихованців з алгоритмом дій у випадку стороннього негативного прояву	100	-	-	-	-
15.	Комунікую з батьками по питанню виховання (поведінки) їх дітей	100	-	-	-	-
16.	Консультую батьків у випадку вирішення проблемних ситуацій, пов'язаних з поведінкою їхніх дітей	95	5	-	-	-
17.	Звертаюсь за допомогою до психолога	100	-	-	-	-
18.	Керую власними емоціями, передбачаю наслідки своїх дій, вчинків, рішень	90	10	-	-	-
19.	Позитивно розв'язую конфліктні ситуації	100	-	-	-	-
20.	Відкрита для співпраці та обміну позитивними результатами професійної діяльності з колегами	100	-	-	-	-
	Когнітивний, процесуальний аспект	досконало	достатньо	частково	Маю часткове уявлення	Не знаю
1.	Знаю законодавчі вимоги щодо збереження життя і здоров'я дітей	70	30	-	-	-
2.	Знаю психологічні особливості дошкільників	70	20	10	-	-
3.	Знаю індивідуальні особливості вихованців	100	-	-	-	-
4.	Знаю загальні та спеціальні педагогічні засоби профілактичної роботи з попередження порушень поведінки дітей	65	20	15	-	-
5.	Знаю особливості організації роботи з соціально-занедбанними дітьми	55	20	25	-	-
6.	Володію навичками емпатії	100	-	-	-	-
7.	Володію навичками самоосвіти, професійного зростання	80	20	-	-	-

Виховання дитини починається з моменту народження. Отримавши свій унікальний набір генів від батьків, дитина вона починає свій біологічний розвиток, який гармонійно доповнюється найважливішою складовою - сімейним вихованням, що закладає фундамент майбутньої будівлі соціально значущої особистості. Але будинки бувають різними, в залежності від того, як старанно працює той, хто його будує, які матеріали для цього використовує. Ця метафора, на наш погляд, абсолютно характеризує чинники сімейного виховання: якою батьки хочуть бачити свою дитину, які докладають зусилля,

що для цього роблять. Не буде новим твердження, що саме сім'я є основним фактором, що визначає характер, поведінку і соціалізацію дитини.

Якщо дещо абстрагуватися від неблагополучних сімей, які априорі не займаються вихованням дитини, позбавляючи її належної життєвої перспективи, на жаль, є формально-благополучні сім'ї, які функціонально також неспроможні дати своїй дитині належне виховання, а також сім'ї, в яких з ряду об'єктивних обставин виникають труднощі з вихованням дітей. Завдання вихователя ми вбачаємо у повній інформованості щодо сімейних чинників виховання кожної дитини, готовності співпрацювати з батьками, навіть у випадку низької комунікабельності останніх, по можливості максимально мінімізуючи негативну складову сімейного виховання. Для цього потрібно знати градацію сімей за типами виховання. З цією метою було проведено анкетування (Додаток Е, друга частина парного тесту) 20 батьків дітей однієї групи «Капітошка». Результати цього дослідження представлені на рис. 2.6.

Рисунок 2.6 – Результати оцінювання стилю сімейного виховання 20 дітей групи «Капітошка»

Результати батьківського тестування свідчать про досить значну кількість родин з ліберальним типом виховання (22 %), авторитарним стилем (6 %) та гіперопікою (16 %). Це свідчить про необхідність значної уваги з боку

вихователів щодо профілактики можливих ризиків розвитку негативних проявів поведінки у дітей.

Дослідження критерію готовності вихователів здійснювати профілактичну роботу з попередження негативних проявів поведінки дітей з врахуванням батьківського впливу визначалося з використанням анкети «Сім'я як соціально-педагогічний чинник негативних проявів поведінки дитини» (Додаток Е, перша частина парного тесту). Результати представлено на рис. 2.7.

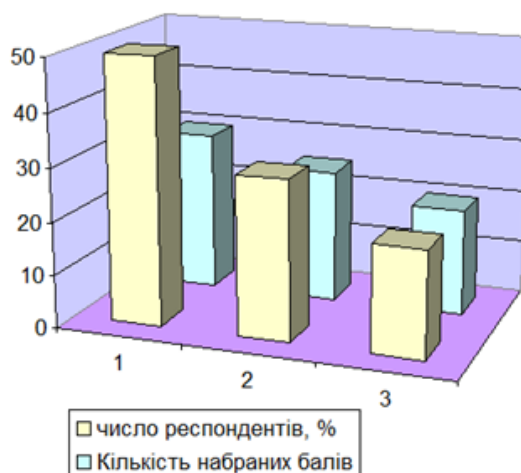

Рисунок 2.7 – Результати оцінювання знань вихователів про класифікацію, ознаки різних типів сімейного виховання

Результати тестування вихователів говорять про те, що 20 % опитаних потребують поглиблення своїх знань і практичних навичок щодо оцінювання стилю батьківського виховання дітей. Тільки за цієї умови взаємодія вихователя та сім'ї для успішної профілактики негативних проявів поведінки дошкільників буде давати позитивні результати. Для того, щоб обрати найбільш придатні методи профілактики, слід їх адаптувати до стилю батьківського виховання, щоб уникнути конфронтації між вихованням у ЗДО та у сімейному оточенні.

Спостереження за поведінкою дітей протягом дня, під час різних режимних моментів, передбачало одержання об'єктивних даних щодо процесуального критерію вихователів здійснювати профілактику негативних проявів поведінки дошкільників.

Здійснюючи цей вид дослідження, було виявлено *види найпоширеніших негативних проявів* у поведінці дошкільників, а саме: неслухняність, гіперактивність, негативізм, страхи.

Зміст, форми та методи роботи, які проводять вихователі з дітьми, що мають негативні прояви у поведінці. Форми, методи, зміст роботи вихователів у кожному з таких прояві індивідуальні. Проте можна з впевненістю сказати, що 90 % вчасно, коректно, виважено реагує на них.

Найчастіше це індивідуальні бесіди, пояснення, оцінка дій вихованця, рідше були зафіксовані команди, розпорядження. Жодного разу не було виявлено погроз, жорсткого авторитарного або психологічного тиску.

На всіх відвіданих тематичних заняттях було зафіксовано, що разом з розкриттям теми та реалізацією мети заняття, вихователями створювалась атмосфера співпраці, взаєморозуміння та материнського піклування, що максимально сприяло створенню умов для уникнення появи негативних проявів поведінки дітей. Особливо вдало реалізовувалися методи навіювання, неопосередкованого впливу, методи формування позитивних поглядів та переконань.

В переважній більшості випадків негативні прояви поведінки дітей, які мають місце, не залишалися без відповідної реакції. Часто вихователі використовували метод вдаваної байдужості, прийом паралельної педагогічної дії, ласкавий докір.

Можна з упевненістю констатувати, що поєднуючи традиційний ігровий метод, справи практичного характеру, психогімнастику, арт-терапію та інші методи, вихователі досягали позитивних зрушень в поведінці дітей.

Загалом, поведінка дітей з окремими несистемними прояви негативних проявів свідчили про належний рівень здійснення виховної роботи, належну методичну грамотність вихователів.

Проте, дотримуючись об'єктивності, не можна не відмітити, що поведінка дітей кардинально змінилася порівняно із довоєнним часом. Різко змінився емоційний стан, що є результатом порушення звичного режиму, ряду

проблем господарчо-організаційного аспекту, зміни умов роботи батьків, організації зведених груп вихованців двох садочків, перебування у сховищі, відсутність світла. Проводячи бесіди з вихователями, було встановлено, що в цілому проявів порушення поведінки дітьми стало відчутно менше, залишилися традиційні випадки неслухняності, пустощів. У цей важкий час тривожність дітей, їх емоційна нестабільність внесли зміни у виховні пріоритети. На жаль, багато дітей одержали очевидні психологічні травми, але системної психологічної допомоги із ними проводити немає можливості в умовах ЗДО.

Тому, будучи обмеженими щодо повноцінної реалізації складеної програми досліджень, було прийнято рішення для оцінки критерію готовності вихователів скористатися методом математичного моделювання, який шляхом кількісних підрахунків дозволив встановити критерії готовності вихователів до здійснення профілактичної роботи з попередження негативної поведінки дітей, і на його основі встановити належність вихователів до відповідного рівня.

Методика математичного моделювання (описані у посібнику Н. Тверезовської, В. Сидоренка [85]) полягала в наступному: всі числові дані по кожному з вивчених критеріїв було об'єднано і апроксимовано для кожного з респондентів. Сумування всіх балів і знаходження медіани визначило середину числової шкали готовності (160 балів). Тоді кожна четверта частина шкали в порядку зростання дала можливість визначити наступні рівні готовності: критично низьку (до 80 балів), низьку (80-160 балів), середню (160-240 балів) і високу (240-320 балів).

Узагальнення отриманих даних (рис. 2.8) дозволяє стверджувати, що критично низький рівень готовності педагогічного персоналу до профілактичної роботи з вихованцями зафіксовано у 2 % опитаних; низький – 25 %; середній – 68 %; високий – 5 %.

Оскільки формування готовності вихователів та інших фахівців до організації даної роботи - це цілеспрямований процес, аналіз результатів був зорієнтований на три елементи готовності.

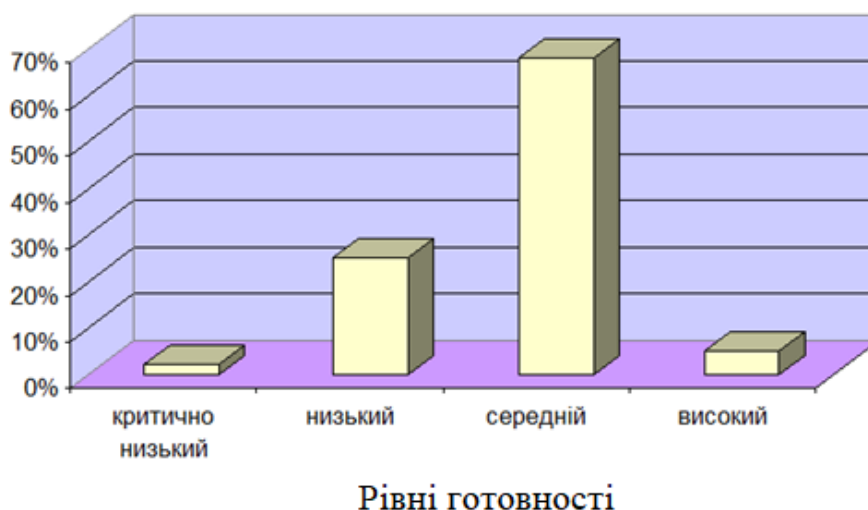

Рисунок 2.8 – Результати аналізу рівня готовності до проведення профілактичної роботи з попередження негативної поведінки дошкільників ЗДО «Чарівний замок»

Психологічна готовність - формування позитивної мотивації на допомогу дітям, які вже мають такі прояви, усвідомлення наявності якостей, властивостей та особливостей у кожної дитини, прагнення знайти ці позитивні риси, щоб опиратися на них у подальшій роботі. Це позитивна установка на співробітництво і формування довірливих відносин у процесі надання як дитині, так і її сім'ї. Одержані числові характеристики свідчать про її належний рівень.

Вихователь повинен володіти базовими теоретичними знаннями, тобто мати чітке розуміння причин виникнення подібних порушень, особливості їх проявів, методів та прийомів не тільки їх усунення але головне – їх попередженням. Аналіз теоретичної готовності свідчить про необхідність активізації роботи у цьому напрямі, адже на нашу думку, об'єктивним чинником є відсутність фахової освіти, та незначний педагогічний стаж респондентів.

Практична готовність вихователів – третя складова, забезпечується формуванням у фахівців умінь і навичок організації профілактичної роботи, а також умінь і навичок використання різних форм, засобів та способів цієї роботи.

Спостереження та опитування показало, що вихователі керуються, як правило, традиційними загальними педагогічними методами попередження та профілактики негативної поведінки дітей: бесідами, етичними бесідами із створенням виховної ситуації, казками, притчами, рольовими іграми, методами арт-терапії. А ось знання і використання спеціальних методичних методів викликало певні труднощі, які можна подолати як шляхом самоосвітньої діяльності, так і методом колективної роботи, обміном досвідом, більш тісним спілкуванням з психологом і методистом ЗДО.

На нашу думку, ці цифри не є критичними щодо реалізації напряму профілактики вихователями негативних проявів у поведінці дітей, проте за умови відновлення нормальних умов функціонування ЗДО, вони мусять бути скоректованими.

Таким чином, ми проаналізували отримані на констатувальному експерименті емпіричні дані. Узагальнили та представили їх в таблицях і діаграмах.

2.3. Рекомендована система роботи з використання загальних педагогічних та спеціальних корекційних методів у профілактиці негативної поведінки дошкільників

Негативні прояви поведінки дошкільників старшого віку викликаються комплексом соціально-педагогічних проблем виховання. Це індуктивний період формування наступного рівня поведінкових відхилень – девіантної поведінки, коли негативні прояви набувають не періодичного, а системного характеру. Тому як зазначалось у першому розділі роботи, виникнення поведінкових відхилень дитини є результатом неефективності стратегії та тактики профілактичної роботи з її попередження на початковій стадії.

Так, серед дослідників проблеми негативної поведінки дітей старшого дошкільного віку немає одностайності щодо класифікації її проявів. Майже не розкрито проблему тих дітей, які практично не піддаються дії загальнопедагогічних прийомів виховання та профілактики. Причому частка

таких дітей, за власними спостереженнями, постійно зростає. Особливості поведінки таких дітей – емоційна нестабільність, загальмованість або гіперактивність, відсутність реакції на слова вихователя та батьків, агресивність, непрогнозованість поведінки.

Рівень професійності педагога-вихователя можна визначити за таким критерієм: наскільки точно та обґрунтовано він може оцінити причини виникнення негативних проявів поведінки конкретної дитини, щоб надалі застосувати весь арсенал педагогічних прийомів для їх профілактики.

Тому, на наш погляд, система роботи з використання профілактичних заходів повинна починатися із виокремлення такої групи дітей. Для них, разом із професійним психологом варто розробляти програму спеціальних корекційних заходів, із поглибленим вивченням причин та стану їх вираження.

Виходячи з цього, у запропонованому нами лекторії з елементами з психо-діагностичних процедур і тренінгу їх здійснення **«Негативна поведінка у дошкільників: сутність, чинники детермінації, діагностика вияву»**, ми радимо зупинитись детально на таких темах:

1. Негативна поведінка у дошкільників як початковий етап у виникненні й ускладненні поведінкових відхилень у дітей;
2. Чинники детермінації негативної поведінки у дошкільників;
3. Психолого-педагогічна діагностика як вторинна профілактика поведінкових відхилень;
4. Діагностика сімейного впливу на негативні прояви поведінки дитини (Додаток Ж).

Вказані теми виступили ключовими у запропонованому лекторії. Зупинимось детально саме на психодіагностичних аспектах лекторію.

Дитина приходить до ЗДО із стереотипами поведінки, сформованими у сімейному оточенні. Тому першим кроком у розробленні системи профілактичних заходів негативної поведінки повинна бути діагностика проблем сімейного виховання за певним набором критеріїв – складання так званої карти соціального оточення дитини (за формою, наведеною у роботі

«Абетка соціального педагога» [1]). Так, у навчально-методичному посібнику Л. Вольнової [11, с. 67-68] пропонується широкий спектр закордонних та вітчизняних методик діагностики сімейних відносин та атмосфери виховання дитини (табл. 2.2). За вихователем залишається право вибору серед цього різноманіття.

Таблиця 2.2 – Загальна характеристика діагностичних методик вивчення сімейного оточення як чинника виникнення негативної поведінки дитини

Автор(и)	Назва	Тип	Параметри оцінювання
Є. Бене, Є. Антоні	Емоційні відносини в родині	Дитячий	<ul style="list-style-type: none"> • Почуття дитини щодо членів сім'ї; • Дитяча оцінка ставлення до себе членів сім'ї; • Види психологічного захисту, які використовує дитина.
Р. Овчарова	Експрес-діагностика сім'ї – виду виховання, атмосфери, відносин із дитиною (педагогічної занедбаності) МЕДОР	Батьківський	<ul style="list-style-type: none"> • Оцінювання самосвідомості дитини • Оцінювання рівня спілкування • Оцінювання рівня суб'єкту діяльності • Рівень виховного мікросоціуму сім'ї • Які достоїнства дитини
А. Лідерс	Батьківський твір	Батьківський	<ul style="list-style-type: none"> • Взаємовідносини дітей на емоційному та фізичному рівнях
П. Вілсон	Дерево з чоловічками	Дитячий, батьківський	<ul style="list-style-type: none"> • Оцінка емоційного стану дітей та батьків, їхня взаємні кореляції
Т. Андрущенко, Г. Шашлова	Діагностика змісту контактів дітей з близькими дорослими	Дитячий, батьківський	<ul style="list-style-type: none"> • Оцінка трендів перебудови соціальної ситуації розвитку дитини для прогнозування її сприятливого чи несприятливого становлення на етапі початку шкільного навчання. Показано, що методика релевантна й поза межами кризи 6-7 років,

			для сімей з дітьми молодшого віку
Р. Жиль	Між-особистнісні відносини дитини	Дитячий	<ul style="list-style-type: none"> • Оцінювання ставлення до родичів, вихователя (вчителя); • Вивчення рис допитливості, статусу в колективі, • Визначання лідерських якостей, агресивності, реакцій на фрустрацію, самотність
Ю. Альошина Л. Гозман Є. Дубовська	Спілкування в сім'ї	Батьківський	<ul style="list-style-type: none"> • Оцінювання рівня довірливості у спілкуванні, взаєморозуміння батьків, загальних моральних установок, психотерапевтичного спілкування
Є. Шефер, Р. Белл, адаптація Т. Нецерет	PARI	Батьківський	<ul style="list-style-type: none"> • Оцінка ставлення до ролі батьків, рівня емоційного контакту з дитиною; • Рівень емоційної дистанції та концентрації на дитині.
Є. Шефер, адаптація Т.Архіреєвої	Методика вимірювання батьківських установок і реакцій (РАКУ)	Материнський	<ul style="list-style-type: none"> • Чи надається дитині можливості висловити свою точку зору, чи придушується її воля; • Рівень «жертвності» матері, страху заподіяння шкоди дитині, попередження всіх труднощів для дитини; • Строгість та дратівливість матері; • Рівень залежності дитини від материнської опіки, емоційного зв'язку з дитиною

Для вивчення *фактору сімейного впливу* на негативні прояви поведінки дитини, доцільним буде портфоліо, де у стандартизованому вигляді викладені анкетні дані та власні висновки вихователів і членів педагогічного колективу, зроблені за результатами спостережень за контактом батьків із дитиною:

1. Анкетні дані про склад сім'ї;

2. Характеристика сімейного середовища (гармонійне, проблемне – конфліктне, антипедагогічне, асоціальне, аморальне);
3. Оцінка емоційного фону – комфортний, тривожний, дискомфортний, нервовий тощо);
4. Стиль сімейного виховання дитини – ліберальний, авторитарний, невизначений, демократичний, вседозволеність;
5. Видимі порушення виховання – гіперопікування, емоційна холодність, жорстокість тощо);
6. Оцінка ставлення до відвідування та поведінки дитини у ЗДО (нав'язливий гіперконтроль та пошук недоліків, постійний контакт, емоційні сплески, епізодичність контактів, уникання контактів, конфліктність тощо);
7. За можливості, відомості про побутові умови, організацію особистого простору дитини;
8. Активність батьків в інтелектуальному та фізичному розвитку дитини поза ЗДО;
9. Які обов'язки має дитина у сімейному розподілі домашніх справ;
10. Як здійснюється контроль за вибором занять, змістом пізнавального та розважального контенту;
11. Як ставляться батьки до обговорення із вихователем проблем у поведінці та вихованні дитини;
12. Можливі причини проблем сімейного виховання дитини (наприклад, використання антипедагогічних заходів, дисонанс вимог матері та батька та бабусь-дідусів, маніпулювання дитиною у сімейних конфліктах, низький культурний та моральний рівень у сім'ї тощо).

На лекціях знайомлять вихователя з діагностичними методиками. Шляхом тренінгового вкраплювання, разом з психологом, аналізують ці методики, сутність, особливості їх проведення, показання тощо.

Підвищити ефективність роботи з використання загальних педагогічних та спеціальних корекційних методів як засобу профілактики негативної поведінки в умовах ЗДО можна шляхом організації **семінару-тренінгу**

«Методи профілактики негативної поведінки дошкільнят в умовах ЗДО» з обов'язковим залученням фахівця-психолога.

Структура семінару-тренінгу для вихователів ЗДО

Семінар-тренінг доцільно розбити на чотири етапи, а саме:

1. **Підготовчий**, який включає анкетування вихователів з метою виявлення їхнього рівня обізнаності у вигляді анкетування та інтерв'ю із методистом та психологом;

2. **Теоретичний** – у вигляді презентації теоретичних основ наукових розробок у області профілактики негативної поведінки; доцільно запросити до його проведення методиста вищої категорії або науковця із профільного вишу чи науково-дослідного закладу;

3. **Практичний** – у вигляді педагогічних задач, ситуативних композицій, перегляду та аналізу поведінкових негативних проявів дітей та реакцій вихователів, в умовах ЗДО чи батьків в домашніх умовах (з використанням, наприклад, відповідно підібраних відео фрагментів із соціальних мереж, повсякденного функціонування ЗДО – камер спостережень, відео проведення різноманітних заходів в умовах ЗДО тощо);

4. **Заключний** – на якому проводиться контроль засвоєння одержаних знань та підводиться підсумок роботи.

Його метою є:

- Виявлення рівня обізнаності вихователів у даній області педагогічних знань (*блок 1*) (проводиться у вигляді тестування, опитування, як описано у розділі 2.1-2.2);

- Ознайомлення із рекомендаціями щодо організації діагностики причин негативної поведінки (*блок 2*);

- Методи комунікацій та виховної роботи із батьками чи опікунами дітей, схильних до негативних проявів поведінки (*блок 3*);

Розгляд типових ситуацій негативних проявів та стратегій їхньої профілактики загально педагогічними та спеціальними корекційними методами (*блок 4*) (рис. 2.9).

Рисунок 2.9 – Приклад макету флайєру семінару-тренінгу для вихователів ЗДО із профілактики негативної поведінки (власна розробка)

Методичні матеріали до проведення семінару-практикуму включають діагностичні тести, які проводяться на підготовчому етапі та тести на заключному етапі, де проводиться контроль засвоєння матеріалу. Приклади *діагностичних* тестів представлені у Додатках Ж, К, Л.

Стратегії профілактики прояву негативної поведінки загальнопедагогічними та спеціальними корекційними методами нами розроблені та рекомендовані вихователям до застосування на основі типових помилкових виховних позицій батьків. Детально стратегії профілактики представлені у додатках. Далі у змісті роботи ми вкажемо помилкові виховні позиції батьків.

Стратегія профілактики 1. Як рекомендована стратегія профілактики на типову помилкову ситуацію, коли батьки вважають, що вихованням та корекцією поведінки їхньої дитини повинен займатись вихователь ЗДО, так як одержує за це платню, а їхня функція – забезпечення матеріальних потреб. Як подолати таке ставлення до роботи вихователя? (Додаток Л).

Профілактика проявів негативної поведінки загальними педагогічними та спеціальними корекційними методами, причиною яких є низький рівень значущості особистості дошкільника

Теоретичним підґрунтям для розуміння появи негативізму поведінки дитини є другий закон психологічної поведінки як дитини, так і дорослого – всі прояви поведінки підпорядковані тому, щоб відчувати високий рівень значущості у ієрархії свого оточення, у стосунках із колективом. Іншими словами, мета поведінки – визнання її достоїнств, зайняття високого ієрархічного щаблю як для однолітків, так і для вихователя. Цій меті слугують всі сторони прояву діяльності, свідомої чи підсвідомої, – інтелектуальної, комунікативної, суб'єктно-об'єктної. Якщо дитина не вміє чи не може досягти цієї мети позитивним шляхом, вона обирає шлях негативних проявів, які зі знаком мінус в принципі також задовольняють потребу в досягненні значущості своєї персони.

Блок стратегій профілактики 2. Націлений на попередження і подолання негативних проявів у дошкільників засобами формування їх інтелектуальної значущості. Його складають чотири стратегії з відповідними техніками реалізації.

Перша стратегія – помилка – це нормально з техніками реалізації: розповіді дітям про власні помилки та помилки інших дітей, демонстрація цінності помилок як процесу навчання, набування життєвого та практичного досвіду, мінімізація наслідків дитячих помилок.

Друга стратегія – у мене все вийде, успіх досяжний з техніками реалізації:

фіксувати мінімальні ознаки прогресу дитини у всіх видах активності (іграх, музичних чи фізичних вправах, малюванні, ліпленні, виготовленні новорічних прикрас тощо), прилюдно повідомляти про навіть мінімальні досягнення, підкреслюючи важливість прикладених дитиною зусиль, Демонструвати позитивні риси та вміння дитини, демонструвати віру в дитину.

Третя стратегія – *успіхи дитини потрібно розвивати з техніками реалізації: аналіз минулих досягнень та набутого досвіду, закріплення успіхів через повторювання.*

Четверта стратегія – *подолання своїх негативних звичок, прогрес у цьому потрібно підкріплювати нагородами з техніками реалізації: різноманітні наліпки із емоціями чи конкретними досягненнями: "Я можу ... зобразити тварину, Діда Мороза, полічити зайчиків, написати своє ім'я, ліпити..." (рис. 3.3), альбоми досягнень як форма фіксації досягнень: було – стало, розповіді-сходінки: вчора-сьогодні-завтра.*

П'ята стратегія – *Всі рухаються однією дорогою, але з різною швидкістю з відповідними техніками: «оплески», виставки, використання «позитивної ізоляції». Детально про них – у додатку Л.*

Блок стратегій профілактики 3. *Націлений на попередження і подолання агресії як найбільш поширеного прояву негативної поведінки у дошкільників загальнопедагогічними та спеціальними корекційними методами. Поєднує реалізацію чотирьох стратегій, а саме: природні, прийнятні форми вияву агресії, інші шляхи вирішення конфліктів, агресія як спосіб привернути до себе уваги, агресія як форма вияву ревнощів. Детально про вказані стратегії, з рекомендаціями застосування технік їх реалізації – у додатку Л.*

Таким чином, нами розроблені в якості рекомендованих форм роботи з вихователями лекторій з елементами діагностичного тренінгу «Негативна поведінка у дошкільників: сутність, чинники детермінації, діагностика вияву» та семінар-практикум «Методи профілактики негативної поведінки дошкільнят в умовах ЗДО».

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ II

Було з'ясовано, що в практиці роботи ЗДО «Чарівний замок» с. Петропавлівська Борщагівка Бучанського району Київської області здійснюється робота по створенню освітнього простору з метою попередження негативних проявів в виховному процесі.

Проте ця робота не завжди є системною. Більшість вихователів визнає роботу з попередження негативних проявів у поведінці дошкільників як важливу складову своєї роботи, але не виокремлює її із всього виховного процесу. Серед висловів вихователів зустрічалася така думка, що основною роботою вони вважають турботу про створення комфортного безпечного середовища та умов для успішного психофізичного розвитку дитини. Здійснюючи на регулярній основі корекцію окремих випадків негативних проявів поведінки дітей, спираючись при цьому на особистісно-орієнтований вплив, профілактичну роботу цього напрямку назвати системною вони не можуть, визнаючи при цьому важливість її реалізації.

Вивчаючи можливості використання тренінгових і терапевтичних технік в освітньо-виховному процесі ЗДО щодо підвищення ефективності профілактики негативних проявів у поведінці дошкільників, встановлено, що більшість вихователів володіє ними недостатньо, в більшості випадків вважаючи, що це професійний обов'язок психолога закладу. У профілактичній роботі цей спеціаліст переважно використовує наступні техніки: ігротерапія, рольова гра, мозковий штурм, арт-терапія, казкотерапія, тренінг послаблення стресу, тренінг формування емпатії. Вихователі ж для попередження негативних проявів поведінки використовують традиційні форми (ігротерапія, казкотерапія, арт-терапія, рольова гра, ігри-драматизації, бесіди, розповіді, обговорення мультфільмів тощо).

Встановлено недостатній рівень сформованості знань, умінь і навичок вихователів щодо моделювання превентивного виховного простору та використання тренінгових і терапевтичних технік в освітньому процесі ЗДО з

метою підвищення ефективності профілактики негативних проявів у поведінці дошкільників.

Виявлений стан проблеми дає можливість стверджувати про доцільність психологічної освіти педагогів ЗДО. Організована належним чином методична робота з вихователями сприятиме оптимізації процесів попередження і подолання негативних проявів у поведінці дошкільників в освітньому процесі ЗДО. У зв'язку з цим, постає необхідність розробки методичних рекомендацій працівникам щодо підвищення ефективності профілактики негативних проявів у поведінці дошкільників в освітньому процесі ЗДО.

У даній роботі для вирішення виявленої проблеми запропоновано методичне забезпечення організації лекторію є елементами тренінгу або семінару-тренінгу із питань застосування загальних педагогічних та спеціальних корекційних методів для попередження негативних проявів поведінки дошкільнят. Це і є основними рекомендаціями до навчання персоналу ЗДО методам профілактики негативної поведінки дошкільнят.

ВИСНОВКИ

Внаслідок проведеного дослідження, ми прийшли до наступних висновків:

За першим завданням.

Шляхом аналізу наукової, навчальної та методичної літератури (підручників, посібників, наукових статей у фахових виданнях, інтернет-джерел фахового спрямування) теоретично обґрунтовано проблему профілактики негативних проявів у поведінці дітей. Зокрема, проаналізовано сутність понять «поведінка», «норми поведінки», «негативні прояви поведінки», «негативна поведінка», «негативізм», «девіантна поведінка». Виявлено, що однозначного трактування вказаних понять у авторів (Н. Гуцуляк, І. Кон, В. Кузьменко, З. Федорова, Н. Пихтіна, З. Шевців) вивчених джерел немає. Сміслові відтінки відрізняються, інколи досить суттєво. Існує й невизначеність у класифікації проявів негативної поведінки дітей. Так, наприклад, ряд авторів (А. Самойлов, О. Янкович, О. Кікінежді, І. Козубовська) наголошують на тому, що агресивність і тривожність дітей не завжди потрібно оцінювати негативно. Вивчено сукупний вплив особистісних рис дитини на формування структури її особистості.

Аналіз поглядів (Н. Пихтіна, Т. Федорченко, Л. Мафтин, Т. Поніманська) на фактори, причини та прояви негативної поведінки дітей засвідчив про наявність в цілому погодженої системи уявлень. Всі науковці відмічають основну роль сімейного чинника у виникненні негативних поведінкових проявів дошкільника. Вихователям доводиться виправляти вади домашнього виховання, педагогічної занедбаності важковиховуваних дошкільників.

В роботі представлено розроблений провідними вітчизняними і зарубіжними науковцями понятійний апарат, принципи та заходи комплексної роботи з попередження проявів негативізму в дитячому колективі. Зроблено наголос на тому, що ці заходи повинні мати комплексний характер, проводитися як на рівні колективу, так і на рівні окремої дитини.

Встановлено, що автори розробляючи систему профілактичних заходів для попередження негативної поведінки дітей та підлітків, базуються на 3-х рівневій системі профілактики (за рекомендаціями ВООЗ) – первинній, вторинній та третинній. Вказані рівні відрізняються за метою, інструментами впливу та очікуваним результатом. Головною метою профілактики визначається формування превентивного виховного середовища в ЗДО, а саме узгодження різних форм педагогічної та виховної діяльності, з метою формування системи соціально значущих цінностей та потреб дитини, формування здорового ставлення до проявів асоціального характеру. Наголошується на вагомому впливі педагогічного і дитячого колективу як учасників профілактичних заходів.

Всі науковці одностайні у думці про те, що найбільш потужним загальним педагогічним методом профілактики негативної поведінки дітей є власний приклад вихователя.

Проведено аналіз проблеми класифікації та використання загальних педагогічних та корекційних методів для профілактики негативної поведінки. Застосування вказаних методів потребує аналізу та обрання найбільш ефективних, залежно від віку дитини, рівня сформованості ознак важковиховуваності, наявності психофізичних проблем із здоров'ям, рівня педагогічної занедбаності дитини з неблагополучних сімей, педагогічно занедбаних; наявності сформованих ознак девіантної поведінки.

За другим завданням.

У роботі охарактеризовано сутність загальних педагогічних та спеціальних корекційних методів профілактики негативних проявів у поведінці дошкільників. *Загальні педагогічні методи профілактики базуються на традиційних формах роботи вихователя та поділяються на три групи: методи формування свідомості, організації діяльності і стимулювання. Методи формування свідомості включають бесіди, етичні бесіди, етичні бесіди зі створення поведінкового ідеалу, розповіді на етичні теми, роз'яснення, умовляння, прикладів.* Методи формування поведінки включають відповідні

вправи, вимоги, привчання, метод виховних ситуацій. До методів стимулювання відносять *заохочення та покарання.*

У роботі відмічено, що найбільш проблемним у практичній реалізації є використання *покарання* як профілактичного заходу.

Класифікацію загальнопедагогічних методів профілактики різні автори здійснюють за різними критеріями: впливом на можливі відхилення поведінки (моральні, організаційні, через сімейні стосунки) (Н. Пихтіна, Р. Козубовський, В. Оржеховська); за стадіями чи етапами профілактичного впливу (первинну діагностику проявив негативної поведінки; виховного впливу на ситуацію; індивідуальну профілактичну роботу) (Л. Мафтин, Л. Вольнова, Т. Журавель).

І. Підласий до *спеціальних методів профілактики негативної поведінки* відносить *суб'єктивно-прагматичний; метод природних наслідків; метод відшкодування, метод корекції через працю («трудоий метод»)* і деякі інші. Їх вивчає переважно корекційна педагогіка, призначена для профілактики дітей із певними хворобами, як фізичних, так і психічних. Автори (І. Середа, Н. Савінова, Н. Стельмах, О. Волошина, В. Кордонець, М. Назаренко) одностайно відмічають, що ця група методів повинна застосовуватися індивідуально. Вони потребують спеціальних знань та навичок, яких не має вихователь із загальнопедагогічним рівнем підготовки.

Відмічено, що найбільш часто серед спеціальних корекційних методів використовують методи природних та логічних наслідків. Їхня популярність пояснюється просто – дитина фізично відчуває наслідки своєї негативної поведінки. Проблема їх застосування в ЗДО полягає в тому, що вихователі часто не ризикують їх застосувати на практиці. Таким чином, спеціальні корекційні методи профілактики негативної поведінки дошкільників мають обмежене застосування через значні застороги, відсутність у вихователя спеціальної підготовки, потребує участі фахівців із психології, арт-терапевтів тощо.

Таким чином, профілактика негативних проявів поведінки дошкільнят є функціональним обов'язком, складовою повсякденної роботи всіх соціальних організацій та установ, у тому числі і освітніх.

За третім завданням.

Виконанню експериментальної частини роботи передував підготовчий етап, який полягав у розробленні критеріїв та показників для оцінювання рівня обізнаності вихователів щодо використання загальних та спеціальних методів у профілактиці негативних проявів у поведінці дошкільників.

Для виявлення рівня знань вихователем технології виховання дітей з негативними проявами у поведінці, було використано у якості основного методу *процедуру анкетування* вихователя, а допоміжного – *спостереження* за взаємодією вихователем та дітьми.

Готовність фахівців до профілактичної роботи з дітьми, схильних до негативної поведінки, було розглянуто як цілісний прояв діяльності особистості. При цьому реалізовану готовність оцінювали як активність особистості, інтегративним показником якої є включення в процес профілактики.

Спираючись на теоретичні положення проаналізованих наукових досліджень, нами було *систематизовано критерії готовності* вихователів до профілактики негативних проявів у поведінці дошкільників – когнітивний, емоційно-вольовий, процесуальний, діяльнісний. Використавши їх, було сплановано напрямки досліджень за вказаними критеріями.

Так, для виявлення рівня знань і вмінь (*когнітивна складова*) вихователя щодо технології виховання дітей з негативними проявами у поведінці, було проведено анкетування за авторською анкетною, розробленою відповідно до рекомендацій провідних фахівців. Анкета включала 3 розділи (1 – загальна інформація про респондента; 2 – питання для оцінювання рівня знань вихователів про негативні прояви поведінки дошкільників, чинники їх виникнення; 3 – питання стосовно безпосередньої практичної реалізації профілактики поведінки дошкільників з негативними проявами). Для

порівняння суб'єктивної оцінки та об'єктивну картину, було розроблено форму діагностичної картки для визначення рівня володіння базовими знаннями вихователями.

Для визначення *практичних вмінь* вихователя здійснювати профілактичну роботу з дітьми, для оцінки позитивного емоційного ставлення вихователів до формування і накопичення досвіду з реалізації такої роботи, вивчення ціннісних орієнтації, власного ставлення вихователів (*емоційно-вольовий критерій*) було проведено тестування «Стиль педагогічної діяльності».

Щоб дослідити наявність умінь з організації профілактичної роботи (*процесуальний критерій*), було обрано тестування «Готовність педагогів до впровадження підтримки позитивної поведінки». Для оцінювання діяльнісного критерію, який характеризує здатність до професійного росту, оволодіння новими педагогічними технологіями оцінювання, було розроблено тестування «Шляхи саморозвитку».

Для оцінювання впливу сімейного оточення на поведінку дитини в цілому та для здійснення профілактики її негативної поведінки, підготовано парне тестування для вихователів щодо виявлення знань про класифікацію, ознаки різних типів сімейного виховання, їх вплив на формування рис характеру дитини та для батьків з метою оцінювання стилю виховання у родині.

За четвертим завданням.

Для реалізації експериментального вивчення системи роботи з вдосконалення педагогічних умов використання загальних та спеціальних методів у профілактичній роботі з дітьми дошкільного віку, на базі ЗДО «Чарівний замок» с. Петропавлівська Борщагівка Бучанського району Київської області проведений констатувальний педагогічний експеримент. В дослідженні прийняло участь 10 працівників закладу.

Для проведення цієї роботи було складено опитувальник, що включав 12 питань, які охоплювали когнітивний, емоційно-вольовий, процесуальний та діяльнісний критерії готовності вихователів до здійснення профілактики

негативних проявів у поведінці старших дошкільників. Експертом при цьому виступив методист закладу.

Встановлено, що більшість вихователів має *недостатній рівень* теоретичних знань щодо специфіки застосування загальних педагогічних та спеціальних корекційних методів для профілактики негативної поведінки. Як така, профілактична робота не виокремлюється із режимної роботи. На думку вихователів, у пошуку причин негативної поведінки дітей, вони потребують допомоги професійного психолога, методиста. Проте, судячи із результатів анкетування, у більшості вихователів немає чіткого розуміння мети профілактики як дії щодо усунення дискомфортних умов та забезпечення сприятливого психологічного стану дитини в ЗДО.

В більшості випадків вихователі *правильно класифікували* прояви негативної поведінки, відмічали переважну роль сімейного впливу на її виникнення.

Із загальних педагогічних методів слід відмітити *вдалу реалізацію методів* навіювання, неопосередкованого впливу, методів формування позитивних поглядів та переконань. Для профілактичної роботи переважно використовувалися *техніки ігротерапії, рольових ігор, арт-терапії, казкотерапії, ігри-драматизації, бесіди, розповіді, обговорення мультфільмів* тощо. Як таких виокремлених проявів застосування спеціальних корекційних методів не відмічено.

Встановлено, що вихователям, крім роботи безпосередньо із дитячим контингентом, доводиться проводити виховну роботу із батьками з використанням різних форм взаємодії (батьківських зборів, вечорів «запитання-відповіді», тренінгів, індивідуальних консультацій за участю психолога, методиста ЗДО) та впровадження активних форм, технологій і методик психолого-педагогічної допомоги у вихованні. На жаль, регулярна повноцінна реалізація цих педагогічних умов наразі вкрай обмежена через карантинні заходи та впровадження воєнного стану.

Вивчення роботи з батьками з попередження негативних проявів поведінки дітей, засвідчило про *належну компетенцію вихователів*. Дві третини учасників дослідження продемонстрували *високий рівень* готовності до самовдосконалення, використання загальних педагогічних та спеціальних корекційних методів профілактики негативної поведінки дошкільників.

За п'ятим завданням. За результатами констатувального експерименту та з метою підвищення ефективності роботи з використання загальних педагогічних та спеціальних корекційних методів як засобу профілактики негативної поведінки в умовах ЗДО, ми розробили та рекомендуємо до використання у роботі з вихователями лекторій з елементами діагностичного тренінгу *«Негативна поведінка у дошкільників: сутність, чинники детермінації, діагностика вияву»* та **семінар-тренінг «Методи профілактики негативної поведінки дошкільнят в умовах ЗДО»** з обов'язковим залученням фахівця-психолога. До проведення семінару-практикуму розроблені *методичні матеріали*, які включають діагностичні тести. Вони проводяться на підготовчому на заключному етапі.

Нами розроблені методичні рекомендації вихователям, психологу та практичні рекомендації батькам щодо виховання дітей дошкільного віку з негативними проявами у поведінці. Рекомендації розроблені до таких негативних проявів поведінки дошкільників: агресивність, неслухняність, гіперактивність, сором'язливість, ябедництво, замкнутість, що були виявлені як найпоширеніші негативні прояви у поведінці дошкільників у ході нашого дослідження. Подані корекційні ігри та вправи, які можуть проводити з дітьми що мають негативні прояви у поведінці не лише вихователі та психолог, а й батьки у виховній роботі зі своєю дитиною вдома.

Результати проведеного нами дослідження не вичерпують відповіді на всі питання, які стосуються проблеми виховання дітей з негативними проявами у поведінці. Подальшого дослідження вимагають зокрема питання особливостей виховання дітей дошкільного віку з негативними проявами у поведінці, що зумовлені неправильним вихованням у сім'ї засобами інноваційних технологій.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Абетка соціального педагога / укладач В. В. Волканова. Х.: Вид. група «Основа», 2011. 235 с.
2. Басва, Т.Ф. Корекційна педагогіка як галузь педагогічної науки. *Освіта Донбасу*. 2011. № 2 (145). С. 57-65.
3. Безпалько, О. В. Організація соціально-педагогічної роботи з дітьми та молоддю у територіальній громаді : теоретико-методичні основи : моногр. М-во освіти і науки України, Ін-т проблем виховання АПН України. К. : Наук. світ, 2006. 363 с.
4. Безпалько, О. В. Соціальна педагогіка: схеми, таблиці, коментарі: навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] К.: Центр учбової літератури, 2009. 208 с.
5. Бех, І.Д. Психологічні джерела виховної майстерності. К.: Академвидав, 2009. 246 с.
6. Блонский, П. П. Педология / [под. ред. В. А. Сластенина]. Москва: ВЛАДОС, 1999. 288 с.
7. Бородулина, С. Ю. Коррекционная педагогика: психолого-педагогическая коррекция отклонений в развитии и поведении школьников. Ростов н/Д: Феникс, 2004. 352 с.
8. Вертугіна, В. М. Інклюзивна освіта дітей дошкільного віку [Електронний ресурс]. *Молодий вчений*. 2017. № 3. С. 102-105. URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2017/3.2/23.pdf>
9. Волошина, О.В. Основи корекційної педагогіки. Вінниця: ВДПУ ім. М. Коцюбинського. 2012. 168 с.
10. Вольнова, Л. М. Профілактика девіантної поведінки підлітків: навч.-метод. посіб. Ч. I. К.: 2016. С. 96.
11. Вольнова, Л. М. Профілактика девіантної поведінки підлітків: навч.-метод. посіб. до спецкурсу «Психологія девіацій» для студентів спеціальності «Соціальна педагогіка» : у 2 ч. Ч. 2. Практична частина. Вид. 2-ге, перероб. і доповн. К.: 2016. 193 с.

12. Выготский, Л. С. Развитие трудного ребенка и его изучение. Собрание сочинений в 6 тт. Т. 5. Москва : Педагогика, 1983. С. 175-180.
13. Галузьяк, В.М., Холковська, І.Л. Педагогічна діагностика: курс лекцій. Вінниця: ТОВ «Нілан ЛТД», 2015. 155 с.
14. Гарасимів, Т. Муринець, Н. Механізм детермінації девіантної поведінки дитини [Електронний ресурс]. *Вісник Національного університету «Львівська Політехніка»*. Серія *Юридичні науки*. 2018. Вип. 5, № 889 (17). С. 21-29. URL: <https://science.lpnu.ua/uk/law/vsi-vypusky/vypusk-5-nomer-889-17-2018/mehanizm-determinaciyi-deviantnoyi-povedinky-dytyny>.
15. Гребенщикова, Л.Г. К вопросу изучения деструктивного поведения и предрасположенности к нему у несовершеннолетних. Психология в России и за рубежом: материалы Междунар. науч. конф. (г. Санкт-Петербург, октябрь 2011 г.). СПб.: Реноме, 2011. С. 41.
16. Гуцуляк, Н.М. Поняття норми і девіації поведінки. Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами: Збірник наук. праць. К.: Університет «Україна», 2007. С. 111-117.
17. Дем'янюк, Т.Д. Превентивне виховання учнівської молоді: інноваційні технології : навч.-метод. посіб. Київ-Рівне: Волинські обереги, 2006. 360 с.
18. Жосан, О.Е. Педагогічний експеримент : навч.-метод. посіб. Кіровоград : Видавництво КОШПО імені Василя Сухомлинського, 2008. 72 с.
19. Журавель, Т.В. Соціальна профілактика як напрям соціально-педагогічної діяльності: Соціальна педагогіка : навч. посібник / За заг. ред. О. В. Безпалько; [О. В. Безпалько, І. Д. Зверева, Т. Г. Веретенко та ін.]: К. : Академвидав, 2013. 312 с.; С. 85-101.
20. Запобігання та протидія проявам насильства: діяльність закладів освіти. Навч.-метод. посіб. [Електронний ресурс] / Андреевкова В.Л., Байдик В.В., Войцях Т.В., Калашник О.А. та ін. К.: ФОП Нічога С.О. 2020. 196 с. URL: https://www.unicef.org/ukraine/sites/unicef.org.ukraine/files/83_0.pdf
21. Змановская, Е.В. Девиантология : Психология отклоняющегося поведения : учебное пособие. М.: «Академия», 2004. 287 с.

22. Іваненко, Б.Б. Психологічна травма як чинник самодеструктивної поведінки особистості. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія: Педагогіка, психологія.* 2016. Вип. 239. С. 95-98.
23. Кащенко, В. П. Педагогическая коррекция: исправление недостатков характера у детей и подростков. Москва: Издательский центр «Академия», 1999. 304 с.
24. Козубовська, І. В. Козубовський, Р.В. Природа девіантної поведінки неповнолітніх. *Науковий вісник Ужгородського національного університету : серія: Педагогіка. Соціальна робота.* 2018. Вип. 1 (42). С. 101-104.
25. Козубовський, Р. В. Канюк, В. М. Соціальний контроль за девіантною поведінкою. *Науковий вісник Ужгородського національного університету : Серія «Право».* 2006. № 5. С. 228.
26. Козубовський, Р. В. Шелевер, О.В. Профілактика девіантної поведінки молодших школярів. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота.* 2019. Вип. 2 (45). С. 99-103.
27. Кон, И. С. Психология юношеского возраста. М.: Книга по Требованию, 2013. 176 с.
28. Копитін, О. Арт-терапія дітей та підлітків. Москва: Когіто-Центр, 2014. 208 с.
29. Кордонець, В.В. Назаренко, М.М. Система комплексного впливу на корекційну роботу для дітей раннього віку із розладами аутистичного спектру [Електронний ресурс]. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 19 : Корекційна педагогіка та спеціальна психологія.* 2019. Вип. 38. С. 99-105. - URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_019_2019_38_17.
30. Короткий термінологічний словник з основ психології і педагогіки дошкільної освіти / Т. Атрощенко, І. Козубовська, О. Попадич [та ін] // За ред. І. Козубовської. Ужгород : УжНУ, 2020. 51 с.

31. Кривцова, С.В. Учитель и проблемы дисциплины. М.: Генезис, 1997. 289 с.
- а. Кузава, І.Б. мови організації інклюзивної освіти дошкільників, які потребують корекції психофізичного розвитку [Електронний ресурс]. Сб. наук. праць «Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами». 2013. № 10 (12). С. 148-160. URL: <http://ap.uu.edu.ua/upload/publicationpdf/ee5b5a89424bbab19052531ef6e3a1c0.pdf>.
32. Кузікова, С. Б. Теорія і практика вікової психокорекції : навч. посіб. [Електронний ресурс]. Суми : Університетська книга, 2020. 304 с. URL: <https://repository.sspu.sumy.ua/bitstream/123456789/9286/1/%2BКузікова.pdf>
33. Кузьменко, В.В., Диса, О.В., Шинкаренко, І.О. До проблеми визначення поняття «норма». Психологія девіантної поведінки : навч. посіб. Дніпро: Видавець Біла К.О., 2019. С. 22-33.
34. Лаврентьєва, Г.П., Шишкіна, М.П. Методичні рекомендації з організації та проведення науково-педагогічного експерименту. К.: ПТЗН, 2007. 72 с.
35. Лимар, Ю.М. Методика соціально-виховної роботи з дітьми дошкільного та молодшого шкільного віку з синдромом відходу від діяльності / Педагогіка і психологія сьогодення : теорія та практика : збірник наукових робіт учасників міжнародної науково-практичної конференції 19-20 січня 2018 р., м. Одеса. Одеса: ГО «Південна фундація педагогіки», 2018. С. 85-87.
36. Лисина, М. И. Проблемы онтогенеза общения. М., 1986. 144 с.
37. Лысак, И.В. Философско-антропологический анализ деструктивной деятельности современного человека. Ростов-на-Дону-Таганрог: Из-во СКНЦ ВШ, Из-во ТРТУ, 2004. 160 с.
38. Лютий, В. П. Соціальна профілактика: Соціальна педагогіка : мала енциклопедія / за заг. ред. проф. І. Д. Звереві. К. : Центр учбової літератури, 2008. С. 207.
39. Лящук, О.С. Особливості профілактичної роботи з дітьми, схильними до проявів девіантної поведінки в умовах закладів інтернатного типу. *Теоретико-*

методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді. 2011. Вип. 2 (15). С. 245-252.

40. Макаренко, А. С. О воспитании. М.: Из-во политической литературы, 1990. 415 с.

41. Мельник І.М. Методичні рекомендації вибіркової навчальної дисципліни "Соціальне гувернерство" для студентів за напрямом підготовки бакалавр, 01 Освіта, спеціальністю 012 Дошкільна освіта . Луцьк: П.П.Іванюк В.П., 2018. 66 с.

42. Методологія і методи соціально-педагогічних досліджень (в першоджерелах, лекціях та практичних завданнях) : навчальний посібник / Борисик С. О., Конончук А. І., Яковець Н. І., Щербина Ю. М. Ніжин : Ред.-вид. відділ НДПУ ім. М.Гоголя, 2002. 287 с.

43. Михайлюк, М. В. Арт-терапія як рушійний метод коригування девіантної поведінки підлітків. Соціальна робота і сучасність: теорія та практика професійного й особистісного розвитку соціального працівника : матеріали Десятої Міжнародної науково-практичної конференції (18 грудня 2020 року, м. Київ) / КПІ ім. Ігоря Сікорського, ФСП, КФ. Київ : Ліра-К, 2020. С. 128-130.

44. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи [Електронний ресурс]. Міністерств освіти на науки України. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>

45. Оржеховська, В.М. Федорченко, Т. Є. Профілактика девіантної поведінки неповнолітніх : навч. посіб. Черкаси: Вид. Чабаненко Ю., 2008. 76 с.

46. Освітній проект «На урок». Діагностичний етап психологічного супроводу педагога в адаптаційний період [Електронний ресурс]. URL: <https://naurok.com.ua/diagnostichniy-etap-psihologichnogo-suprovodu-pedagoga-v-adaptaciyniy-period-3193.html>

47. Освітній проект «На урок». Методика «Індивідуальний стиль педагогічної діяльності» [Електронний ресурс]. URL:

<https://naurok.com.ua/metodika-individualniy-stil-pedagogichno-diyalnosti-280435.html>

48. Основи реабілітаційної психології: подолання наслідків кризи. Навчальний посібник [Електронний ресурс]. Том 1. Київ, 2018. 208 с. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/a/a/430805.pdf>

49. Основы коррекционной педагогики: Учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений / Под ред. В.А. Сластенина. М.: Академия, 2002. 272 с.

50. Пихтіна, Н., Пихтін, М., Федорченко, Т. Профілактика девіантної поведінки дітей і молоді: психолого-педагогічні та соціально-правові аспекти: навч. посіб. НДУ ім. М. Гоголя. 2014. 376 с.

51. Пихтіна, Н.П. Вплив стихійної соціалізації дітей дошкільного віку в умовах неблагополучної сім'ї на виникнення негативних проявів у їхній поведінці. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка*. 2018. Вип. 38. С. 104-112.

52. Пихтіна, Н.П. Педагогічні умови виховання старших дошкільників з відхиленнями у поведінці. *Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя. Серія Психолого-педагогічні науки*. 2019. № 4. С. 51-53.

53. Пихтіна, Н.П. Негативна поведінка у старших дошкільників: особливості вияву, методика та результати вивчення. *Theoretical and Methodical Problems of Children and Youth Education*. 2020. №. 24. Кн. 2. С. 124-140.

54. Пихтіна, Н.П. Профілактика негативних проявів у поведінці дітей: навч. посібник. Ніжин, 2012. 376 с.

55. Підласий, І.П. Практична педагогіка або три технології. Інтерактивний підручник для педагогів ринкової системи освіти. К.: Видавничий Дім «Слово». 2004. 616 с.

56. Поніманська, Т.І. Дошкільна педагогіка: навч. посіб. К.: Академвидав, 2006. 456 с.

57. Портал «Всеосвіта». Поздєєва Ю.М. Тест для педагогів на тему: «Сімейне виховання» [Електронний ресурс]. URL:

<https://vseosvita.ua/library/test-dla-pedagogiv-na-temu-simejne-vihovanna-275549.html>

58. Превентивна освіта і виховання: теорія та практика. Науково-методичний збірник / Автори-упорядники: Келембет, Л.І., Фляк, О.О., Риндич, О.М. Івано-Франківськ: Місто НВ, 2019. С. 98-101.
59. Профілактика деструктивної поведінки підлітків : навч.-метод. посібник[Електронний ресурс] / Т. Журавель, І. Іванюк, М. Лехолетова [та ін.]. Київ : Видавництво ФО-П Буря О.Д., 2022. 144 с. URL: https://www.unicef.org/ukraine/media/21421/file/destructive_behavior.pdf.
60. Профілактика та корекція відхилень поведінки : навч.- метод. посіб. / Укл. Лариса Мафтин. – Чернівці : Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2021. – 368 с.
61. Профілактика та корекція відхилень поведінки : навч.-метод. посіб. до самост. роботи студентів / Упоряд. Н. В. Самойлова. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2019. 120 с.
62. Психологічна енциклопедія / авт.-упоряд. О. М. Степанов. Київ: Академвидав, 2006. 424 с.
63. Психологічні механізми адаптації девіантів до сучасного соціокультурного середовища : монографія / [Н. Ю. Максимова, А. М. Грись, І.Ф. Манілов та ін.] ; за ред. Н. Ю. Максимової. К.: Педагогічна думка, 2015. 254 с.
64. Психологія девіантної поведінки особистості: навч. посіб. / МОН України, Уманський держ. пед. ун-т імені Павла Тичини ; уклад.: О. Д. Сафін, С. П. Байда. Умань : Візаві, 2021. 202 с.
65. Психологія мовлення і психолінгвістика: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / Калмикова Л.О., Калмиков Г.В., Лапшина І.М., Харченко Н.В.; За заг. ред. Л.О.Калмикової. К.: Переяслав-Хмельницький педагогічний інститут, в-во “Фенікс”, 2008. 245 с.
66. Раттер, М. Помощь трудным детям. Цитовано в: Вольнова Л.М. Профілактика девіантної поведінки. К., 2009. С. 106-108.

67. Рудкевич, Н.І. *Методика соціально-педагогічної роботи* : навч.-метод. посіб. Львів: Растр-7, 2021. 324 с.
68. Самойлов, А. М. Адиктивна поведінка як одна з форм девіантної поведінки підлітків. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія*. 2014. № 41. С. 405-409.
69. Самойлов, А.М. Профілактика девіантної поведінки підлітків у соціально-виховному середовищі загальноосвітньої школи. Дис. на здобуття канд.. пед. наук за спеціальністю 13.00.07 – Теорія і методика виховання. Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського. 2017. –282 с.
70. Серeda, І. В., Савінова, Н.В., Стельмах, Н.В. *Корекційно-виховна діяльність педагога у сучасних закладах освіти* : монографія. Миколаїв : Іліон, 2019. 190 с.
71. Сидорова, А. С. Соціально-педагогічна профілактика булінгу серед дітей молодшого шкільного віку в закладах загальної середньої школи [електронний ресурс]. URL: <https://naurok.com.ua/stattya-socialno-pedagogichna-profilaktika-bulingu-sered-ditey-molodshogo-shkilnogo-viku-v-zakladah-zagalno-seredno-osviti-130210.html>.
72. Сирота, Л., Позднякова, В. Запобігання насильству в учнівських колективах. Ділова гра для педагогів. *Соціальний педагог*. 2010. № 11. С. 26- 29.
73. Сокаль, В.А. Методичні вказівки до самостійної роботи з навчальної дисципліни «Соціальна педагогіка» для здобувачів вищої освіти другого (магістерського) освітнього рівня за освітньо-професійною програмою «Педагогіка вищої школи» спеціальності 011 «Освітні, педагогічні науки», денної форми навчання [Електронне видання]. Рівне : НУВГП, 2019. 28 с.
74. Сорока, О.В. Арт-педагогічний супровід молодших школярів / О.В. Сорока // *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Серія “Педагогіка, соціальна робота”*. 2011. Вип. 22. С. 152-155.

75. Соціальна педагогіка : словник-довідник / за заг. ред. Т. Ф. Алексеєнко. Вінниця : Планер, 2009. 542 с.
76. Специальная дошкольная педагогика / Под ред. Е.А. Стребелевой. М.: Издательский центр «Академия», 2001. 312 с.
77. Стребелева, Е. А., Мишина, Г.А. Психолого-педагогическая диагностика нарушений развития детей раннего и дошкольного возраста. Пособие для учителя-дефектолога. М.: ВЛАДОС, 2010. 143 с.
78. Спеціальна педагогіка : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / [О.В. Мартинчук, І.М. Маруненко, К.В. Луцько та ін.] К. : Київ. ун-т імені Бориса Грінченка, 2017. 364 с.
79. Спеціальна психологія у питаннях та відповідях: : навч. посіб. / О.В. Чепка. Умань : ВПЦ «Візаві», 2016. 104 с.
80. Становлення внутрішньої картини світу дошкільника : монографія / [Т.О. Піроженко, С.О. Ладивір, О.О. Вовчик-Блакитна та ін.] ; за ред. Т.О. Піроженко. Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2012. 236 с.
81. Стельмахович, М. Г. Українська народна педагогіка. К. : ІЗМН, 1997. 232 с.
82. Стребелева, Е. А., Венгер, А. Л., Екжанова, Е. А. Специальная дошкольная педагогика. М. : Изд. центр „Академия”, 2002. С. 259.
83. Суденко, Ю.А. Превенція булінгу в освітньому середовищі. *Юридична психологія*. 2020. № 2 (27). С. 41-47.
84. Сучасні діти – відображення цінностей дорослого світу : методичні рекомендації / [Т.О. Піроженко, С.О. Ладивір, К.В. Карасьова та ін.]; за ред. Т.О. Піроженко. К.-Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2014. 120 с.
85. Тверезовська, Н. Т., Сидоренко В.К. Методологія педагогічного експерименту :навч. посіб. К. : «Центр учбової літератури». 2013. 440 с.
86. Теорія виховання: навч.-метод. посібник / О. І. Башків; за заг. ред. С.Т. Золотухіної. Харків: ХНПУ імені Г.С. Сковороди. 2016. 96 с.
87. Теорія та практика профілактичної роботи з дітьми, схильними до девіантної поведінки: український і міжнародний досвід : монографія / [О.

- Янкович, О. Кікінежді, І. Козубовська та ін.]. Тернопіль : Осадца Ю.В., 2018. 300 с.
88. Товканець, О.С. Педагогічні умови профілактики девіантної поведінки учнів професійно-технічних училищ. Автореф. ... канд.. пед.. наук. 13.00.07 – теорія і методика виховання. Тернопіль: Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка. 2012. 25 с.
89. Томчук, С.М, Томчук, М.І. Психологія тривоги, страху та агресії особистості в освітньому процесі: [монографія]. Вінниця : КВНЗ «ВАНО», 2018. 200 с.
90. Федорова, М.А. Виховання культури поведінки у дітей 6-7-го років життя (в умовах навчально-виховного комплексу «школа – дитячий садок»). В: Морально-етичні засади формування зростаючої особистості: [монографія] / за ред. проф. М. В. Левківського. Житомир: ЖДУ, 2008. С. 128-142.
91. Мушкевич, М. І. Чагарна, С. Є. Основи психотерапії : навч. посіб. / М. І. Мушкевич, ; за ред. М. І. Мушкевич. Луцьк : Вежа-Друк, 2017. 420 с.
91. Федорченко Т. Є. Профілактика девіантної поведінки школярів в умовах соціокультурного середовища: соціально-педагогічний аспект : монографія. Черкаси: ФОП Чабаненко Ю. А., 2011. С. 89.
92. Федорченко, Т. Є. Профілактика девіантної поведінки школярів в умовах соціокультурного середовища: соціально-педагогічний аспект : монографія / Т. Є. Федорченко. – Черкаси: ФОП Чабаненко Ю. А., 2011. – С. 89.
93. Федорченко, Т. Є. Рання профілактика негативних проявів у поведінці дітей : навч.-метод. посіб. Тернопіль : Астон, 2005. 138 с.
94. Формування превентивного виховного середовища загальноосвітнього навчального закладу : навч.-метод. посіб. / Єжова О. О., Кириченко В. І., Тарасова Т. В., Федорченко Т. Є., Муромець В. Г., Нечерда В. Б., Оржеховська В. М., Кириленко С. В. ; [За заг. ред. д.п.н., проф. Оржеховської В. М.]. Кіровоград : Імекс ЛТД, 2014. 172 с.
95. Шевців, З.М. Основи інклюзивної педагогіки. К.: «Центр учбової літератури», 2016. С. 18-20.

96. Шевців, З.М. Основи соціально-педагогічної діяльності: навч. посібник. К.: Центр навчальної літератури, 2019. 246 с.
97. Шишова, І. Корекція порушень поведінки дошкільників. *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Серія: Педагогічні науки*. 2012. Вип. 103. С. 387-395.
98. Ющенко, К.О. Відхилення у поведінці дітей як психолого-педагогічна та соціальна проблема. *Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя. Психолого-педагогічні науки*. 2018. № 3. С. 71-78.
99. Ягупов, В.В. Педагогіка: Навч. посібник. К.: Либідь, 2002. 560 с.
100. Янченко, Т. В. Інституційне оформлення педології в Україні (20-ті роки ХХ ст.). *Історико-педагогічний альманах*. 2015. № 1. С. 48-56.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

Анкета для вихователів

щодо профілактики негативних проявів поведінки дошкільників

Прохання дати відповіді на питання дослідницької анкети, яка є складовою констатувального етапу педагогічного експерименту із дослідження питань профілактики негативної поведінки дошкільників загально педагогічними та спеціальними корекційними методами

I. ПАСПОРТИЧКА

1.1. Ваша освіта: вища педагогічна – ОС Бакалавр, ОС спеціаліст; ОС Магістр; вища освіта непрофільна (вказіть, за бажанням, набуту спеціальність), середня, середня спеціальна – ОС Молодший бакалавр

1.2. Вік (цілих років) _____

1.3. Загальний стаж роботи _____

1.4. Стаж роботи в ЗДО _____

1.5. Стать (ч/ж) _____

II. ОЦІНЮВАННЯ РІВНЯ ЗНАТЬ ВИХОВАТЕЛЯ У ОБЛАСТІ ДОСЛІДЖЕННЯ

Відповідаючи на запитання анкети, поставте «+» напроти того варіанту, який відповідає Вашій думці

2.1. Що таке негативна поведінка дошкільника:

А)	Дитячий негативізм
Б)	Непослух
В)	Правопорушення
Г)	Проступок
Д)	Порушення ставлень до норм поведінки

2.2. Якими чинниками може бути зумовлена негативна поведінка?

А)	Моторна нестриманість
Б)	Структурний склад сім'ї
В)	Соціально-педагогічна занедбаність
Г)	Відхилення в стані нервової системи дитини
Д)	Тип темпераменту

2.3. Що відноситься до ситуативних негативні проявів поведінки у дошкільнят:

А)	Страхи
Б)	Істерики
В)	Неслухняність
Г)	Агресивність
Д)	Нечесність
Е)	Замкнутість

Є)	Сором'язливість
Ж)	Тривожність

2.4. Найпоширеніші форми порушень поведінки у дітей старшого дошкільного віку:

А)	Агресивність
Б)	Запальність
В)	Пасивність
Г)	Рухова розгальмованість
Д)	Недисциплінованість
Е)	Непослух

2.5. Який зміст Ви вкладаєте у поняття «попередження негативних проявів у поведінці дитини»?

А)	Реалізація психолого-педагогічних прийомів, які попереджають виникнення проблемних ситуацій щодо поведінки у дитячому колективі
Б)	Здійснення педагогічного патронажу сім'ї, дитина якої виявляє певні відхилення у поведінці
В)	Систематична співпраця з психологом закладу
Г)	Комплексний цілеспрямований вплив на дитину з метою вироблення в неї імунітету до негативних проявів поведінки

ІІІ. ПРОФІЛАКТИКА ПОВЕДІНКИ ДОШКІЛЬНИКІВ З НЕГАТИВНИМИ ПРОЯВАМИ

3.1. Робота вихователя щодо попередження негативних проявів здійснюється стосовно:

А)	Дітей, які перебувають у несприятливих умовах виховання
Б)	Всіх дітей у колективі
В)	Дітей, які виявляють повторювані негативні прояви поведінки

3.2. Яка кількість рівнів проведення профілактично-корекційної роботи зі старшими дошкільниками?

А)	Один
Б)	Два
В)	Три

3.3. Які методи відносяться до загальних педагогічних?

А)	Які використовуються у загальноосвітніх навчально-виховних закладах
Б)	Які використовуються у всіх напрямках виховання
В)	Які використовуються у всіх напрямках виховання незалежно від індивідуально-типологічних особливостей дітей

3.4. На яких рівнях профілактичної роботи з попередження негативної поведінки використовуються загально-педагогічні методи?

А)	1 рівень
Б)	1 та 2 рівні
В)	3 рівень

3.5. Що собою являють методи профілактики негативної поведінки дітей?

А)	Дії педагогів, вихователів, щодо випередження негативних дій і вчинків дітей
Б)	Дії щодо усунення дискомфортних умов та забезпечення сприятливого психологічного стану дитини
В)	Усунення труднощів, що виникають у дітей у поведінці, міжособистісних взаєминах з однолітками

3.6. Які існують профілактичні методи виховного впливу на дитину?

А)	Роз'яснення
Б)	Вимога
В)	Привчання
Г)	Приклад
Д)	Заохочення
Е)	Попередження
Є)	Постійний контроль

3.7. Що таке покарання?

А)	Метод виховання, що передбачає вплив педагога на особистість вихованця з метою осуду чи гальмування його негативних дій і вчинків
Б)	Метод авторитарної педагогіки
В)	Метод обмеження фізичної активності дитини з проявами негативної поведінки

3.8. Що таке метод попередження?

А)	Дії вихователів щодо випередження негативних дій і вчинків дітей
Б)	Вербальна реакція вихователя на певні негативні дії дитини
В)	Систематична робота з батьками дітей, які мають певні проблеми з поведінкою

3.9. На яких рівнях профілактики реалізується метод попередження?

А)	1 рівні
Б)	2 рівні
В)	3 рівні

3.10. Що таке спеціальні корекційні методи?

А)	Методи, які реалізуються в одному із напрямів виховання
Б)	Методи, які реалізуються в процесі виховного впливу на дітей з обмеженими можливостями
В)	Спеціальні методи виправлення відхилень у поведінці дітей

3.11. На яких рівнях використовуються спеціальні корекційні методи?

А)	1 рівні
Б)	2 рівні
В)	3 рівні

3.12. Вказати основні напрямки роботи з вихователя з батьками щодо попередження негативних проявів поведінки дитини:

А)	Ознайомити батьків з правилами поведінки дитини в освітньому просторі ЗДО
Б)	Систематично інформувати батьків про те, як поводить себе їх дитина
В)	Ознайомити батьків з роботою ЗДО щодо попередження негативних проявів поведінки дитини
Г)	Залучити батьків до виховного процесу ЗДО
Д)	Проводити з батьками бесіди на теми, які їм цікаві
Е)	Надавати допомогу батькам у вихованні дітей, які демонструють негативну поведінку

ДОДАТОК Б

Діагностична карта вихователя

№ з/п	Особистісно-вольовий, діяльнісний аспект	постійно	майже завжди	часто	іноді	ніколи
1.	Створюю умови для гармонійного розвитку дитини					
2.	Дотримуюсь педагогічної етики, кожному дитину сприймаю такою, якою вона є					
3.	Вибудовую довірливі стосунки з дітьми					
4.	Створюю комфортне освітнє середовище, з дотриманням правил безпеки життєдіяльності, санітарії та гігієни					
5.	Планую виховний процес з урахуванням індивідуальних особливостей дітей					
6.	Визначаю мету, завдання та очікувані результати кожного виховного заходу,					
7.	Поєдную різні види діяльності дітей (зокрема комунікативну, ігрову, навчальну, дослідницьку)					
8.	Виховую повагу до особистості Людина					
9.	Мотивую вихованців до позитивної поведінки					
10.	Використовую прийоми активного слухання					
11.	Супроводжую всі позитивні прояви поведінки дітей вербальними судженнями					
12.	Формую у дітей навички коректного спілкування					
13.	Формую навички взаємодопомоги та співпраці у дитячому колективі					
14.	Знайомлю вихованців з алгоритмом дій у випадку стороннього негативного прояву					
15.	Комунікую з батьками по питанню виховання (поведінки) їх дітей					
16.	Консультую батьків у випадку вирішення проблемних ситуацій, пов'язаних з поведінкою їхніх дітей					
17.	Звертаюсь за допомогою до психолога					
18.	Керую власними емоціями, передбачаю наслідки своїх дій, вчинків, рішень					
19.	Позитивно розв'язую конфліктні ситуації					
20.	Відкрита для співпраці та обміну позитивними результатами професійної діяльності з колегами					

Закінчення Додатку Б

	Когнітивний, процесуальний аспект	досконало	достатньо	частково	Маю часткове уявлення	Не знаю
1.	Знаю законодавчі вимоги щодо збереження життя і здоров'я дітей					
2.	Знаю психологічні особливості дошкільників					
3.	Знаю індивідуальні особливості вихованців					
4.	Знаю загальні та спеціальні педагогічні засоби профілактичної роботи з попередження порушень поведінки дітей					
5.	Знаю особливості організації роботи з соціально-занедбанними дітьми					
6.	Володію навичками емпатії					
7.	Володію навичками самоосвіти, професійного зростання					

ДОДАТОК В

Оцінювання педагогічного стилю вихователя

Шановні колеги!

Просимо Вас відповісти на запитання запропонованої анкети.

Ваші відповіді допоможуть нам у дослідженні важливої для освітнього закладу проблеми: «Готовність вихователів до профілактики негативних проявів поведінки дошкільників»

Дякуємо за допомогу!

I. Загальна інформація про респондента:

1. Ваш вік?

2. Яку освіту маєте?

3. Який педагогічний стаж маєте?

4. Ваше місце роботи, посада?

5. У якій групі ЗДО Ви працюєте?

II. Оберіть найбільш відповідний для Вас варіант відповіді.

2.1 Чи вважаєте Ви, що дитина повинна:

А)	Ділитися з Вами усіма своїми думками, почуттями і переживаннями
Б)	Говорити Вам тільки те, що сам захоче
В)	Свої думки залишати і переживання при собі свої думки залишати і переживання при собі

2.2. Якщо дитина взяла у свого однолітка без дозволу (в його відсутності) іграшку, то Ви:

А)	Довірливо з ним поговорите і надасте можливість самому прийняти потрібне рішення
Б)	Надасте дітям самим розбиратися в своїх проблемах
В)	Сповістіть про це всіх дітей і змусите повернути іграшку з вибаченнями

2.3. Рухлива, метушлива, іноді недисциплінована дитина сьогодні на занятті була зосереджена, акуратна і добре виконала завдання. Як Ви вчините:

А)	Похвалите і всім дітям покажете її роботу
Б)	Проявите зацікавленість, з'ясуєте, чому як добре вийшло сьогодні
В)	Скажете їй: «Ось так би завжди займався»

2.4. Дитина, входячи в кімнату, не привіталася з Вами. Ви:

А)	змусите його голосно при всіх привітатися
Б)	не звернете на це увагу
В)	відразу ж почнете спілкуватися з дитиною, не згадуючи про його промах

2.5. Діти спокійно займаються. У Вас є вільна хвилина і Ви надасте перевагу:

А)	спокійно, не втручаючись, спостерігати, як вони грають і спілкуються;
Б)	комусь допоможете, підкажете, зробите зауваження
В)	займетесь своїми справами в групі.

2.6. Яка точка зору Вам здається більш правильною:

А)	почуття, переживання дитини ще поверхневі, швидко проходять, і на них не варто звертати особливої уваги
Б)	емоції дитини, його переживання - це важливі фактори, за допомогою яких його можна ефективно навчати і виховувати
В)	почуття дитини важливі, переживання її значимі, і до них потрібно ставитися дбайливо, з великим тактом

2.7. Ваша базова установка в роботі з дітьми:

А)	Дитина слабка, але нерозумна, недосвідчена, і тільки дорослий повинен, може навчити і виховувати її
Б)	У дитини багато можливостей для саморозвитку, співробітництво ж дорослого має спрямовуватися на максимальне підвищення активності самої дитини
В)	Дитина розвивається майже некеровано під впливом спадковості і сім'ї, і тому головна турбота, щоб вона був здорова, нагодована і не порушувала дисципліну.

2.8. Як Ви ставитесь до активності дитини:

А)	Позитивно, без неї неможливий повноцінний розвиток
Б)	Негативно, вона часто заважає цілеспрямовано і планомірно вести навчання і виховання;
В)	Позитивно, але тільки тоді, коли активність узгоджена з педагогом

2.9 Дитина не захотіла виконувати завдання під приводом, що виконала їх вдома. Ваші дії:

А)	Сказали б: «Ну і не треба»
Б)	Змусили б виконати роботу
В)	Запропонували б інше завдання.

2.10. Яку позицію Ви вважаєте більш правильною:

А)	Дитина повинна бути вдячний дорослим за роботу про нього
В)	Якщо дитина не усвідомлює турботу про нього, не цінує її то це його справа: коли-небудь пошкодує;
С)	Педагог повинен бути вдячний дітям за їхню довіру і любов

Ключ для обробки відповідей вихователів

Варіанти відповідей 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. а 2 3 2 2 3 1 2 3 1 2 б 3 1 3 1 2 2 3 1
2 1 37 с 1 2 1 3 1 3 1 2 3 3

25-30 балів – демократичний стиль;

20-24 балів – авторитарний стиль;

10-19 балів – ліберальний стиль.

ДОДАТОК Г

Готовність педагогів до впровадження підтримки позитивної поведінки

Шановні колеги!

Просимо Вас відповісти на запитання запропонованої анкети. Ваші відповіді допоможуть нам у дослідженні важливої для освітнього закладу проблеми: «Готовність вихователів до профілактики негативних проявів поведінки дошкільників»
Дякуємо за допомогу!

Анкета

I. Загальна інформація про респондента:

1. Ваш вік?

---

2. Яку освіту маєте?

---

3. Який педагогічний стаж маєте?

---

4. Ваше місце роботи, посада?

---

5. У якій групі ЗДО Ви працюєте?

У кожній парі тверджень виберіть те, з яким ви більшою мірою згодні, і відмітьте відповідну йому букву - А чи Б.

Твердження 1.

А. Я ніколи не відчуваю негативних почуттів по відношенню до своїх вихованців.

Б. При спілкуванні з дітьми у мене виникають найрізноманітніші почуття, в тому числі гнів, роздратування і навіть страх.

Твердження 2.

А. Регулярно вказуючи дитині на її помилки, я дію для її ж користі, оскільки це сприяє її удосконаленню та розвитку.

Б. Я вважаю, що постійна критика призводить не до безпомилкової діяльності, а до втрати інтересу до самостійного пізнання.

Твердження 3.

А. Часто мої вихованці роблять такі вчинки, які, крім презирства, нічого не викликають.

Б. Я відчуваю, що чим гірше «витівка» вихованця, тим більше він потребує підтримки.

Твердження 4.

А. Дитина повинна завжди знати, що дорослий розумніший, старший і досвідченіший її.

Б. Я вважаю, що важливо співпрацювати з дітьми, тобто радіти, грати, сумувати, робити помилки разом з ними.

Твердження 5.

А. Діти не можуть зробити щось самостійно, їх потрібно весь час направляти та контролювати.

Б. Діти повинні пробувати себе, при цьому вони, звичайно, часто помиляються, і все, що може зробити дорослий, - це навчити дітей спокійно виправляти наслідки своїх помилок і не боятися їх.

Твердження 6.

А. Дуже корисно ставити в приклад дітям їх більш успішних однолітків.

Б. У дітей зароджуються комплекси, коли їх з кимось порівнюють.

Твердження 7.

А. Дітей не повинні цікавити почуття, думки і переживання дорослих.

Б. Навіть коли вихователь ретельно приховує свої почуття до дітей, вони добре відчувають і залежать від них.

Твердження 8.

А. Хороший вихователь повинен перш за все навчати та розвивати дітей, а не займатися внутрішнім світом та їх переживаннями.

Б. Хороший вихователь точно відчуває емоційний стан дітей і враховує його у своїй роботі.

Ключ до оцінювання:

- Якщо більше відповідей «А» - педагог не зовсім готовий до підтримки позитивної поведінки дітей.
- Якщо більше відповідей «Б» - готовий.

ДОДАТОК Д

Шляхи саморозвитку

Шановні колеги!

Просимо Вас відповісти на запитання запропонованої анкети.
Ваші відповіді допоможуть нам у дослідженні важливої для освітнього закладу проблеми: «Готовність вихователів до профілактики негативних проявів поведінки дошкільників»

Дякуємо за допомогу!

Анкета

I. Загальна інформація про респондента:

1. Ваш вік?

_____

2. Яку освіту маєте?

_____

3. Який педагогічний стаж маєте?

_____

4. Ваше місце роботи, посада?

_____

5. У якій групі ЗДО Ви працюєте?

Відповідаючи на запитання анкети, поставте «+» варіанту, який найбільш точно відповідає Вашій позиції:

№	Твердження	твердження повністю відповідає дійсності	скоріше відповідає, ніж ні	і так, і ні	скоріше не відповідає	не відповідає
1.	Я прагну вивчити себе.					
2.	Я залишаю час для розвитку, як би не був завантажений справами.					
3.	Виникаючі перешкоди стимулюють мою активність.					
4.	Я шукаю зворотній зв'язок, оскільки це допомагає мені пізнати і оцінити себе					
5.	Я рефлексую свою діяльність, виділяючи для цього спеціальний час.					
6.	Я аналізую свої почуття і досвід.					
7.	Я багато читаю.					
8.	Я широко дискутую з питань, які мене цікавлять.					

Закінчення Додатку Д

№	Твердження	твердження повністю відповідає дійсності	скоріше відповідає, ніж ні	і так, і ні	скоріше не відповідає	не відповідає
9.	Я вірю в свої можливості.					
10.	Я прагну бути якомога більше відкритою людиною.					
11.	Я усвідомлюю той вплив, який здійснюють на мене оточуючі люди.					
12.	Я керую своїм професійним розвитком і отримую позитивні результати.					
13.	Я отримую задоволення від засвоєння нового.					
14.	Зростаюча відповідальність не лякає мене.					
15.	Я позитивно ставлюсь до просування по службі.					

Ключ оцінювання результатів, бали:

- 5 - якщо дане твердження повністю відповідає дійсності;
- 4 - скоріше відповідає, ніж ні;
- 3 - і так, і ні;
- 2 - скоріше не відповідає;
- 1 - не відповідає.

Загальний висновок за сумою набраних балів:

- якщо сума складає 55 і більше балів - це означає, що вихователь активно реалізує свої потреби в саморозвитку;
- від 36 до 54 балів – у вихователя відсутня чітка система саморозвитку;
- від 15 до 35 балів – вихователь перебуває у стадії припинення саморозвитку.

ДОДАТОК Е

Оцінювання знань вихователя про класифікацію, ознаки різних типів сімейного виховання

Шановні колеги!

Просимо Вас відповісти на запитання запропонованої анкети.
Ваші відповіді допоможуть нам у дослідженні важливої для освітнього закладу
проблеми: «Готовність вихователів до профілактики негативних проявів
поведінки дошкільників».

Дякуємо за допомогу!

Анкета

I. Загальна інформація про респондента:

1. Ваш вік?

_____

2. Яку освіту маєте?

_____

3. Який педагогічний стаж маєте?

_____

4. Ваше місце роботи, посада?

_____

5. У якій групі ДЗО Ви працюєте?

1. За виховним впливом виокремлюють такі типи сімей:

А)	Благополучні, неблагополучні, формально неблагополучні;
Б)	З антисоціальними установками, конфліктні, благополучні
В)	Освічені, забезпечені, аморальні
Г)	З підвищеною престижністю, формально благополучні, благополучні
Д)	Аморальні, з підвищеною престижністю, благополучні

2. До типів хибного виховання у сім'ї належать різновиди:

А)	Кумир сім'ї, їжаківі рукавиці, попелюшка
Б)	Бездоглядність, надопіка, гіперопіка
В)	Гіперопіка, гіпоопіка, піклування
Г)	Бездоглядність, відкидання, піклування
Д)	Гіперопіка, відкидання, бездоглядність

3. Як класифікують типи характеру дитини, залежно від впливу сімейного виховання?

А)	Лицемірний, честолюбний, чесний
Б)	Затурканий, чесний, лицемірний
В)	Пригноблений, затурканий, нормальний
Г)	Байдуже-затурканий, м'яко-затурканий, злісно-затурканий
Д)	Пригноблений, лицемірний, честолюбний

Продовження Додатку Е

4. Ознаками якого типу хибного виховання є: обожнення дитини, культивування її винятковості?

А)	Гіперопіки
Б)	Гіпоопіки
В)	Гальмування
Г)	Кумир сім'ї
Д)	Попелюшка

5. Виховання за типом «попелюшка» характеризується

А)	Диктаторським ставленням
Б)	Ніхто не займається дитиною взагалі
В)	Недостатня увага до дитини
Г)	Дитина позбавлена ласки й уваги батьків, її принижують
Д)	Батьки приділяють дитині надмірну увагу

6. Гіпоопіка – це

А)	Недостатня увага до дитини
Б)	Дитиною ніхто не займається взагалі
В)	Батьки приділяють дитині надмірну увагу
Г)	Дитина обожнюється в сім'ї
Д)	Дитиною нехтують і ображають її

Оцінювання типу сімейного виховання

Шановні батьки!

Просимо Вас відповісти на запитання запропонованої анкети. Ваші відповіді допоможуть нам у дослідженні важливої для освітнього закладу проблеми: «Готовність вихователів до профілактики негативних проявів поведінки дошкільників».

Дякуємо за допомогу!

Анкета

I. Загальна інформація про респондента:

1. Ваш вік?

---

2. Яку освіту маєте?

---

3. Скільки дітей Ви Виховуєте?

Поставте, будь-ласка, знак «+» напроти того твердження, яке відповідає Вашій думці

1 субтест

1. Ваша дитина зазвичай сама приймає рішення щодо вибору друзів, одягу, занять за інтересами?
2. Найбільш за все у дітях ви любите самостійність та розкутість?
3. Ваша дитина може робити все, що хоче, адже так вона проявляє свою самостійність.
4. Ви не допомагаєте дитині у виконанні якихось справ?
5. Часто забороняєте щось дитині, обмежуєте її у чомусь?
6. Ви не часто запитуєте дитину про її день, стосунки з дітьми в дитячому садочку?
7. Ви не вважаєте себе відповідальним за майбутнє дітей, їх подальше виховання та навчання?
8. Зазвичай ваша дитина грається самостійно, ви ж займаєтесь своїми справами?
9. Ви не знаєте улюблених ігор дитини, її улюбленої іграшки?
10. Хочете виростити свою дитину самостійною та незалежною від впливу інших людей?

2 субтест

1. Ви враховуєте думку дитини, її інтереси та прагнення?
2. Головна умова виховання вашої дитини – єдність вимог з боку батька та мами?
3. Ви часто проводите вільний час з дитиною?
4. Ви сприймаєте свою дитину як повноцінну особистість з відмінним внутрішнім світом?
5. Ви уважно ставитесь до бажань та мрій своєї дитини?
6. Поважаєте свою дитину, вважаєте її повноцінним членом сім'ї, до думки якого слід дослухатися?
7. Ваша дитина дисциплінована?
8. Ваша дитина вам довіряє, виявляє інтерес до спілкування з вами?
9. Дитина сама вирішує, що вдягне на вулицю, з ким піде гуляти, а ви зважаєте ці рішення і погоджуєтесь або не погоджуєтесь?
10. Ви відчуваєте відповідальність за виховання власної дитини?

3 субтест

1. Найголовніше у вашому житті – дитина, більше ніхто не заслуговує такої уваги як вона?
2. Ви постійно відчуваєте тривогу та страх за свою дитину?
3. Ви вважаєте вашу дитину найкрасивішою, найрозумнішою, найкращою в усіх аспектах?
4. Ви намагаєтесь виконувати усі бажання дитини? (Наприклад, купляєте все, що вона забажає?)
5. Ви намагаєтесь захистити дитину від різних труднощів та життєвих негараздів?
6. Ви завжди виявляєте занепокоєність комфортом дитини?

7. Зазвичай ви виконуєте все за дитину, адже вважаєте її неготовою до виконання складних завдань?
8. Ваша дитина самостійна?
9. Ви часто переживаєте невротичний страх щодо дитини? (Страх того, що ще не сталося, але може статись)
10. Ви проводите з дитиною майже весь вільний час?

4 субтест

1. Ви прагнете стати ідеальними батьками в усіх аспектах?
2. Ви виявляєте бажання бачити свою дитину найрозумнішою та найкращою в усьому?
3. Вам часто доводиться скаржитись на свою дитину, робити їй зауваження?
4. Ви дозволяєте дитині приймати самостійні рішення чи вважаєте, що маєте більше досвіду, щоб приймати рішення за неї?
5. У сварках та суперечках з дітьми кінцевим результатом є компроміс?
6. Вас задовольняє система виховання, яку ви використовуєте у процесі виховання своєї дитини?
7. Ваша дитина ходить на різні гуртки та секції з вашої ініціативи?
8. Ви не прислуховуєтесь до думки дитини у виборі друзів, одягу, занять за інтересами, бо маєте більше досвіду?
9. Ваша дитина завжди винна у суперечках з вами?
10. Ви хоч інколи використовуєте фізичне чи моральне насилля щодо власної дитини.

Ключ до оцінювання тестування батьків:

Підрахувати кількість позначок «+» в кожному субтесті, визначити той із них, у якому батьки набрали найбільше балів.

1 субтест – Ліберальний стиль виховання.

Ліберальний стиль зазвичай характеризується поступливістю, цілковитою відсутністю зацікавленості до виховання власної дитини. Батьки прагнуть виростити та виховати дитину незалежною від них самих та самостійною. Такі діти можуть вирости нездатними до близькості, та прихильності, довіри один до одного, недружелюбними та безвідповідальними.

2 субтест – Демократичний стиль виховання.

Скоріше за все, ви враховуєте думку своїх дітей, поважаєте їхню особистість. У вашій родині дитина вільно висловлює свої думки та побажання, а ви, спираючись на них, самостійно приймаєте рішення. Діти, що виховуються у таких сім'ях зазвичай виростають всебічно і всесторонньо розвинутими особистостями, які є ініціативними та цілеспрямованими, здатними до самостійного прийняття рішень, відповідальними за вчинки інших.

3 субтест – Гіперопіка.

Можливо, ви надто сильно захоплені власною дитиною, для вас вона єдина, неповторна та найкраща з-поміж усіх на світі. Ви намагаєтесь позбавити її від усіляких труднощів та переживань, тому виконуєте все за неї. Такі діти зазвичай дуже примхливі та розбещені, вважають, що весь світ також повинен підкорюватись їхнім думкам та бажанням. Такі діти не цінують чужої праці і зазвичай не можуть приймати самостійні рішення.

4 субтест – Авторитарний стиль виховання.

Скоріше за все, ви виховуєте дітей за схемою: «Я кажу, а ти підкоряйся і виконуй всі мої накази». Головною причиною цьому може стати ваш перфекціонізм, адже головною метою вашого життя є досягти ідеальності в усьому (мати ідеальну сім'ю, стати ідеальною жінкою тощо). Частіше за все ви ставите перед дитиною надто складні вимоги, які вона ще не в силі виконати, а за невиконання цих вимог суворо докоряєте дитині. Діти у таких сім'ях найчастіше виростають тривожними, несамостійними, нездатними до самостійних роздумів. Такі діти постійно бояться щось виконувати, думають, що в них нічого не вийде.

ДОДАТОК Ж

Матеріали до лекторію з елементами діагностичного тренінгу

Ж.1 Сутність і чинники негативної поведінки у дошкільників

Для цього слід розглянути організацію системи роботи з найбільш розповсюдженими поведінковими проблемами, із якими щодня має справитися вихователь ЗДО:

- 1 група зумовлена *психологічними чинниками*; до неї відносять прояви свавілля, немотивованого негативізму, вербальної та фізичної агресії, істеричні прояви, брехливість;

- 2 група - прояви, причинами яких є *соціальні фактори*: некерованість поведінки (пустощі, небезпечні для оточуючих; навмисне псування чужих речей тощо), істеричні прояви, немотивована впертість, прояви жадібності, ябедництва, впертості;

- 3 група, яка зумовлена *педагогічними чинниками*, зокрема, негативним фоном адаптації до умов дитячого колективу та вихователів: відсутність контактності та дезадаптація; сором'язливість, комплекс «білої ворони», цькування більш слабких дітей; дидактогенні страхи.

- Як правило, негативна поведінка дошкільника не є просто небажанням виконувати якусь дію. Це акт соціальної непокорі, тобто небажання виконувати будь-яке прохання вихователя, настільки б раціональним та доцільним воно б не було. Іншими словами, це реакція не на зміст прохання, а на людину, яка це вимагає. Очевидно, що типовою ознакою негативної поведінки у цьому випадку є вибірковість. Дитина не реагує на вимоги одного з вихователів чи членів сім'ї, проте слухняно виконує їх, якщо їх озвучує інша особа. Тому корінь проблеми негативної поведінки у цьому випадку - *соціальний*.

- Друга типова ознака негативізму – *відношення дитини до своєї поведінки*. Часто вона діє всупереч власним інтересам, знаючи, що за цим проявом буде слідувати покарання. Проте, незважаючи на це, вона реагує негативно. Приклад – різко протилежна відповідь на будь-яке прохання чи навіть заохочення.

Ж 2 Діагностика та класифікація негативних проявів поведінки дошкільників

На думку В. Оржеховської [45, с. 121-122], термін «діагностика» відноситься до царини медицини. Проте тривалий час вже він ввійшов до арсеналу педагогіки. Від ним розуміють сукупність методів та принципів для обґрунтованого визначення стану чи стадії проявів певного педагогічно-психологічного явища, як от негативні прояви у поведінці. Так, у методичному посібнику [13, с. 13-14], наводиться визначення соціально-педагогічної діагностики як організованого процесу отримання даних про вплив та зворотний зв'язок між особистістю та соціальних, фізіологічних чинників для того, щоб виявити причини відхилень індивідуально-психологічних параметрів особистості та їхнього ступеню тяжкості. До цього процесу включають

оцінювання рівня педагогічної занедбаності, соціального неблагополуччя. На основі встановленого діагнозу в подальшому розробляється план педагогічних заходів для визначення виду допомоги, потрібної для попередження негативної поведінки дитини. Отже, за змістом діагностика є педагогічним прийомом, а за методикою реалізації – психологічним [67, с. 138].

За класифікацією Е. Стребелевої [77, 82], можна виділити шість різновидів психологічних синдромів, які спостерігаються у дітей дошкільного віку:

- соціальна дезорієнтація;
- негативне самопред'явлення;
- сімейна ізоляція;
- хронічна неуспішність;
- відхід від діяльності;
- вербалізм.

Під *соціальною дезорієнтацією* розуміють складнощі при оволодінні соціальними нормами поведінки. Проявами цього синдрому є агресивна поведінка, некерованість, відмова виконувати вимоги, неприйняття розумних заборон, гіперактивність, імпульсивна непрогнозована поведінка. На жаль, основна провина у цьому часто лежить на дорослих в рівній мірі вихователях та батьках, які заміняють розумне обґрунтування своїх вимог та пояснення норм імперативними командами. Дорослі часто не вбачають проблеми в таких проявах, списуючи їх на дитячі пустощі чи вікові кризи. Причина в тому, що ці прояви неодноразово варіюються, часто маніфестація помірною, нестатичною. При цьому можуть мінятися й соціальні виклики, які стоять перед дитиною. Тому проблема повинна розглядатися комплексно. Профілактика таких проявів повинна передбачати глибоку кооперацію із батьками, з метою вироблення у дитини комунікативних навичок. Як правило, такий синдром проявляється у дітей, які до вступу в ЗДО росли в соціальному вакуумі, позбавлені контакту із широким колом дітей та дорослих.

Сімейна ізоляція виникає тоді, коли дитина комфортно почуває себе лише в умовах сім'ї. Наслідком є нездатність дитини адаптуватися до існування в умовах дитячого колективу. Дитина застрягла в системі відносин більш раннього віку і не може подолати психологічний бар'єр колективного існування. Виражена дезадаптація типово проявляється у істериках, коли дитину приводять у групу, категоричній відмові йти зранку в ЗДО, плачу і проханням зателефонувати мамі чи бабусі та забрати її додому. Така ситуація є типовою у роботі вихователя. Причин сімейної ізоляції багато – від належності сім'ї до ізолюваних соціальних груп чи меншин, того, що вони є переселенцями, біженцями, виховання бабусями та дідусями тощо.

Негативні прояви поведінки такої дитини зумовлені підвищеною залежністю від родичів, низького рівня самостійності, інфантильності. Через боязнь вийти у зовнішній світ дитина не йде на контакт з вихователем та однолітками. У неї не формуються комунікативні навички, поглиблюється соціальна ізоляція, тобто проявляється позитивний зворотний зв'язок.

Профілактична та корекційна робота в такій ситуації полягає у роботі з сімейним оточенням. Слід розробити програму подолання надмірної сімейної опіки, підвищення автономності дитини, розширюючи її контакти із суспільним оточенням.

Основним проявом *негативного самопред'явлення* є прийом дитини повернути до себе увагу вихователя, інших дітей шляхом порушення соціальних норм. Це наслідок неможливості знайти інші способи задоволення аномально високої потреби дитини в увазі до своєї персони. Це позиція «жахливої дитини», яку оточення помічає через те, що вона дратує та викликає негативні емоції. Дорослі своєю реакцією часто підтримують такі прояви, тим самим забезпечуючи реакцію соціуму, яка замикає позитивний зворотний зв'язок. Типовий приклад – єдина дитина у сім'ї, центр її соціуму – батьки та бабусі з дідусем. Після зміни квартири дитину віддали у садочок, бо батьки працюють. Особливих успіхів дитина не демонструє, але звикла бути в центрі уваги оточуючих. Тоді дошкільник обирає негативну поведінку у вигляді високої конфліктності, негативізму, грубощів. У вихователя складається враження, що дитина навмисне провокує його на покарання. При цьому, що важливо, вона не порушує більш значимих соціальних норм – не виявляє надмірної фізичної агресії, не псує чужі речі, не краде, не ябедничає. Висновок психологічного обстеження – у дитини високий рівень демонстрації – потребу в увазі до своєї персони. За відсутності особливих здібностей чи якостей характеру або можливості їх реалізації, відсутності друзів дитина обрала спосіб повернути увагу до своїх емоційних проблем шляхом негативних проявів – свідомого порушення правил поведінки.

Цей приклад демонструє наступну психолого-педагогічну проблему – несформованість змістовних форм ділового спілкування із стороннім оточенням поза сім'єю. За визначенням М. Лисіної [36, с. 56, 73], діловим називають такий тип спілкування, який виникає у процесі спільної діяльності – гри, малювання, конструювання тощо. Через вади сімейного виховання вихователів доводиться формувати такі навички в ЗДО. На думку І. Мельник [41, с. 52], таких дітей слід класифікувати як «вередливих», «розбещених». Діагнозом такої проблеми можуть бути слова матері такої дитини; «Вона себе поводить так, начебто хоче, щоб її постійно лаяли та карали». У цьому реченні зайвим є слова «начебто». Дитина умисне обрала таку стратегію негативної поведінки.

Отже, негативне самопред'явлення як причина негативної поведінки класифікується при наявності постійних скарг дітей та вихователя, яскраву демонстративність проявів негативізму, відсутність очевидних причин порушення правил (низький рівень самоконтролю, експлозивність характеру – «вибуховий» темперамент).

Хронічна неуспішність дитини також часто є результатом помилок батьків у вихованні дитини. Завищені вимоги, синдром «відмінника» приводить до того, що дитина не виправдовує батьківських мрій, які пробують через дитину реалізувати свої амбіції. Результат часто є руйнівним для нестабільної

дитячої психіки, особливо у період підготовки до шкільного навчання. Батьки перевантажують дитину роботою з репетиторами, заняттями музикою, малюванням, спортом. У дитини зростає тривожність, дезорієнтація, різко знижується самооцінка, аж до психологічного зламу особистості. Негативні прояви поведінки у цьому випадку можуть проявлятися як немотивовані істерики, відсутність реакції на звертання вихователя тощо. Профілактика та корекція такого стану хронічної неуспішності полягає у створенні стратегії успішності, яку необхідно координувати із батьками.

Відхід від діяльності – особливістю такого синдрому є поєднання двох, здавалося б, взаємовиключних сторін особистості – демонстративності та тривожності. Результат проявляється у вигляді внутрішнього конфлікту – чинник тривожності перешкоджає прояву демонстративності, як при негативному самопред'явленні. Дитина занурюється в світ внутрішніх фантазій, які захищають її від реальності. Це своєрідна гра, але вона протікає в ментальному плані, а не фізичному. Зовні дитина пасивна, уникає всіх видів діяльності. Типові риси такого синдрому – відсутність реакції на звернення вихователя, невиконання завдань, ігнорування вказівок. Фантазування заповнює брак уваги зі сторони оточуючих. Інший прояв негативної поведінки – брехливість. Проте вона має іншу природу чи мету, ніж зазвичай, коли таким чином намагаються уникнути відповідальності або перекласти її на інших. Дитина настільки щиро вірить у те, що розповідає, і часто-густо батьки чи сторонні люди вірять її словам. Слід відмітити, що при цьому не розвивається синдром хронічної неуспішності, бо дитину не хвилюють її невдачі в реальному вимірі.

У цьому випадку профілактичні загальнопедагогічні методи очевидні – слід відшукати таку сферу реальної діяльності, в якій дитина буде демонструвати свої здібності, які оцінять оточуючі. Так, це може бути оволодіння прийомами абстрактного живопису, декорацій, так як дитина має розвинуту уяву. Найбільш вдалі малюнки слід використовувати для декорування приміщень ЗДО, надсилати на виставки, прикрашати власне помешкання. Батьки можуть взяти вироби чи рисунки на роботу, це також піднімає самооцінку дитини. (Ю.М. Лимар. [35]).

Вербалізм – це переважання розвитку словесних проявів (пам'яті, комунікативної активності) над пізнавальною активністю (образного мислення, логічності, навичок концентрації уваги, дійової акцентуалізації). Така дитина не має навичок практичної роботи, не розуміє змісту наочно-дійової активності. Коли всі діти малюють чи виготовляють новорічні іграшки, така дитина не може зрозуміти послідовність дій, кінцевий образ виробу вона не уявляє. Тому вона починає відволікати всіх, вимагаючи до себе уваги вербально. Тому знову ж таки слід надолужувати пропущене у сенситивний період розвитку дитини.

Основна проблема цього синдрому в тому, що розвиток абстрактно-логічного мислення недостатній і рано чи пізно це приводить до негативних проявів та конфліктів із батьками, які вважають, що їхню високоінтелектуальну та розвинуту дитину навмисно принижують та не цінують. Діагностика такого

стану дуже проста. Так, маючи добру пам'ять, дитина знає назви всіх місяців року, але не може відповісти, у якому місяці квітнуть липи. Інша особливість – така дитина віддає перевагу спілкуванню з дорослими, які висловлюють захват її талантам, чим із однолітками. Вони уникають виконання шаблонних завдань, вони неорганізовані, порушують правила поведінки в ЗДО через невміння планувати свої дії. В подальшому, ударом для батьків може стати несподівано низька успішність у дитини з синдромом вербалізму при навчанні в школі через вказані причини.

Для профілактики та корекції такого стану слід виявити той момент і батькам, і вихователю, коли «дитячі» знання не викликають вже очікуваного захоплення у оточуючих, і утворюється когнітивна «порожнеча» розвитку.

Основа профілактики – залучання до логічних ігор, створення власних сюжетних ліній. Корисними будуть різноманітні види робіт із реальними фізичними об'єктами – конструкторами, пластичними масами, орігамі тощо. Так дитина навчиться відволікатися від вербального потоку та зосереджуватися на об'єктній діяльності. Потрібно коректно гальмувати словесний потік, стимулюючи продуктивну роботу: «трохи пізніше розкажеш, де ростуть гриби, давай спочатку виліпимо різні грибочки». Вихователю не повинен грубо обривати таку дитину, а м'яко переключати її увагу на активні дії, відзначаючи успіхи в «реальному» секторі.

Робота із батьками у вказаній ситуації полягає у тому, що їм слід пояснити з усією делікатністю, що виховання «вундеркінда» наносить шкоду самій дитині, що механічне засвоєння певних масивів інформації не рівнозначне високому інтелекту. (Л. Калмикова [65]).

Основні психопрояви дітей з чітко вираженим негативним компонентом поведінки:

- Вразливість та гіперчутливість;
- Егоїстичність поведінки;
- Байдужість до оточення, небажання участі у колективних справах;
- Зазнайство, прояви зверхності та зневаги до інших дітей;
- Ябедництво;
- Апеляція до того, що батьки чи інші авторитети покарають тих, хто образив дитину чи примушує її виконувати загальні вимоги.

Типова ознака такого психотипу дітей – чітко виражена негативна реакція та негайний протест на коректно висловлену критику поведінки або її несхвалення зі сторони вихователя чи членів дитячого колективу. Для того, щоб привернути до себе увагу, як вони звикли це робити у сімейному оточенні, діти демонструють вміло організовані істерики, які виникають непрогнозовану у самих, здавалося б, неконфліктних ситуаціях. Діти такого психотипу виглядають як агресивні, з ними не бажають гратися однолітки, уникаючи контакту із ними, що ще більше поглиблює їхній негативізм, нестабільність емоційного стану. Як правило, неминучі часті конфлікти з колективом та вихователями погіршують статус дошкільника. Він не може налагодити взаємодію з дітьми, бо зачасти не вміє і не розуміє, що за певних обставин слід

поступатися власними бажаннями та підкорятися загальним правилам та нормам. Звідси й беруть початок майбутні проблеми дорослої особистості. Негативний досвід поведінки дошкільника закріплює в підсвідомості негативні стереотипи, які перетворюються на негативні риси характеру: невміння контактувати з дітьми приводить до мізантропії; способи добиватися свого через істерики чи емоційні маніпуляції формує байдужість та лінощі тощо. Так формується важковиховувана дитина. Психологічно проблема полягає ще й у тому, що домінування негативних проявів пригнічує позитивні якості, бо негативна поведінка спряжена із меншими ентропійними затратами – батьки чи вихователь, не витримавши істерики, сам збере розкидані іграшки, одягне взуття тощо. Якщо вихователь не зможе протистояти такому типу поведінки дитини, він в подальшому дає привід іншим дітям вбачати свої вигоди негативної поведінки і застосувати її. Керованість дитячим колективом втрачається.

За рекомендаціями науковців та практиків, для діагностики негативних проявів у поведінці дитини слід залучати *професійного психолога*, так як вихователь не має необхідної кваліфікації та знань для коректних висновків.

Психолог повинен оцінити роботу вихователів із дітьми, які мають певні ознаки проявів негативної поведінки, за такими критеріями:

1. Яким є загальний рівень педагогічної роботи із такими дошкільнятами, які вже демонструють початкові ознаки негативної поведінки: високий, задовільний, незадовільний;
2. Як вихователь регулює відношення між дітьми у групі;
3. Чи вірно вихователь виділив групи дітей із негативними проявами у поведінці, важковиховуваних чи педагогічно занедбаних дітей.
4. Чи оцінив вихователь позитивні риси таких дітей як опорного моменту для проведення профілактики негативної поведінки;
5. Як реалізується диференційований підхід до дітей та індивідуальна профілактична робота з використанням різних педагогічних прийомів;
6. Яке ставлення вихователя до таких дітей: активно-позитивне; пасивно-позитивне; пасивно-негативне; активно-негативне; невизначене.

Критеріальна оцінка причин негативної поведінки для вибору стратегії профілактики.

Таким чином, після комплексного педагогічно-психологічного дослідження негативних проявів поведінки дошкільника слід чітко класифікувати їхні причини:

1. Брак уваги;
2. Кризові явища психовікового розвитку;
3. Проблеми сімейного виховання;
4. Проблеми адаптації до ЗДО.

Так, причинами виникнення страхів можуть бути як важкість адаптації до умов ЗДО, так і психологічна травма або емоційний стрес, або ірраціональність дитячого мислення тощо.

Істеричні прояви мають причинами і нервову перевтому, і кризові вікові явища, і неправильне виховання (задоволення всіх примх або, навпаки, повне ігнорування потреб дитини тощо), і психофізіологічні порушення, патології розвитку.

Причинами жадібності можуть бути невміння дитини відстоювати свої власні інтереси прийнятним способом, авторитарна позиція дорослих без врахування негативного попереднього досвіду дитини, коли, наприклад, її іграшку подарували іншій дитині тощо.

Нечесність дитини може також мати кілька джерел походження: намагання уникнення покарання, страх перед приниженням, образи на несправедливе покарання за проступки інших, підміна реального на бажане тощо.

Неконтактність, замкненість, сором'язливість може виникати через неправильну поведінку батьків та вихователів, які постійно критикують дитину за реальні чи уявні проступки, відчуття непотрібності, коли дитина не має емоційного контакту із батьками, недостатня сформованість психомеханізмів соціальної перцепції, прояви аутизму, врешті, відсутність соціалізації – вміння поводитися у колективі і відстоювати власні інтереси.

Можна сказати, що наведені негативні прояви у поведінці дітей, батьки часто сприймають як дитячі пустощі, не замислюючись над тим, що такі прояви є серйозною причиною для глибокого аналізу поведінки дитини. Однак через неодноразову зміну та різноманітність, негативні прояви є не досить яскравими та статичними, вони можуть посилюватися або зовсім зникати з розвитком дитини. Можуть змінюватися і соціальні чинники, які лежать в основі відхилень поведінки, наприклад: одні елементи відіграють провідну роль лише в старшому дошкільному віці, а інші – під час навчання у школі. Тому прояви відхилень у поведінці дітей необхідно розглядати комплексно, звертаючи увагу на соціальні умови, в яких саме в цей час дитина розвивалася.

ДОДАТОК К

Методичні матеріали до проведення семінару-практикуму «Методи профілактики негативної поведінки дошкільнят в умовах ЗДО»

К. 1 - Анкета самооцінювання контролю вихователя за поведінкою дітей
Анкета включає 10 тверджень, які оцінюються за 5-бальною шкалою – від 1 («зовсім не згоден») до 5 («повністю згоден»). Для ряду тверджень застосовується зворотна шкала – від 5 до 1.

1. *Я завжди контролюю всіх дітей у групі (Шкала - від 1 до 5).*
2. *Я не можу справитися з поведінкою деяких дітей (Шкала – від 5 до 1).*
3. *Інколи я відчуваю безнадійність моїх спроб контролю поведінки дітей у моїй групі (Шкала – від 5 до 1).*
4. *Часто легше дозволити дитині робити, що їх заманеться, ніж боротися з її істерикою (Шкала – від 5 до 1).*
5. *Я виявив(ла), що інколи діти змушують мене робити те, чого насправді мені не хотілося б (Шкала – від 5 до 1).*
6. *Деякі діти поводять себе зовсім не так, як би мені хотілося б, щоб вони себе поводити (Шкала – від 5 до 1).*
7. *Інколи, коли я дуже втомлююсь, я дозволяю дітям робити те, що зазвичай не дозволяю, мирюся із безладом та хаосом у групі (Шкала – від 5 до 1).*
8. *Мені часто здається, що я недостатньо контролюю негативну поведінку дітей у групі (Шкала – від 5 до 1).*
9. *Інколи я дозволяю дітям уникнути відповідальності за незначні проступки чи пустощі (Шкала – від 5 до 1).*
10. *Не дуже складно змінити негативні тенденції поведінки дитини, коли я знаю причини її проблем (Шкала – від 1 до 5).*

К 2 - Анкета для оцінювання рівня готовності до провадження профілактики негативної поведінки дітей

1. *Більшість проблем поведінки дошкільного віку зникають самі собою з часом (Шкала – від 5 до 1).*
2. *Чим молодша дитина, тим легше щось зробити з проблемами поведінки (Шкала – від 1 до 5).*
3. *З проблемами поведінки дошкільнят краще почекати до шкільного віку, коли з ними легше мати справу (Шкала – від 5 до 1)*
4. *Люди, які працюють з дітьми, повинні вирішувати проблеми з дітьми, тому що ігнорування не змусить їх зникнути (Шкала – від 1 до 5)*
5. *Діти живуть по-своєму, а ти нічого не можеш з цим зробити (Шкала – від 5 до 1)*
6. *Навіть якщо дитина часто влаштовує істерики, ні в якому разі не варто здаватися (Шкала – від 1 до 5)*
7. *Нічого не поробиш, коли діти влаштовують істерики (Шкала – від 5 до 1).*

ДОДАТОК Л

Стратегії профілактики прояву негативної поведінки загальнопедагогічними та спеціальними корекційними методами

Рекомендована стратегія профілактики 1.

1. Встановити контакт та викликати довіру батьків. Найбільш придатною для встановлення контакту є стримане схвалення дитини, демонстрація неупередженості на початку її відвідування ЗДО. Слід, якщо є така можливість, показати батькам відео поведінки дитини у ЗДО. Показати найменші позитивні прояви, здібності дитини.

2. Якщо поведінка дитини має регулярні прояви негативізму, слід не відкладати довірливу серйозну розмову з батьками, пояснивши, що вони повинні бажати добра своїй дитині і працювати спільно для подолання проблем. Бажано залучити до неї психолога.

3. Адекватних батьків слід запрошувати до ознайомлення із діяльністю дитини, як відкрито, так і у прихованому форматі через відеоспостереження;

4. Ні в якому разі не обговорювати проблеми поведінки дитини з її батьками у присутності сторонніх;

5. Якщо батьки цього бажають, то можна запросити батьків благополучних дітей розповісти їм про свій власний досвід подолання поведінкових проблем;

6. Надавати батькам практичну допомогу через постійну комунікацію, обговорення проблемних моментів для синхронізації ставлення та рівня вимог та реакцій на негативні прояви поведінки. Допомога може надаватися у вигляді психологічного консультування, рекомендацій щодо профілактичних заходів;

7. Якщо ж батьки не бажають слухати про проблеми поведінки своєї дитини, ведуть себе неадекватно, звинувачуючи у всіх проблемах вихователя, конфлікт не слід загострювати, переводячи у стадію афекту. Доводиться у такому випадку звертатися до допомоги психолога, директора ЗДО.

Висновки та рекомендації:

1. Профілактичний характер психолого-педагогічної допомоги вихователя сім'ї полягає у тому, слід переконати батьків, що майбутня успішність їхньої дитини у житті напряму пов'язані із формуванням характеру, навичок, стилю поведінки у ЗДО. Відомо, що легше попередити проблему, чим її потім довго та важко вирішувати.

2. Слід показати на конкретних прикладах, що негативні прояви поведінки рано чи пізно без профілактики приведе до формування девіантної поведінки, а потім – важковиховуваності, і врешті-решт, сформує характер дорослої людини, яка не зможе зайняти достойного місця у суспільстві та досягти успіху.

3. Запропонувати та обговорити спільне використання стратегій профілактики негативної поведінки дитини в домашніх умовах та при відвідуванні ЗДО. Наприклад, методами природних або логічних наслідків

спробувати подолати наступні прояви, причому логічні наслідки результативними лише за однієї умови: «Хай за вас говорять ваші дії, а не слова»:

- Дитина відмовляється обідати, хоча раніше такого не було. *Стратегія профілактики:* Мовчки забрати обід. Не давати нічого їстівного до вечері. Не реагувати на пхикання та прохання. Важкі моменти: витримати всім батькам та вихователеві одну лінію поведінки.

- Дитина влаштовує плач та істерику, коли бачить, що у грі скоро насупить її поразка. *Стратегія профілактики:* припинення гри для всіх дітей. Без пояснень, словесних коментарів переведення на іншу форму діяльності, менш цікаву для конкретної дитини. Батьки ж мовчки припиняють гру, не реагуючи на дитячий протест.

Головна помилка у таких ситуаціях: не говорити заздалегідь, не підкреслювати негативну поведінку до того, як вона реально проявилася. Не можна говорити заздалегідь: не з'їси обід, нічого не отримаєш до вечері; будеш пхинькати під час гри, не буду з тобою гратися; розіллеш молоко, будеш сам прибирати тощо. Мовчання тут підходить набагато більше. Якщо взагалі давати вербальні коментарі, то слід пам'ятати про наступне правило: *підкреслювати логічні наслідки гарної поведінки; акцентувати увагу на позитиві.*

Блок стратегій профілактики 2. Попередження і подолання негативних проявів у дошкільників засобами формування їх інтелектуальної значущості.

Стратегія 1: помилка – це нормально.

Ідеологема. Всі люди помиляються, тому це нормально. На помилках вчаться.

Пояснити, що страх зробити помилку демотивує, зневолює дитину, викликає синдром відходу від діяльності. Тому стратегія і методи мають метою підвищити рівень «я можу» шляхом зниження остраху не виконати завдання правильно.

Техніка 1. Розповісти дитині про власні помилки та помилки інших дітей.

Для дітей характерним є вибірковість сприйняття оточення та його вчинків. Вони помічають свої огріхи, та не бачать чужих помилок. Тому у них формується враження, що вони поступаються іншим дітям, які більш розумні та вправні. Часто таким способом діють батьки, проте цим не підвищують самооцінку Я, а знижують мотивацію діяти.

Вихователь повинен змінити таку невірну суб'єктивну установку. Для цього з метою профілактики потрібно сформулювати правильне трактування та реакцію на помилку чи огріх. Це може бути довірлива розмова про власний досвід помилок у доречній ситуації – розбилася чашка, переплуталися фарби, невірно складено пазл тощо. Доречною буде гра «Пароль», сенс якої в наступному: перепусткою на вечірню прогулянку буде опис сьогоднішньої помилки, якої припустилася кожна дитина. Першим розповідає про свою помилку сам вихователь. Таким чином, щире визнання своєї помилки всіма

дітьми формує зниження рівня тривожності та остраху перед помилками, огріхами, незграбністю.

Приклади:

1. Помилився, коли повторювали дні неділі. Чого навчила помилка та як її попередити в майбутньому? – Слід уважніше слухати вихователя та вправлятися вдома з батьками.

2. Заплутався у виконанні фігур танцю до вистави. – Потрібно слухати вихователя та слідкувати за рухами інших дітей, які підкажуть порядок рухів.

Техніка 2. Продемонструвати цінність помилок як процесу навчання, набуття життєвого та практичного досвіду.

Для цього вихователь повинен постійно демонструвати таке своє особистісне ставлення до помилок, які робить дитина, за якого у неї сформується адекватне, психологічно виважене ставлення:

- Не робить помилок той, хто нічого не робить;
- Перший млинець грудкою;
- Краще вчитися на чужих помилках, роблячи із них висновки;
- Життєвий досвід – це ланцюг помилок, які були вчасно і правильно виправлені.

Головна помилка цієї стратегії – грубо чи некоректно зроблене зауваження. Його слід робити спокійним тоном, позитивно, для правильної мотивації її виправити.

Техніка 3. Мінімізація наслідків дитячих помилок

Наразі у початковій школі відмовляються від використання традиційного червоного кольору для показу помилок у роботах. Напевне, це має психологічне обґрунтування, так як червоний колір асоціюється із забороною, протестом, кров'ю. Аналогічно і вихователю ЗДО потрібно обрати оптимальний спосіб для позначення помилок чи огріхів поведінки дошкільника. Можна рекомендувати відповідні емодзі із сумним виразом обличчя, образи персонажів казок (П'єро із казки про Буратіно), листочки відповідних кольорів (жовтого, оранжевого, червоного) (рис. 3.2). Таким чином слід акцентувати увагу на дійсно принципових, важливих помилках, які слід виправляти негайно. Якщо ж помилка несуттєва, по ній акцентувати увагу не потрібно, просто відмітити сам факт, щоб мінімізувати негативну реакцію дитини із синдромом страху від невдач.

Стратегія 2: У мене все вийде, успіх досяжний

Ідеологема. Формуємо віру дитини, що успіх буде досягнутий безумовно.

Техніка 1. Фіксувати мінімальні ознаки прогресу дитини у всіх видах активності (іграх, музичних чи фізичних вправах, малюванні, ліпленні, виготовленні новорічних прикрас тощо).

Необхідно стримано хвалити прогрес дитини в процесі виконання завдання, ще до досягнення кінцевого результату. Якщо навіть він буде не дуже вдалим, порівняно із результатами інших дітей і це буде очевидним, дитина отримає свою порцію підтримки в процесі діяльності. Словесно порівняння його роботи з іншими не потрібно робити, щоб не зруйнувати зародки

самоповаги, особистісної значущості, які з'явилися у процесі. Ніколи не говорити: наступного разу вийде краще, це лицемірство, і дитина його відчуває. А якщо наступного разу саме такої роботи не буде, дитина переживе розчарування, що вона так і не дочекалася шансу показати свій прогрес у конкретній діяльності.

Рисунок Л.1 – Форми рекомендованих емодзі (стікерів), якими можна позначати помилки дітей замість підкреслення червоним

Техніка 2. Прилюдно повідомляти про навіть мінімальні досягнення, підкреслюючи важливість прикладених дитиною зусиль.

При виконанні різних видів завдань, особливу увагу приділяти дітям із фіксованим страхом невдач, невпевнених, неініціативних, млявих. Відмічати їхній найменший прогрес, підтримувати підбадьорливою посмішкою чи поглядом.

Техніка 3. Демонструвати позитивні риси та вміння дитини

На думку психологів, позитивний настрій дитини для освоєння нових видів діяльності, набуття навичок формує своєрідне вербальне та невербальне «прогладжування». Це не означає, що дитині потрібно постійно розказувати, яка вона хороша. Слід пройти тонкою гранню між незаслуженими пестощами і раціональною допомогою для того, щоб дошкільник повірив у свої сили та побачив себе із сторони на позитиві.

Рекомендується використати для цього варіацію описаної вище гри «Пароль», тільки замінивши згадування припущеної помилки на позитивний вчинок, нове досягнення, надану допомогу тому, хто її потребував. Наприклад, «Я знайшов загублену Яною рукавичку та віддав їй», «Мені вдалося вивчити вірш», «Я змогла сама розчесати волосся». Також можна давати дітям прості доручення та підкреслювати, які вони вправні та як допомагають вихователю.

Техніка 4. Вірити в дитину

Техніка ефективна для забезпечення базових потреб дошкільника. Вона передбачає використання коротких, але висловлених впевненим тоном сентенцій, як от «Тобі це під силу», «В тебе все вийде», «Трохи це напружся і ти подолаєш цю перешкоду». Не можна використовувати оцінювання типу «Для тебе і це досягнення», «Нарешті й ти справився із цією дрібницею», навіть якщо це правда.

Стратегія 3. Успіхи потрібно розвивати

Ідеологема. Рух вперед опирається на вже досягнуте.

Стратегія полягає у поясненні дитини, що успіх не приходить зразу, миттєво. Він потребує попередніх досягнень для того, щоб його закріпити та розвинути. Розповсюджена помилка – вказувати, що раніше ця справа у дитини виходила краще. Це демотивує, особливо вразливих дітей. Слід м'яко пояснити, що потрібно вправлятися у певній області, бо набуті навички та знання, як м'язи у спортсмена, потребують постійних тренувань для підтримання у тонусі. Так, дитина взимку навчилася зав'язувати шнурки, а за літо забула, як це робити. Слід дати їй згадати навичку, терпляче повторити кілька разів, хоч вихователя це дратує. Дати йому відповідний тренажер і час для його повторного освоєння.

Техніка 1. Аналіз минулих досягнень та набутого досвіду.

На думку фахівців-психологів, досягнення життєвого успіху базується на п'яти факторах:

- Несхитною вірою у власну волю, здібності та прагнення;
- Масштабом зусиль, витрачених для досягнення мети;
- Надійною допомогою близьких та рідних;
- Розумною оцінкою складності поставленої мети;
- Фактором везіння.

Саме два перші складові є визначальними. Завдання вихователя – у доступній для дитини формі пояснити ці речі. Зробити це можна загально педагогічними методами – бесідами, дискусіями. Корисним також буде прийом делегування завдань, які посилені дитині для виконання, які мають метою закріпити прогрес.

Техніка 2. Закріпити успіхи через повторювання.

Зрозуміла річ, що при виборі виду діяльності діти віддають перевагу тому із них, де вони почувають себе впевнено, маючи успішний досвід його виконання. Тому для дітей, які мають проблеми із самооцінкою, сором'язливих, нерішучих, слід спочатку провести тренування на більш простих видах діяльності, з якими вони успішно справилися в минулому, і лише потім поступово ускладнювати завдання. Якщо дитина справилася із складанням пазлу із 20 елементів, то тільки після цього їй можна давати набір із 100 елементів. Інакше вона, не справившись із завданням, втратить інтерес до такого виду діяльності.

Стратегія 4. Подолання своїх негативних звичок, прогрес у цьому потрібно підкріплювати нагородами

Мета. Прогрес дитини у подоланні своїх недоліків. освоєння нових вершин слід матеріалізувати.

Техніка 1. Різноманітні наліпки із емоціями чи конкретними досягненнями: "Я можу ... зобразити тварину, Діда Мороза, полічити зайчиків, написати своє ім'я, ліпити..." (рис. Л.2).

Рисунок Л.1 – Приклади мотиваційних наліпок

Наліпки можуть бути як саморобними, так і виготовленими. Дошкільнята чудово розуміють зміст наліпок через зображених персонажів, відомих їм із мультфільмів, комп'ютерних ігор. Більше того, старші дошкільнята, які вивчають англійську мову, розуміють зміст написів на таких наліпках: WoW – Ого!; Great – Чудово; Hooray – Ура!; Brilliant – Блискуче!; Good Job – Гарна робота; Work Fantastic – Фантастична робота тощо.

Техніка 2. Альбоми досягнень як форма фіксації досягнень: було - стало.

Досить популярною формою матеріального втілення прогресу дитини, який є наглядною демонстрацією успішності профілактики негативних проявів, є індивідуальний альбом його досягнень. Краще, щоб це був не готовий шаблон, а виготовлений батьками разом із дитиною оригінальний виріб. Наразі є багато рекомендацій та прикладів їхнього оформлення. Вразливим дітям не слід надавати можливість порівнювати із альбомами інших дітей. Не можна допустити, щоб оформлення альбомів перетворилося на нездорове змагання батьківських амбіцій та фінансових можливостей.

Техніка 3. Розповіді-сходинки: вчора-сьогодні-завтра

Техніку використовують для формування уміння дитини аналізувати свої вчинки, оцінювати себе із сторони, об'єктивно. Слід навчатися поглянути на себе очима інших дітей, в тому числі методом інверсії – я стаю на місце друга, і дивлюся на себе його очима. Адекватна, неупереджена оцінка та впевненість дошкільника в собі – це основа забезпечення його потреби в підтвердженні власної інтелектуальної значущості. Реалізація техніки передбачає коротку узагальнену розповідь дитини про те, що вона знала та вміла вчора, чого навчилася сьогодні і що повинна засвоїти та навчитися завтра.

Стратегія 5. Всі рухаються однією дорогою, але з різною швидкістю

Мета. Визнання досягнень, прогресу, успіхів дітей.

Стратегію рекомендується застосовувати для дітей, які більш повільно, порівняно з основною масою, удосконалюють свої навички, засвоюють нові знання, відчуваючи при цьому фрустрацію через відставання.

Техніка 1. «Оплески».

Ця техніка не означає у буквальному смислі слова аплодисменти, якими заохочують таких дітей. Навпаки, вони можуть привернути зайву увагу, якої діти не прагнуть. Оплески повинні бути вербальними, виділеними особливою інтонацією, без оцінювання та порівняння з іншими. Ні в якому разі не можна вживати фрази на кшталт «Нарешті й ти зробив те, що інші діти вже давно вміють». Повинен діяти принцип «Тут і в цей момент». Не потрібно описувати ситуацію, заглиблюватися в аналіз рівня складності завдання, місця дитини на шляху прогресу. Це констатація факту із акцентуванням на тому, що це лише проміжний результат, а попереду ще багато роботи. Наприклад: «Марічко, ти намалювала чудове платтячко, яке прекрасно поєднується з кольором волосся та очей ляльки. А тепер будемо підбирати та малювати інші предмети одягу для зимової прогулянки - шапочку, рукавички, шарфик, чобітки».

Техніка 2. Виставки.

Традиційною формою демонстрування прогресу дітей у предметній діяльності як форми підвищення їхньої особистісної значущості є виставки робіт, які вони виконують як рутинні завдання, в межах індивідуальних завдань, протягом перебування у садочку. На наш погляд, новітні вимоги до вихователя створювати «предметне портфоліо» кожного вихованця недоцільні, так як вони вимагають зберігання великого обсягу виробів, за відсутності фізичних умов виконання. Достатньо зробити фото та зберігати їх у віртуальному «портфоліо», використовуючи їх для оформлення альбому дитини. А сам виріб, зрозуміло, слід віддавати дитині чи її батькам. На жаль, такі виставки подекуди стають предметом нездорового хизування досягненнями дитини, бо батьки вдома «прикладують руку» до їх виготовлення. Тому слід строго дотримуватися правила, що експонатами є вироби, від початку до кінця зроблені у стінах ЗДО. Позитивний профілактичний ефект – зростання мотивації дітей для вдосконалення своїх навичок. Від вихователя та методиста ЗДО вимагається ретельно відбирати такі види виробів творчості, які відповідають рівню розвитку навичок дітей. Недопустимо, щоб вихователь закінчував всі роботи сам. Не потрібно гнатися

за кількістю виконаних робіт, а досягати їхньої завершеності. Обов'язково слід продемонструвати перед початком роботи готовий виріб, малюнок чи аплікацію, щоб діти вже створили собі образ та послідовність виконання. Якщо є така можливість, слід показати дітям презентацію чи відео урок, як виготовити такий виріб (рис. Л.3).

1 - <https://www.youtube.com/watch?v=Ahlid7S0nOc>

2 - <https://www.youtube.com/watch?v=Ts6K3E0Aax8>

3 - <https://www.youtube.com/watch?v=5endWWAHzn8>

4 - <https://www.youtube.com/watch?v=mMypWzDfeQc>

Рисунок Л.3 – Приклади декорацій для виготовлення дошкільнятами з посиланнями на відеоінструкції

Техніка 3. Використання «позитивної ізоляції».

Переважає кількість вихователів на практиці використовують прийом негативної ізоляції, коли дитині наодинці висловлюють негатив, лише інколи в присутності психолога чи керівника закладу. Дітям із проявами важковиховуваності такий захід стає звичним, і профілактичний ефект, як правило, швидко зводиться нанівець. А от для дитини з одиничним проявом негативної поведінки, до того ж з синдромом тривожності та вразливості, може стати психологічною травмою. Тому вказана техніка передбачає іншу ідеологему – «позитивної ізоляції». Це може бути розмова наодинці з вихователем, психологом, керівником ЗДО про позитивні речі (Які твої успіхи? Що тобі подобається у садочку? Чи всі вимоги ти розумієш і можеш виконати?). Так й ізоляція дитини на окремому «кріслі роздумів», коли вихователь залишає її на 10-15 хвилин після інциденту для того, щоб дитина подумала, заспокоїлась і пояснила, в міру своїх можливостей, причину негативної поведінки. Із можливих «підводних каменів» такої техніки слід відмітити, що інші діти можуть негативно сприйняти такий підхід, класифікувавши таку дитину як улюбленця вихователя, якому він приділяє особливу увагу.

Блок стратегій профілактики 3. Попередження і подолання агресії як найбільш поширеного прояву негативної поведінки у дошкільників загальнопедагогічними та спеціальними корекційними методами.

Стратегія 1: Природні, прийнятні форми вияву агресії

Ідеологема. *Всі люди проявляють агресію, треба навчитися каналізувати цю емоцію та керувати її прояви.*

Агресія – прояв негативної і, у прогресуючому випадку, девіантної поведінки, яка часто викликає у вихователя та батьків почуття педагогічного безсилля. Розгубленість та депресія викликаються видимою моральною

дисфункцією: ми любимо, плачемо дитину, вчимо добру та повазі, а вона відповідає агресією.

Стратегія 2. Показати інші шляхи вирішення конфліктів, крім агресії

Якщо дитина ніколи не проявляє агресії, це ненормально. Агресивність – це інструмент людини для пізнання світу захисту себе, конкуренції з іншими особами. Якщо суворо карати за кожен прояв агресії, дитина може набути неврозу або одного разу нестямна образа прорветься, як розправляється стиснута пружина.

У віці 2-3 років діти не знають інших способів розв’язання конфліктів, крім агресії. Вирішити конфлікт шляхом переговорів спроможна дитина, починаючи із 4-5 років, коли більш-менш сформований лексичний запас та пройшли перші етапи соціалізації. Тому ця стратегія – навчити дітей домовлятися. Можна показати це на прикладах, де вихователь буде виступати посередником.

Дуже важливо з’ясувати, чи використовують батьки у сім’ї агресію як спосіб вирішення конфліктів. Якщо дитина спостерігає такі ситуації вдома, попереконати її, що це - негативна поведінка, буде практично неможливо.

Техніка 1. Два баранці на мосту: як бути?

Показати дітям мультфільм або розказати казку про двох баранців на мосту, або схожі твори як ілюстрацію до способів вирішення конфліктів. Попросити дітей самим згадати аналогічні ситуації та запропонувати вихід із них без агресії.

Техніка 2. Подивитися на агресію зі сторони

Запропонувати дітям у ігровій формі як тварини зобразити агресивність у модельних ситуаціях. Показати смішні відео, де тварини проявляють агресію. Обговорити шляхи вирішення, керування емоціями у таких ситуаціях з точки зору людини.

Стратегія 3. Коли агресія – спосіб привернути увагу до себе

Агресивна поведінка дитини може бути виявом прагнення звернути увагу на себе. Типова ситуація: дитина не дуже вміє будувати будиночок із деталей конструктора. Але коли конструкція вже готова, тоді вона підходить та руйнує її, знищуючи результат праці всієї групи. Одразу дитина одержує шквал негативної уваги, всі цілий день обговорюють цю подію. Протидіяти цій тактиці можна лише проявами постійної уваги та чуйності, переконуючи малюка, що його таланти виявляються у іншому, і будувати він навчиться, слід почати із маленьких конструкцій.

Стратегія 4. Агресія як форма вияву ревності

Іншою розповсюдженою причиною агресивної поведінки дітей є приховані чи відкриті ревності. Їхнім предметом може біти як сама людина, прихильність якої дитина прагне здобути, так і «конкурент». Така ситуація розповсюджена й у сімейному оточенні, коли у сім’ї зціляється ще одна дитина.

В умовах ЗДО причиною може бути, наприклад, похвала мамою іншої дитини за гарно прочитаний вірш, красивий малюнок. На помсту дитина рве рисунок, який здався мамі чи виховательці кращим за її власний.

Об'єктом агресії може бути й іграшки, які дитина віднімає силою у іншої, але не з метою погратися, а щоб сховати чи поламати їх. Чим вона символічно намагається знівелювати різницю між собою та бувшим власником, позбавити його привілею у вигляді красивої іграшки. Саме з цієї причини, напевне, не варто постійно дозволяти дітям приносити до садочку власні домашні іграшки, щоб не провокувати таку ситуацію.

Техніка 1. Дати вихід емоціям агресивності психологічно

Для того, щоб попередити агресивність у формі кращої стратегії оборони, вихователю не потрібно занурюватися у «судові розслідування», - хто почав, як розвивався конфлікт, хто правий чи винуватий. Як правило, це безглузда витрата часу.

Слід починати з безумовного посилу, що дитину поважають як особистість незалежно від того, як вона себе поводить. Що у дитини, очевидно, були підстави для негативної поведінки, які слід з'ясувати і усунути. Слід дати зрозуміти, що дитина зробила поганий вчинок, проте у неї є шанс виправитися. Не можна карати дитину фізично. Це запустить спіраль агресії. Слід почати розмову від переживань дитини, щоб зняти емоційну напругу.

Техніка полягає у каналізації емоції гніву. Слід дати змогу проявити це почуття. Наприклад, намалювати традиційний агресивний об'єкт (монстр, привид тощо), але при цьому поступово модифікувати його, додавши до нього «позитивні» деталі: емоційки, бантики, квіточки, книжки. Водночас навчати роздумам про причини агресії, її наслідки, а також як контролювати себе, уявляючи, як об'єкт агресії розчиняється у повітрі, а сама агресія відлітає, як кулька, у небо.

Техніка 2. Дати вихід емоціям агресивності фізично

Для випуску агресії існують традиційні прийоми:

- Бити подушку;
- Виконувати силові вправи;
- Рвати папір чи ганчір'я;
- Намалювати об'єкт агресії та знищити малюнок;
- Використовувати «кімнату для криків» чи «мішечок для криків»;
- Стукати надувним молотком на столу чи стінам.

Техніка 3. Ізотерапія

Високу ефективність при роботі з агресивними дітьми є метод ізотерапії. Діти люблять розливати воду, добавляти до неї різні субстанції, розсипати пісок, місити глину. Так, можна запропонувати виготовити самостійно «антистресові» іграшки – із надувних кульок, заповнених крохмалем, сіллю (рис. Л.4), м'які іграшки, іграшки із паперу тощо.

Рисунок Л.4 – Саморобні антистрес-іграшки із надувних кульок та крохмалю

Тези для тренінгу із батьками для попередження агресивної поведінки

1. Перший крок профілактики – виявити повторювані причини виникнення агресії та спробувати їх уникнути чи пом'якшити;
2. Слід зупиняти занесену для удару руку, супроводжуючи строгою командою «Не можна»;
3. Слід спробувати різко переключити увагу несподіваним звуком, рухом;
4. Застосуйте м'яку фізичну дію: візьміть акуратно дитину за плечі, на руки, і віднесіть у сторону від місця виникнення конфлікту;
5. Спробуйте каналізувати агресію на безпечний об'єкт – порвати папір, постукати гумовим молоточком, побити в барабан, покидати подушки чи м'які іграшки;
6. Спробуйте навчити дитину виражати гнів вербально, формулюючи причину злості чи агресії;
7. Не можна відповідати на дитячу агресію власною – дитина засвоїть таку тактику поведінки і буде використовувати її в майбутньому;
8. Якщо вважаєте, що покарання за агресію необхідне, використовуйте його, але без приниження та образливих виразів;
9. Не вступайте в такий момент з дитиною у дебати, бо вона не чує ваших самих розумних аргументів, сварити її немає рації;
10. Психологи рекомендують не зразу намагатися заспокоїти дитину, а зачекати із розрахунку 1 хвилина – на 1 рік життя (тобто для 6-річної дитини – 6 хвилин);
11. Якщо немає небезпеки (гарячі предмети, гострі вироби), можна дитину залишити наодинці в кімнаті, не закриваючи її;
12. Дати змогу прокричатися, щоб адреналіновий сплеск пройшов. Спалахи гніву слід з часом навчити регулювати;
13. Не можна засуджувати почуття дитини в такий момент, бо їй і так погано, весь світ проти неї;
14. Не слід боятися відкрито висловити співчуття, але без оцінки її реакції: «Так, це боляче, образливо, коли поламали твою машинку...»;
15. Після агресивного нападу дитина емоційно спустошена, тому діалог з нею починати не варто. Дати змогу їй прийти до тями, і лише потім спробувати вести діалог;

16. Після цього, коли емоції вщухнуть, розкажіть дитині про те, як ви переживали, коли вона виявляла свій гнів. Знайдіть разом із нею вдалу форму висловлювання протесту: «Я також злюся, коли на мене підвищують голос», «Я ображаюся, якщо мене несправедливо обвинувачують у тому, що я не робив». Запропонуйте дитині використовувати цю словесну формулу (спочатку говоримо про свої почуття, потім – чим вони викликані), так як завдання виховання – не усунення агресії, а навчання адекватного прояву негативних почуттів.

17. Якщо дитина навчиться усвідомлювати власні почуття й почуття інших, вона зможе свідомо обирати мирні форми боротьби і захисту. Тому частіше стимулюйте дитину до розмови про почуття, вчіть її виражати емоції соціально прийнятними засобами.

18. Важливо вчити дітей використовувати агресивну енергію в мирних цілях, спрямовувати у творче русло: складати вірші, малювати, танцювати, займатися спортом, гратися в рухливі ігри. Треба регулювати імпульсивну агресію, формувати здатність не реагувати на провокацію зустрічною агресією, відмовлятися приймати негатив від інших, вчитися «грати за чужу команду».